

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS (610-641) DÖNEMİ REFORM HAREKETLERİ

SERCAN AKİNİZ

Danışman

DR. ÖĞR.ÜYESİ ZEYNEP GÜNGÖR

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS (610-641) DÖNEMİ REFORM HAREKETLERİ

SERCAN AKİNİZ

Danışman

DR. ÖĞR.ÜYESİ ZEYNEP GÜNGÖR

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sercan AKİNİZ'in bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Murat KEÇİŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) :Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜNGÖR (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ekin KAYNAK İLTAR (İmza)

Tez Başlığı: Bizans İmparatoru Herakleios Dönemi (610-641) Dönemi Reform Hareketleri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 12/07/2019

Mezuniyet Tarihi : ... /.../2019

(İmza)

Prof. Dr. Tuncer DEMİR

Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜS MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bizans İmparatoru Herakleios Dönemi (610-641) Dönemi Reform Hareketleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Sercan AKİNİZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1
1. Kaynaklar ve Araştırmalar.....	1
2. I.Konstantinos'tan Herakleios Devrine Kadar Genel Hatları ile Bizans Tarihi	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİ (610-614) BİZANS TARİHİ

1.1. Herakleios Kimdir?.....	14
1.2. Kartaca İsyanı	14
1.3. Herakleios'un İmparator Oluşu Ve Tarihçesi.....	15
1.4. Kudüs'ün İşgali.....	18
1.5. Mısır'ın İşgali	19
1.6. İmparator Herakleios'un Anadolu'ya Geçişi.....	21
1.6.1. Bizans-Sâsâni Savaşlarının Kısa Tarihçesi.....	21
1.6.2. Konstantinopolis Kuşatması (626)	23
1.6.3. Son Sâsâni Seferi Nineveh	24
1.7. Bizans-Arap Mücadelesi.....	26
1.7.1. Mûte Savaşı	27
1.7.2. Tebük Seferi	28
1.7.3. Dathin Savaşı.....	29
1.7.4. Busrâ'nın Fethi	29
1.7.5. Ecnâdeyn Savaşı	30
1.7.6. Fihl Savaşı	30
1.7.7. Yermük Savaşı.....	31
1.7.8. Yermük Sonrası Arap Fetihleri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS'UN REFORM HAREKETLERİ

2.1. Herakleios Dönemi Ekonomik Durum.....	36
2.1.1. Sikke Ve Darphane Reformu.....	37
2.1.2. Altın Sikke Solidus/Nomisma	38
2.1.3. Gümüş Sikke.....	39
2.1.4. Bakır Sikke	40
2.1.5. Darphanelerin Durumu Ve Darphane Reformu.....	41
2.1.6. İmparator Herakleios Dönemi Mali İdare	43
2.2. Askeri Yapı.....	44
2.2.1. Magister Militum.....	44
2.2.2. Eksarhlık.....	46
2.2.3. Thema	46
2.2.3.1.Armeniakon Theması	49
2.3. Herakleios Dönemine Kadar Olan Süreçte İtikat Meselesi	50
2.3.1. Başarısız Bir Reform Denemesi: Ekthesis.....	55
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60
EKLER	65
Ek 1-Herakleios (610-613) dönemine ait Solidus	65
Ek 2-Herakleios (613-616) Dönemine ait Solidus	66
Ek 4- Herakleios (625-629) dönemine ait Solidus	68
Ek 5- Herakleios (629-631) dönemine ait solidus.....	69
Ek 6- Herakleios (632-641) dönemine ait solidus.....	70
Ek 7- Herakleios Dönemi hafif solidus'lar (620-622)	71
Ek 8- Herakleios (615-638) Dönemi Hexagram	72
Ek 9-Herakleios (638-641) dönemi Hexagram	73
Ek 10-VI.ve VII. Yüzyıllarda Bizans Darphaneleri	74
Ek 11- Magister militum'lar (Askeri komutanlıklar).....	75
Ek 12- İlk Themalar	76
ÖZGEÇMİŞ	77

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	:Bakınız
Çev.	:Çeviren
DOC.	:Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection
dpnt.	:Dipnot
Ed.	:Editör
Hzl.	:Hazırlayan
Nikep.	:Nikephoros
ODB.	:The Oxford Dictionary of Byzantium
OTAM.	:Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Theop.	:Theophanes
Trans.	:Translated
TTK.	:Türk Tarih Kurumu
Vol.	:Volume

ÖZET

Herakleios, bir darbe girişimi ile zalim olarak adlandırılan imparator Phokas'ı 610 yılında devirerek imparator olmuştur. İmparator olduğu dönemde (610-641), Iustinianos devrinin pırlıtlarından eser kalmamıştır. Phokas'ın baskı rejimi imparatorluğu güçsüz kılmıştır. İmparatorluğun batısı Avar ve Slav kavimlerince yıpratılırken, doğusu Sâsâni İmparatorluğu tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bitmek bilmeyen bu kaos ortamı imparatorluğun inanç ve gücünü kırmış, imparatorluk parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Herakleios böyle bir kaos ortamında idareyi ele aldığında bir umut olmuş, sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. İmparator, öncelikli olarak çöken ekonomik alanda sikke (Hexagram) ve darphane reformları gerçekleştirmiştir. Bu reformlar neticesinde Avar-Slav kavimlerine haraç ödeyerek dizginleyebilmiş ve Sâsâni İmparatorluğuna karşı girişeceği savaşlarda yeni bir birlikler tesis edebilmişti. Herakleios, ekonomik reformları takiben, askeri reformlar yapmış, magister militum sisteminden Thema düzenine geçişin temelini sağlayacağı reformları gerçekleştirerek, 622-628 yılları arasında Sâsâni imparatorluğuna karşı başarılı askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Onları kendi imparatorluklarının içlerine çekilmeye zorlamıştır. Bu süreç içerisinde Sâsâni imparatorluğu yıkılış sürecine girmiştir. Doğu'daki Sâsâni tehdidinin ortadan kaldırılmasının üzerinden çok geçmeden imparatorluk yeni bir tehdit ile karşılaşmıştır. Karşılaşılan bu tehdit Araplardır. 629 yılında Mûte ile başlayan Bizans-Arap mücadeleleri İmparator Herakleios'un ölümüne kadar bir dizi savaşların yaşanmasına ve imparatorluğun önemli ekonomik ve askeri üslerini kaybetmesine neden olmuştur. Bizans-Arap mücadeleleri sırasında Doğu kiliselerindeki birliği sağlayarak toprak kayıplarına engel olmayı düşünmüş ve Ekthesis'i ilan ettirerek dini alanda bir reform gerçekleştirmiştir. Yapılan bu çalışmada, söz konusu reformların siyasi ve iktisadi nedenleri, dönemin koşullarına göre ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Herakleios, Reform, Hexagram, Thema, Ekthesis

SUMMARY

THE REFORM MOVEMENTS OF THE BYZANTINE EMPEROR HERAKLEĪOS PERĪOD (610-641)

Heraclius, became the emperor with a coup-d'état against emperor Phocas in 610. During his reign (610-641), there was no sign of the heyday of the reign of Iustinianos. The oppression period of Phocas weakened the empire. While Avars and Slavs wore out the west part of the empire, the eastern part of it began to be invaded by the Persian Empire. This constant chaotic atmosphere destroyed the power and faith of the empire and the empire face to be demolished.

Heraclius considered as a hope and his reign was met with joy under this chaotic condition. He, at first, carried out reforms on coins (Hexagram) and mints for the weakened economic system. As a result of these reforms, he was able to take under the control the Avar and Slav tribes by paying them tributes and establish new troops against the Sassanid Empire. After his economic reforms, he realised military reforms and launched successful campaigns against Sassanid Empire between the years 622-628 after laying the foundations of the change from the magister militum system to thema. He pushed the Sassanids to throw back towards the inner places of their empire. This process started the fall of the Sassanid Empire. After a short time, a new thread appeared. This new thread was the Arabs. The struggles between Arabs and Byzantine Empire beginning with Mute War in 629, were resulted in a series of war and the loss of the significant economic and military bases of the empire. During these struggles he tried to hinder the loss of the territories by providing the unity among the Eastern Churches and made a religious reform by declaring Ecthesis.

Key Words: Heraclius, Reform, Hexagram, Thema, Ecthesis

ÖNSÖZ

İmparator Herakleios 610-641 yılları arasında hüküm sürmüştür. İmparator olduğu süreç Bizans'ın en buhranlı yıllarının yaşandığı döneme denk gelmiştir. Öyle ki; Herakleios kendini askeri ve ekonomik yapının zayıf olduğu bir düzende bulmuştur. Bu zorluklara bir de imparatorluğun hem Batı'dan hem de Doğu'dan düşmanlarca kuşatıldığı bir sürecin yaşanması eklenince İmparator Herakleios'un bu süreci nasıl atlattığı sorunsalının doğmasına neden oldu. Nitekim bizi bu çalışmaya yönlendiren sebep George Ostrogorsky'nin Bizans Devleti Tarihi kitabında yer alan Herakleios'un yapmış olduğu askeri, ekonomi, dini ve kültürel alanlardaki reformlar ve bu reformlar neticesinde Ortaçağ Bizans Tarihi'nin başlangıcı olarak gösterdiği açıklamaları olmuştur. "İmparator Herakleios, kendisine atfedilen reformları yapmış olabilir mi" sorusunun ardından yaptığımız araştırma eser taramalarında, Herakleios reformları üzerine ülkemizde bir çalışma yapılmamış olması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Nitekim böylelikle başladığımız çalışmamızda karşılaştığımız en büyük sıkıntı Herakleios dönemine ait kaynakların çok kısıtlı olmasıydı. Kısıtlı kaynaklara rağmen başlattığımız yüksek lisans tez çalışmamız sırasında ekonomik askeri ve dini alanda yapılan reformlar tespit edilmiştir.

İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Reform Hareketleri adını verdiğimiz bu tezin, Giriş bölümünde sıklıkla kullandığımız birinci el kaynaklar ve araştırma eserler ile İmparator I.Konstantinos'tan, İmparator Herakleios'a kadar olan Bizans İmparatorluğu'nun kısa tarihçesi yer almaktadır. Giriş bölümünün dışında iki bölüme ayırdığımız çalışmamızın Birinci bölümü; Kartaca isyanı (608) ve bu isyan neticesinde imparator olan Herakleios'un kim olduğu ile başlamaktadır. Ardından İmparator Herakleios'un Sâsâni-Bizans mücadelelerine değinilerek onlarla yapılan savaşlara yer verilmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu başarılı seferler ile Sâsânileri barışa zorlayarak, işgal altındaki toprakları yeniden Bizans hakimiyetine alma süreci ile devam etmektedir. Bu bölüm Herakleios'un zafer sevinicini yaşayamadan imparatorluk için yeni bir tehdit olarak beliren Araplar ve onlar ile yapılan mücadeleler, imparatorluğun almış olduğu ağır yenilgiler ve toprak kayıpları, Herakleios'un Suriye topraklarını terk ederek Konstantinopolis'e dönmesi ve ölümü ile son bulmaktadır. İkinci Bölüm ise; İmparator Herakleios'a atfedilen reform hareketleri başlığı altında sırasıyla Herakleios döneminin ekonomik, askeri ve dini yapısı incelenmiştir. İmparator Herakleios'un ekonomik alanda sikke ve darphanelerde gerçekleştirdiği reformlara ve bu reformların gerekliliğine değinilmiştir. Askeri yapıda ise gerçekleştirdiği düzenlemelere ve thema'ya yer verilmiştir. Sözü edilen bölüm İmparator Herakleios öncesi imparatorluk dahilinde meydana gelen dini tartışmalar ve Ekthesis'e giden dini reform denemesinin incelenmesi ile son bulmaktadır.

Tarih bölümünde Lisans eğitimime başladığım dönemde kendisini ile tanıştığım, bu tanışmadan sonra hayatıma dokunan, Tarih'e bakış kazanmamı sağlayan ve tarih metodunu öğreterek çalışmalara başlangıç yapmama vesile olan Ustam; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih bölümü Doktor Öğretim Üyesi Cezmi KARASU'ya şükranlarımı borçluyum. Bu tez çalışması sırasında üzerimdeki desteği ve alakayı hiç eksik etmeyerek tüm sabrıyla ilgilenen danışmanım Doktor Öğretim Üyesi Zeynep Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezin oluşumunun bütün evrelerinde yanımda olan, bana tahammül eden, hayatımı kolaylaştıran, desteğini ve motive edici sözlerini hiç eksik etmeyen Özge TOGRAL'a çok teşekkür ederim. Kendileri ile görüşmelerimizde fikir alışverişinde bulunduğum Araştırma Görevlisi Özge BOZKURTOĞLU'na, Doğan Mert DEMİR'e ve Hasan ATİK'e teşekkürlerimi sunarım. Son olarak maddi ve manevi desteklerini hiç eksik etmeyen başta kardeşim Emir Akiniz'e, Annem ve Babam'a minnetlerimi sunarım.

GİRİŞ

1. Kaynaklar ve Araştırmalar

Bizans İmparatoru Herakleios dönemi içinde ona atfedilen reformları bir bütün halinde inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bu sebeple yapılan çalışma öncelikli olarak bu döneme ait çeşitli bilgiler içeren ana kaynaklardan ve bu kaynakları esas alarak oluşturulmuş araştırma eserlerinden meydana getirilmiştir. Söz konusu bu eserlerden, Herakleios döneminin siyasi, dini ve ekonomik tarihine ilişkin bilgiler doğrultusunda oluşturulan verilerden faydalanılmıştır. Bu kısımda, en çok başvurduğumuz kaynaklara değinilmiştir. Öncelikle ana kaynaklardan bahsedecek olursak, Herakleios'un siyasi tarihini incelediğimiz bölümde sıkça başvurulan kronik, Theophanes'in, "Keşif Theophanes Khronographia adlı eseridir. Nitekim bu eser; 810-814 yılları arasında kaleme almıştır. Georgios Synkellos'un yarım kalan kroniğinin devamı niteliğindedir. Theophanes, kroniğine İmparator Diocletianus ile başlamakta, V. Leon'un tahta çıkışına kadar olan yılları (284-813) kapsamaktadır.

Theophanes kroniği, Herakleios dönemi için çağdaş bir kaynak olmamasına rağmen o dönemle ilgili bilgileri nereden almış olduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat çalışmamıza konu olan 610-641 yılları arasında gerçekleşen siyasi olayları da ele aldığı için, imparatorluğun geçirdiği süreci anlamamız açısından çok faydalı olmuştur. Tarihleme yönünden hataları olmuş olsa da içerdiği bilgilerin önemi tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Tezimizde Herakleios'a atfedilen reformlardan, Thema sisteminin dayanak noktası olan Ostrogorsky'nin de işaret ettiği üzere önemli kroniklerden birisidir. Çalışmamızda Cyril Mango ve Roger Scott tarafından *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813* (Theop, 1997) adıyla ve Harry Turtledove tarafından *The Chronicle of Theophanes* adıyla yayınlanan İngilizce tercümelemleri kullanılmıştır (Theop,1982).

İmparator Herakleios'un Sâsâni seferlerinin anlatıldığı bölümde, askeri ve diplomatik açıdan kıymetli bilgiler içermesi bakımından sıkça kullanılan VII. yüzyıla ait Sebeos Tarihi'dir. Çalışmamızda R. W. Thomson tarafından yapılan İngilizce tercümesi kullanılmıştır (Sebeos, 2000) Ayrıca yakın zamanda Sebeos Tarihi, Z. İlkelen tarafından Herakleios Tarihi adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Sebeos, 2019)

284-628 yılları arasında geçen olayları içeren Herakleios döneminde kaleme alındığı düşünülen ve çalışmamızın Herakleios'un Ekonomi reformu kapsamında değerlendirdiğimiz kaynak Paschale Kroniğidir. Bu kronik Hexagram'ın tespit edildiği tarihsel kaynaktır. Söz konusu kronikte yer alan bu bilgi çalışmamızın ekonomik reform bölümü için çok kıymetli

olmuştur. Araştırmamızda Whitby-Whitby tarafından yapılan İngilizce tercümesi kullanılmıştır (Paschale,1989).

İmparator Herakleios dönemi Bizans-İslâm mücadeleleriyle ilgili verdiği kıymetli bilgiler nedeniyle, İslâm fetihleri bölümünde sık olarak başvurduğumuz kaynak, el- Belâzurî tarafından kaleme alınan Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fetihleri)'dir (Belâzurî, 2013). Çalışmamızda M. Fayda tarafından yapılan Ülkelerin Fetihleri adıyla Türkçe tercümesi kullanılmıştır. Ayrıca İslâm fetihleri bölümünde yararlanılan diğer bir kaynak Kudame İbn Cafer tarafından kaleme alınan, Kitabü'l-Harac'dır. Söz konusu bu kaynağın R. Şeşen tarafından yapılan Türkçe tercümesi kullanılmıştır (İbn Cafer, 2018).

Çalışmalarımız sırasında en sık başvurduğumuz ve bize yol gösteren en önemli araştırma eserler Walter E. Kaegi'nin kaleme aldığı, biyografik bir eser olan The Emperor of Heraclius (Kaegi, 2003) ve Bizans ve İlk İslam Fetihleri adlı eserlerdir (Kaegi, 2000).

2. I.Konstantinos'tan Herakleios Devrine Kadar Genel Hatları ile Bizans Tarihi

Sınırları genişleyen, idare merkezinden uzaklaşan Roma İmparatorluğu; İmparator Diocletianus ile tartışmalara neden olan ve güven sorununu ortadan kaldırmayan bir idare sistemine geçiş yapılmıştır. Diocletianus reformlarından sayılan bu sistem (Tetrarşi) Dörtlü idare sistemidir. Söz konusu sisteme göre; Büyük Roma İmparatorluğu idare merkezleri iki ana ve iki yan merkezlere ayrılan iki Augustus'lu iki Sezar'lı bir teşkilat şemasını içermektedir. (Lemerle, 2013: 16; Vasiliev, 2016: 59; Decker, 2016: 19-20). 305 yılına gelindiğinde Diocletianus ve Maximianus aralarında bir anlaşma yaparak kendi istekleriyle imparatorluk vazifelerinden feragat etmişlerdir (Lemerle, 2013: 16). Bu dönemde Diocletianus, Split'te inşa ettirdiği görkemli saraya çekilmiştir (Lemerle, 2013: 16).

Ardından yeni tetrarşi düzeni tesis edilmiş ve Galerius imparatorluğun Doğu kısmının Augustus'u olurken, Konstantinos Chlorus Batı kısmının Augustus'u olmuştur. Galerius'un sezar'ı Maximinus Daia, Konstantius Chlorus'un sezar'ı ise Severus olmuştur. Bir yıl sonra Konstantios Chlorus, York'ta ölümünün ardından oğlu KonstantinOs askeri birliklerinin desteği ile Augustus Galerius'tan kendisinin Batı'nın Augustus'u olarak atanmasını beklemiştir. Fakat bu beklenti Diocletianus'un tetrarşi düzenine aykırı olacağından *sezar* olarak atanması uygun bulunmuş ve Augustusluğa Severus seçilmiştir. Sezarlığa Maximianus'un oğlu Maxentius talip olunca, babasından bu konuda yardım talebinde bulunmuştur. Askeri birliklerde Maxentius'un tarafında yer almasının ardından Galerius, Severus'tan duruma müdahale etmesini istemiştir. Fakat askeri olarak yetersiz kalan Severus Revenna'ya kaçmış ve ardından öldürülmüştür (Gregory, 2016: 66).

Bu karmaşa durumunda eski Augustuslar bir araya gelip Licinius'un Augustus olmasına; sezarlık makamına ise Konstantinos'un getirilmesine karar verilmiştir. Karardan hoşnut olmayan halk ve ordu birlikleri Maximianus'un oğlu Maxentius'u Augustus ilan etmiştir. Bunun üzerine Licinius ve Konstantinos ittifak oluşturarak Maxentius'u 312 yılında Milvian Köprüsü olarak bilinen savaşta mağlup etmiştir. Fakat bu ittifak uzun sürmemiş ve aynı yıl Licinius'un öldürüleceği bir savaş ile sonuçlanmıştır. Licinius'un ölümünün ardından Konstantinos imparatorluğun tek hâkimi olmuştur (Vasiliev, 2016: 60). Konstantinos devrinin önemli iki meselesi; Konstantinapolis'in "*Yeni Roma*"nın kuruluşu ve Konstantinos'un Hıristiyanlığı seçmesidir. Nitekim; Roma İmparatorluğu, Konstantinos'tan önce pagan inancı hakimdir (Lemerle, 2013: 19). Konstantinos'un, din değiştirmesi konusunun ipuçlarını bu duruma alt yapıyı hazırlayan Milano Fermanı'nda aramak doğru olacaktır.

Milvian Köprüsü Savaşı öncesi Maxentius'a karşı ittifak oluşturan Konstantinos ve Lucinius meselenin çözümünün ardından bir diğer önemli durum karşısında fikir birliğine varmışlardır. Bu durum imparatorluk bünyesinde türlü baskı ve zorbalıklara rağmen hayatta kalma mücadelesi veren Hıristiyan cemaati ile ilgilidir. İmparator Galerius'un katı pagan dayatmalarından vazgeçip Hıristiyanlara ibadet özgürlüğü tanıyan süreç, 314'te Milano'da kimine göre bildiri kimine göre ise dönemin idarecilerine bu tebaaya karşı nasıl davranılması gerektiğini içeren bir mektup yayımlanmıştır (Vasiliev, 2016: 68). Milano Fermanı ile Hıristiyanlık dahil tüm dinlerin özgür şekilde yaşanabileceği ilan edilmiştir

İster bir mektup ister bir ferman olsun neticede Milano'da duyurulan bu olay Hıristiyanlığın resmi makamlarca tanınmasına, onlara imparatorluğun diğer inanç gruplarına sağlanan özgürlüğü elde etmelerine sebep olmuştur. Bu olay imparatorluğun resmi dininin, Hıristiyanlık olmasına giden ve yüzyıllar boyu süren Hıristiyan itikat tartışmalarının başlangıcına sebep olan bir süreci tetiklemiştir.

Konstantinos, Hıristiyan din adamlarına paganların sahip olduğu hakları tanımıştır. Hıristiyan din adamlarına vergi muafiyeti, kiliseye miras hakkı ve Piskoposluk makamına da yargı yetkisi verilmiştir. Yurttaşların dilediklerinde mahkemelerini bu makama taşıyabilme hakkı verilerek, davaları burada da görülebilir hale gelmiştir. Öyle ki; Konstantinos Piskoposluk mahkemesinin kararını nihai karar olarak kabul etmiş, bu kararların sivil mahkemelerce tasdik edilmesini buyurmuştur (Vasiliev, 2016: 69).

Bu dönemde Kilise, gelen hediyeler ve miras ile devredilen gayrimenkullerle giderek zenginleşmeye başlamıştır. Konstantinos, İsa Mesih'in yaşamıyla ilgili yerlere özel ilgi göstermiştir. Nitekim 326 yılında, annesi Helena'yı Filistin'e göndermiştir. Konstantinos'un desteği ile de imparatorluk bünyesinde yeni kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır. Kudüs'te Kutsal Kabir Kilisesi, Zeytin Dağında Göğe Yükseliş Kilisesi, Beytüllahim'de Doğu Kilisesi, Konstantinopolis'te Aya İrini Kilisesi, On İki Havariler Kilisesi inşa edilmiştir. Bunlar arasında en önemlisi muhtemelen Konstantinos tarafından temeli atılmış olan Aya Sofya Kilisesi'dir. Bunların yanı sıra Antakya, İzmir ve Kuzey Afrika'da kiliseler inşa edilmiştir (Vasiliev, 2016: 70).

Konstantinos devrinin önemli bir diğer gelişmesi ise; Doğu Roma'nın yıkılışına kadar imparatorluğa başkentlik yapacak olan Konstantinopolis'in kuruluşu idi. Licinius ile olan mücadeleyi kazanıp tek başına hükümdar olunca geçmişteki muzaffer komutanların yaptığı gibi bir anıt şehir inşa etmek istemiştir. Bu sebeple Troya şehrinin yakınlarında bir ovada şehrini kurmak istemiştir. Ancak, efsaneye göre; Tanrı rüyasına girmiş ve şehrini Antik Yunan Kenti Byzantion'a kurmasını istemiştir. O da Tanrı'nın sözlerine itaat ederek şehrini Byzantion'da

inşa etmeye başlamıştır (Gregory, 2016: 76; Diehl, 1957: 5). 324 yılında imar faaliyetlerine başlayan Konstantinos, şehrinde saray, senato binası, hipodrom ve kiliseler yaptırmıştır (Demirkent, 2001: 206).

Yeni inşa edilen bu geniş şehir için nüfus yetersiz kalmış, eski Roma şehirlerinden insanlar getirtmiştir (Gregory, 2016: 76). Konstantinopolis şehri, 11 Mayıs 330'da kutlamalarla açılmıştır (Demirkent, 2001: 206; Stathakopoulos, 2018: 45). Şehrin adı Konstantin'in şehri yani Konstantinopolis olarak bilinse de resmi adı Nea Roma (Yeni Roma) olmuştur (Gregory, 2016: 77; Herrin, 2016: 36).

Konstantinos'un iktidarı sırasında imparatorluk kademeli olarak değişiklikler yaşamaya başlamıştır. Pagan olan imparatorluk bu süreçte Hıristiyanlaşmış bu durumun simgesi olarak da Hıristiyanlıkla birlikte Konstantinopolis şehri de yükselmiştir. Bu radikal değişikliği siyasi ve ekonomik değişiklikler takip etmiştir. Nitekim, Pagan tapınaklarındaki hazinelere el koyup mali sorunlara çözüm olması için sterlinin yetmiş ikide biri değerinde *solidus* basmıştır. Bu sayede toprak vergilerini nakit olarak toplayabilmiş, iş adamlarını *collatio Iustralis* veya *chryargyron* olarak bilinen vergilere tabi tutmuştur (Gregory, 2016: 74). Maxentius'un isyana destek veren Praetoria muhafızlarına güveni kalmadığı için bu birliği ortadan kaldırmış yerine scholae birliklerini tesis etmiştir.

Konstantinos ölümünün ardından varislerinin durumunun ne olacağı konusunda kesin bir düzenleme yapmamıştır. Ölümünden önce üç oğlu II. Konstantinos, II. Kontantios ve Konstans'ı *sezar* ilan etmiş, 337 yılında imparatorun ölümünden sonra da oğullarına *Augustus* rütbesi verilmiştir. II. Konstantinos imparatorluğun batısını, I. Konstans Afrika ve Illyria'yı, II. Kontantios da Doğu'sunu almıştır (Gregory, 2016: 87; Decker, 2016: 23).

Kardeşler arasında anlaşmazlıklar hâsıl olmuş ve 340 yılında II. Konstantinos, kardeşi Konstans'a saldırmış fakat yenilmiş ve öldürülmüştür. Böylece imparatorluğun batı bölgelerinin tek hâkimi Konstans olmuştur. Bu dönemde Konstans; Britanya ve Germania'da, II. Kontantios ise; Sâsâni imparatoru II. Şapur'a karşı mücadeleler vermekteydi. Konstans'ın batıdaki baskıcı rejimi ters tepmiş, 350 yılında subayı Magnentius tarafından çıkarılan isyanda öldürülmüştür. Konstans'ın ölümü sonrası batının kontrolünü Magnentius almıştır. II. Kontantios, Magnentius'un iktidarını tanımamış 353 yılında öldürülmüştür. Bu olaydan sonra II. Kontantios gücü elinde toplamış bütün imparatorluğun tek hâkimi olmuştur (Gregory, 2016: 87).

II. Kontantios, yardımcısı olarak yeğeni Gallus'u *sezar* ilan etmiş ve kız kardeşi ile evlendirmiştir. 351 yılında doğu sınırına komutan olarak atamıştır. O yıllarda muhtemelen

yirmi beş yaşında olan genç sezar Gallus, askerî açıdan yeteneklidir (Decker, 2016: 24; Gregory, 2016: 88).

Gallus'un, Sâsânilere karşı başarılı seferlerde bulunması onun yıldızını parlatmıştır. Fakat II. Konstantios için bu başarılar tehdit unsuru olarak algılanmış ve Gallus öldürülmüştür. Yerine Gallus'un üvey kardeşi Iulianos sezar ilan edilmiştir. Askeri tecrübesi olmayan Iulianos, Galya'da ve Britanya'da askeri başarılar kazanmış tecrübe elde etmiştir. Tıpkı Gallus'ta olduğu gibi Iulianos'tan da şüphe duymaya başlamıştı. Ordu Iulianos'u Augustus olarak görmek istemiştir. Bir isyanla istek duyurulmuş II. Konstantios, Iulianos ile yüzleşip meseleyi çözmek istemiştir. 361 yılında iki ordu karşı karşıya gelmiş II. Konstantios'un beklenmedik ölümü ve varis olarak tanınabilecek bir oğlu olmadığı için Iulianos imparatorluğun tek hâkimi olmuştur (Gregory, 2016: 88; Decker, 2016: 25-26). Iulianos, geçmişteki Roma gücüne kavuşmanın Pagan inancı ile olacağını düşünmüştür. Bu düşüncede Pagan din adamlarından aldığı eğitim etkili olmuştur (Vasiliev, 2016: 88).

İmparatorluğun bu devrindeki Hıristiyanlar için baskı süreci başlamıştır. Sivil ve askeri makamlardan Hıristiyan memur ve askerler uzaklaştırılmış yerlerine Pagan görevliler atanmıştır. Öyle ki; Iulianos'un eğitim reformuyla da Hıristiyan eğitimciler görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu süreci takiben Hıristiyan tebaa çocuklarını Pagan eğitimcilerin eline bırakıp, onların dinden dönmelerinden endişe ettikleri için eğitime göndermemişlerdir (Vasiliev, 2016: 93-94).

İki yıllık imparatorluğu süresince Hıristiyanların nefretini kazanan Iulianos'a döne lakabı takılmıştır. 363 yılında Persliler ile savaş halindeyken aldığı ok yarasıyla ölmüştür (Vasiliev, 2016: 96; Decker, 2016: 26-27). Iulianos, hayatı süresince bir veliaht belirlememiş ve ölümünün ardından da üst düzey askerler yeni bir imparator arayışına girişmişlerdir. İmparatorluk için Doğu'nun *Praetor Praefectusu* Salutius Secundus'a teklif etmişlerse de yaşını gerekçe ederek teklifi geri çevirmiştir. İkinci seçenek ise; saray muhafızlarından Iovianos'dır. Iovianos, teklifi endişe ile kabul etmiştir (Vasiliev, 2016: 96). Iovianos'un tercih edilme nedenleri arasında, imparatorluğun seçkin kesimine karşı herhangi bir tehdit oluşturmamasıdır. Tahta geçtiği sırada, doğu sınırları Sâsâni tehlikesi altındaydı. Iovianos, sekiz aylık kısa imparatorluk süresince Sâsâniler ile büyük toprak kaybına yol açan bir anlaşmaya varmıştır (Ostrogorsky, 2015: 47; Decker, 2016: 27). Bununla birlikte Iulianos devrindeki dini suçlular affedilmiş ve dini hoşgörü sağlanmıştır.

364 yılında Iovianos ölmüş yerine askerler tarafından, Valentinianus adında yetenekli bir komutan imparator seçilmiştir (Vasiliev, 2016: 98; Stathakopoulos, 2018:46). İmparator Valentinianus kendisine yardımcı olması için kardeşi Valens'i Augustus ilan etmiştir.

Valentinianus Batı'da, Valens ise Doğu'da imparatorluğu idare etmişlerdir (Vasiliev, 2016: 98; Decker, 2016: 27; Morrisson, 2014: 30).

İmparatorluğun Batı kısmında barbar olarak tabir edilen kavimlerle mücadele edilirken, Doğu'da Sâsâni tehdidi devam etmekteydi. Valentinianus Frank, Sakson, Pikt, Skot ve Alaman kavimleri ile mücadele ederken Trakya'da da Gotlar ile savaşmıştır (Gregory, 2016: 97; Morrisson, 2014: 31). 375 yılında Kuvard ve Sarmat akınlarının neticesinde Kuvard elçisinin sunduğu ağır anlaşma şartları nedeniyle İmparator Valentinianus'un inme geçirip öldüğü söylenmiştir (Gregory, 2016: 97). Valentinianus'un ölümünün ardından Batı'nın idaresini oğulları Gratianus ve II. Valentinianus devralmıştır (Gregory, 2016: 102; Stathakopoulos, 2018: 46-47). Valens ise bu sırada Doğu sınırının güvenliğini sağlamak için çabalamıştır. İmparatorluk için ciddi sorun teşkil edecek olan Gotlar, Tuna Nehri civarında tarım ile uğraşmaktadır. Fakat bu devirde mühim bir olay meydana gelmiştir. Çinlilere yenilip Batı'ya doğru çıkan Hunlar'ın, 376 yılı dolaylarında Tuna Nehri civarında belirmeleri Gotların hayat alanlarını kısıtlayan müdahalelere sebep olmuştur. Hun akınlarından korkan Gotlar, Trakya dolaylarından harekete geçmiş ve Roma İmparatorluğu içlerine doğru ilerlemişlerdir. Valens onları yiyecek ve güvenli yaşam alanı sağlamış karşılığında ise ordu gücü olarak kullanmayı planlamıştır. Fakat işgüzar devlet memurlarının tavırları Gotların isyanına neden olmuştur. Gotlar, Trakya topraklarını yağmalamaya başlayınca Valens ordusuyla birlikte Hadrianopolis'e (Edirne) doğru yola çıkmıştır. 3 Ağustos 378'de Hadrianopolis dışında ovada meydana gelen savaşta Valens ağır bir yenilgi almış ve savaş sırasında ölmüştür (Gregory, 2016: 102; Morrisson, 2014: 32). Galip gelen Gotlar'ın şehir kuşatma tecrübeleri olmadığı için sadece Trakya'yı yağmalamakla yetinmişlerdir (Gregory, 2016: 102). Valens'ten sonra İmparator Herakleios'a kadar hiçbir imparator büyük bir savaşta orduya komutanlık etmemiştir.

Valens'in ölümünden sonra Gratianus Doğu'nun da agustus'u olmuştur. Fakat imparatorluğun geçirdiği zorlu süreci idare edebilecek tecrübeye sahip değildir. Bu sebeple Theodosios'u İspanya'dan çağırması ve 19 Ocak 379'da Doğu'nun Agustus'u ilan etmiştir (Mitchell, 2016: 128). Theodosios, kendisini Got sorunu ve dini tartışmaların içerisinde bulmuştur (Gregory, 2016: 104). Trakya topraklarını yağmalayan Got meselesinde ise, onlarla barış yoluyla başa çıkılabileceği görüşüne sahiptir. Bu doğrultuda 382 yılında onlarla barış anlaşması imzalamıştır. Anlaşma neticesinde Gotlar, Roma topraklarına yerleşecek ve karşılığında Roma ordusunda görev alacaklardı. Bu düşünceyle Theodosios ordu gücündeki eksiliği Got birlikleri ile telafi etmek istemişti (Gregory, 2016: 103; Morrisson, 2014: 32-33).

Ancak bu durum gün geçtikçe ordu kademelerinin barbar müttefiklerce ele geçirilmesi sorununu doğurmuştur (Mitchell, 2016: 132; Stathakopoulos, 2018: 47; Morrisson, 2014: 33). 383 yılında Magnus Maximus adında bir komutan Batı'nın Augustus'u Gratianus'a karşı isyan başlatmıştır. İsyân sonucunda 25 Ağustos 383'te öldürülmüştür (Mitchell, 2016: 132; Stathakopoulos, 2018: 47; Morrisson, 2014: 33).

Bunun üzerine Maximus batı eyaletlerinin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu süreçte Theodosios'tan Batı'nın idaresini kendisine bırakmasını beklemiştir. İtalya'nın işgali ile birlikte genç imparator II. Valentinianos ise Theodosios'tan yardım talebinde bulunmuştur. Ardından, Theodosios, oğlu Arkadios'u Konstantinopolis'te bırakıp Maximus'u bertaraf etmek için yola çıkmış ve sonucunda Maximus idam edilmiştir (Mitchell, 2016: 132).

Bu olay sonrasında Theodosios tüm Roma üzerinde söz sahibi konumuna gelmiştir. Theodosios, II. Valentinianus'u *magister militum*'u Arbogastes gözetimine bırakmıştır (Gregory, 2016: 107). 391 yılında Konstantinopolis'e geri dönen Theodosios ertesi yıl II. Valentinianos'un ölüm haberini almıştır. Ardından Arbogastes'in desteklediği Eugenius *agustus* ilan edilmiştir. Eugenius, Theodosios ve Arkadios adına para bastırması ve imparatorluğunun tanınmasını beklemiştir. Fakat Theodosios küçük oğlu Honoros'u, Batı'nın augustus'u ilan etmiştir. Ancak Batı seferi sonucunda Arbogastes ve Eugenius öldürülmüştür. Batı'da hâkimiyetini yeniden sağlayan Theodosios, 17 Ocak 395 yılında Milano'da ölmüştür (Mitchell, 2016: 133-134; Levchenko, 2007: 13-14). İmparator hayattayken kendisinden sonraki düzeni de belirlemiştir. Söz konusu bu düzene göre; Arkadios'u *praetor praefectus* Rufinus'un, Honoros'u ise Stilicho'nun koruması altına bırakmıştır (Gregory, 2016: 116; Morrisson, 2014: 34).

Babaları Theodosios'un Got siyaseti, bu dönemde olumsuz neticelerini yaşatmıştır. Barbar olarak adlandırılan bu kavimler imparatorluğun Batı bölümünde iyice yerleşmiş vaziyette iken; Doğu'da bu durum aksi yönde etki göstermeye başlamıştır. Hem Doğu'da hem de Batı'da Germen karşıtı hareketler olmasına rağmen imparatorluğun batısı Germen ve diğer kavimlerin akınlarına direnememiştir. Doğu ise direniş sergileyerek tehdit ve korku unsuru olan barbar kabilelerden kurtulmuştur. Bu süreç Doğu ile Batı'nın kader ortaklığını da ayırmıştır (Ostrogorsky, 2015: 51; Herrin, 2016: 45).

408 yılında Arkadios'un ölümünün ardından, 7 yaşındaki oğlu genç Theodosios imparator olmuştur. II. Theodosios, yetenekli bir devlet adamı değildir. Ancak kız kardeşi Pulcheria'nın varlığı Theodosios'un yeteneksiz olduğu imajını gizlemiştir (Vasiliev, 2016: 120; Levchenko, 2007: 39; Stathakopoulos, 2018: 49). İmparatorluğun yıllardır mücadele ettiği

barbar kavimler meselesinde ise Batı her zaman saldırı ve tehdit altında zayıflamaya devam etmiştir. Doğu ise Hun akınları sorununa karşı onlara haraç vererek anlaşma yoluna gitmiştir (Vasiliev, 2016: 120). Böylelikle Hun tehdidi Doğu Roma'dan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca Doğu Roma'nın başkenti Konstantinopolis'in güvenliği meselesi de bu akınlar neticesinde gündeme gelmiştir. Şehrin giderek büyümesi yerleşim yerlerinin surlar dışına taşması ile şehir halkının olası akınlar ve çatışmalarla korumasız hale gelmesi neticesinde şehir surları bu dönemde genişletilmiştir. 413 yılında bitirilen büyük Theodosios suru, buna örnektir (Vasiliev, 2016: 123; Morrisson, 2014: 38; Eroğlu, 2017: 19).

Bunlara ilaveten şehrin gelişiminde kültürel yenilikler de yapılmıştır. II. Theodosios 425 yılında yükseköğretim tesis edilmesi için buyruk yayınlamış bununla birlikte grammer, hukuk, hitabet, felsefe derslerinin yanı sıra Yunanca eğitime de başlanmıştır. Doğu'da Latince resmi dil olmasına rağmen, Yunanca'nın da Doğu'da yaygın kullanılması bu dilin de öneminin kavrandığını göstermiştir (Vasiliev, 2016: 123). Yaşanan kültürel ve dini gelişmelerle birlikte II. Theodosios döneminde hukuk alanında da önemli bir çalışma sağlanmıştır. Bir bütün halinde yer almayan kanunlar hukuki kararsızlıklara sebep olmaktaydı. Bu nedenle Büyük Konstantinos zamanından beri yayımlanan kanunlar, Codex Theodosianus adıyla bir araya getirilmiş ve bu durum ortadan kaldırılmıştır (Ostrogorsky, 2015: 51; Levchenko, 2007: 41). II. Theodosios'un erkek varisi yoktu. Bu sebeple Pulcheria, Markianos ile evlenmiş imparator böylelikle belli olmuştur (Stathakopoulos, 2018: 51; Morrisson, 2014: 40). Markianos iktidarı sırasında collatio glebalis adındaki toprak vergisini kaldırmış, Hunlara ödenen vergiye de son vermiştir (Gregory, 2016: 127).

Batı Roma'nın sonunu getiren barbar istilaları Konstantinopolis'i doğrudan etkilememiş olmasına rağmen, şehirde Germen nüfusu artmıştır. Nitekim; Markianos'un ölümünden sonra Germenlerin lideri Aspar'ın yardımını alan Leon, imparatorluk tahtına çıkmıştır (Levchenko, 2007: 49; Ostrogorsky, 2015: 56) İmparator, ilk kez tacını İstanbul patriğinin eliyle giymiştir. Bu tören ile Doğu Roma'da, Eski Roma geleneklerinin değişmeye başladığının göstergesi olmuştur (Ostrogorsky, 2015: 56). İmparator Leon, çok geçmeden Germen lideri Aspar'ın baskısından kurtulmanın yollarını aramıştır. Çareyi Isaurialılara yakınlaşmakta bulmuştur. Kızı Verina'yı, Isaurialı komutanlardan Zenon ile evlendirmiştir (Levchenko, 2007: 49-50.; Gregory, 2016: 129). Evlilikten (II.) Leon dünyaya gelmiştir. Dedesi I. Leon ölmeden önce torunu II. Leon'u veliyet seçmiş akabinde imparator ilan etmiştir. Çocuk yaşta imparator ilan edilen II. Leon da babası Zenon'u imparator olarak ilan etmiştir. Çok geçmeden II. Leon ölmüş babası Zenon tarafından öldürüldüğü yönünde şüpheler oluşmuştur. Konstantinopolis halkı,

hem Zenon'u hem de Isaurialıları başkentte istememekteydi. Bu şüpheli ölüm nedeniyle Zenon'a karşı bir ittifak ortamı oluşmuştur. 475 yılında Zenon Isauria'ya kaçmış ve Germanlerin desteğini alarak yeniden başkente dönmüştür (Gregory, 2016: 129).

İmparator Zenon'un 491 yılında ölmesiyle eşi Ariadne, Anastasios adında saray memurunu eşi olarak seçmiş ve onun imparator olmasını sağlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 59; Stathakopoulos, 2018: 67). Anastasios, imparator olunca ilk icraatı Isuria birliklerini denetim altında tutmak olmuştur (Gregory, 2016: 131; Prokopios, 2014: 32). İmparatorluk şehirlerini yeniden canlandırmak için çalışmalarda bulunmuştur. Bu dönemde, Silivri'den Karadeniz'e Konstantinopolis'in savunması için dış halka olarak uzun surlar inşa edilmiştir (Gregory, 2016: 131; Herrin, 2016: 45). Ticaret hayatını hareketlendirecek reformlar yapmıştır. Zengin ve fakir ayırt etmeden beş yılda bir toplanan Khrysargyron vergisini kaldırmış ve düşük değerli nummusların yerine de büyük sikkeler tedavüle girmiştir (Gregory, 2016: 131). Bu düzenleme ile ticarete kullanılan bronz sikkelerin korunması amaçlanmıştır. Yapmış olduğu düzenlemelerle imparatorluğun ekonomik olarak rahatlamasına, refah düzeyinin yükselmesine sebep olmuştur. Bu dönemde yürütülen ekonomik politikalar ile hazine dolmaya başlarken, imar faaliyetlerine de ağırlık verilmiştir. Bulgarların Tuna Nehri'ni geçmeye başlamaları üzerine olası bir saldırıya karşı başkenti savunmak için Trakya'da Anastasios surlarını inşa ettirmiştir. Anastasios, başarılı bir imparatorluk süreci geçirmiş, ardılı Iustinianos'un altın çağı'na yolu açmıştır (Gregory, 2016: 130).

518 yılında Anastasios'un ölümünün ardından varisi olmadığı için saray muhafızlarından Iustinos, senato ve ordu tarafından imparator ilan edilmiştir. İyi bir asker olmasına rağmen okuma yazması olmayan Iustinos, (Gregory, 2016:142; Lemerle, 2013:53; Prokopios, 2014:33). İmparatorluğu süresince kendisine yardımcı olması için Konstantinopolis'e yeğeni Iustinianos'u getirmiş, evlat edinmiştir (Gregory, 2016: 142; Lemerle, 2013: 53; Stathakopoulos, 2018: 68-69). Bu süreçte ona Yunanca ve Latince eğitimi aldirmiş ardından 521 yılında konsüllük vermiştir (Gregory, 2016: 142; Lemerle, 2013: 53). 518 ve 521 yılları arasında Iustinos yönetimi, Iustinianos'un etkisi altındadır. Bu dönemde Iustinianos, Konstantinopolis ve Roma'nın bölünmesine son vermek için hem ittifak oluşturmak hem de Papa'ya, Ortodoks inancının güvenini kanıtlamak amacıyla monofizitlere karşı baskı uygulamıştır (Diehl, 2018: 34).

527 yılına gelindiğinde amcası Iustinos tarafından, Iustinianos eş imparator ilan edilmiştir. Aynı yıl Iustinos'un ölümüyle birlikte idareyi tek başına devralmıştır (Gregory, 2016: 144). Iustinianos imparatorluğun eski sınırlarına kavuşması için adımlar atmıştır. Bu amaçla Kuzey Afrika'yı Vandallar'dan, İtalya'yı Ostrogotlar'dan almıştır. Ayrıca İspanya'nın

Güneydoğusunu da imparatorluk sınırlarına katmıştır (Demirkent, 2001: 232). Pagan karşıtı dini politika izleyerek, meşhur Atina Akademisi'ni kapatmış, paganların eğitimlik yapmalarını yasaklamıştır (Gregory, 2016: 145). Theodosios'un yapmış olduğu gibi o da kendisinden önceki hukuk metinlerini biraraya getirerek 529 yılında Codex Iustinianos'u yayımlatmıştır (Gregory, 2016: 146.; Levchenko, 2007: 173; Stathakopoulos, 2018: 71-72)

Daha önce bahsedildiği üzere imparatorluğun yapmış olduğu başarılı savaşlar mali zorlukları da beraberinde getirmiştir. Vergi açıklarının kapatılması ve halka vergilerini vermeleri konusunda yapılan baskılar toplumda gerginlik yaratmaya başlamıştır. V. ve VI. yüzyılda gelenekleşen hipodromdaki at yarışı müsabakaları bu döneme damgasını vurmuştur. Bilindiği üzere hipodromdaki taraftarlar maviler ve yeşiller olmak üzere iki gruptan oluşmaktaydı. Maviler genel anlamda aristokrasi sınıfına mensup olan Ortodoksları temsil ederken, Yeşiller ise tüccarları ve monofizit inancı benimseyenlerden oluşmaktadır (Gregory, 2016: 144). Gelenekselleşmiş at yarışı müsabakalarının, Ocak 532'deki gösterilerinde iki grubun taşkınlıkları artmıştır. Her iki gruptan da tutuklananlar olmuştur. Gruplar imparatorun tutuklananların bağışlanmasını talep etmiştir. Ancak bu talep yerine getirilmeyince isyana dönüşmüştür. Nika adını alacak bu isyan hipodrom dışına taşmış, şehir de yıkıma neden olmuştur. İsyanın amacı değişmiş, imparatoru devirme hareketine dönüşmüştür İsyan nedeniyle, Iustinianos'un tahtı sarsılmış ve devrim niteliği kazanmıştır. Fakat isyanın bastırılmasında, Theodora'nın cesareti ve Belisarius'un enerjisi etkili olmuştur (Diehl, 2018: 38-39; Herrin, 2016: 92). Nika İsyan'ın ortaya çıkışı, gelişimi ve sonucu hakkında ayrıntılı bilgi Dagron, Auzepy ve Levchenko tarafından verilmiştir (Dagron, 2012: 161-164; Auzepy, 2016: 66-69; Levchenko, 2007: 70). İsyancılar Anastasios'un yeğeni Hypatios'un imparator ilan edilmesini beklemişlerdir. Neticede Iustinianos gücünü toplamış isyanın elebaşlarını idam ettirmiş ve hidoprom yarışlarını beş yıllığına yasaklamıştır (Gregory, 2016: 147; Diehl, 2018: 39).

İsyanın sebep olduğu yıkım karşısında imparator esaslı imar faaliyetlerine başlamıştır. Bu faaliyetler imparatorluk bütçesini sarsmış, hazineyi güç duruma sokmuştur (Demirkent, 2001: 232; Levchenko, 2007: 78). Bütün bu gelişmeler üzerine 541-542 yılları arasında veba salgını da meydana gelmiştir. Salgından imparatorluğun şehir ve kırsalında yaşayan insanlar etkilenmiştir. Öyle ki, Konstantinopolis nüfusunun üçte birinin bu salgından öldüğü iddia edilmiştir (Gregory, 2016: 158). Bu dönemde Avrupa'da Tuna sınırında, Hun ve Slav saldırıları hâkim olmuştur. Nitekim Hunlar, 540 yılında Trakya, İlirya ve Korint'e kadar Yunanistan'ı harap etmişlerdir. Hatta Konstantinopolis yakınlarına kadar gelmişlerdir. 559 yılında ise Hunlar tekrar Konstantinopolis önüne kadar ilerlemişlerdir. Ancak başkent, Belisarius'un cesaretiyle

kurtulmuştur. 547 ve 551 yıllarında Slavlar, İlirya'yı talan etmiş ve 552'de Selanik'i tehdit etmişlerdir (Diehl, 2018: 43). Aynı zamanda Iustinianos, 552 yılında yaklaşık 50.000 kişilik bir ordu toplayarak, Sâsânilere karşı Lazika'da başarılı bir savunma gerçekleştirmiştir. 562 yılında imzalanan antlaşmayla Hüsrev bölgeyi terketmek zorunda kalmıştır (Levtchenko, 2007: 97). Söz konusu antlaşma otuz yıllığına imzalanmış olmasına rağmen sadece on yıl sürmüştür (Stathakopoulos, 2018: 74).

565 yılında Iustinianos'un ölümünün ardından onun gerçekleştirmiş olduğu başarılı seferlerden geriye bir şey kalmamıştır. Bu dönemde imparatorluk, askeri ve mali açıdan tükenmiştir. Aynı zamanda vilayetlerde feodal mülkiyetin gelişmesi kamu otoritesini zayıflatmıştır. Kamu otoritesini zayıflatan diğer etken ise Konstantinopolis'te Maviler ve Yeşiller arasında devam eden mücadelelerdir (Diehl, 2018: 54) İtalya'da ise birkaç şehir dışında Langobard'ların eline geçmiştir (Ostrogorsky, 2015: 72-73; Diehl, 2018: 54; Levtchenko, 2007: 117-118). İspanya ise Vizigotlar tarafından geri alınmıştır (Ostrogorsky, 2015: 72-73).

Iustinianos Sâsâniler'e haraç vererek anlaşmış, böylelikle Batı'ya başarılı seferler yapabilmisti. Ancak II. Iustinos imparator olunca Sâsânilere haraç vermeyi reddetmiştir. Bu hareket uzun yıllar sürecek olan Sâsâni-Bizans çekişmesinin başlamasına sebep olmuştur (Ostrogorsky, 2015: 73). 578 yılında Tiberios Konstantinos'un kısa imparatorluğu döneminde pek çok cephede savaşmıştır. Ayrıca bu dönemde müsrif harcamalarda kısıtlamaya gidilmiştir. Sâsânilere karşı başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Bu seferler sırasında ön plana çıkan komutanı Mavrikios'u 582 yılında Sezar ilan etmiştir (Gregory, 2016: 168). Aynı yıl Tiberios Konstantinos'un ölümüyle Mavrikios imparator olmuştur. Mavrikios, Iustinianos döneminde elde edilen toprakları elinde tutmak istemiştir. Bunu da sivil ve askeri idareyi tek çatı altında toplayan eksarhlık sistemi ile yapmayı planlamıştır. Bu doğrultuda Kartaca ve Revenna merkezli eksarhlıklar oluşturulmuştur. Bu sistem daha sonraları kurulacak olan thema sistemi'nin oluşması sürecinde rol oynamıştır (Ostrogorsky, 2015: 74; Diehl, 2018: 54). Eksarhlık ve thema sistemleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

Mavrikios, Sâsânilerde yaşanan taht karışıklığı sırasında rol oynamış ve 591 yılında II. Hüsrev'in tahta geçmesine yardımcı olmuştur. Bu yardımın sonucunda Ermenistan'ın büyük bölümünün, imparatorluk sınırına dahil edilmesini sağlayan bir anlaşma yapılmıştır (Gregory, 2016: 169; Levtchenko, 2007: 118). İmparator, Doğu'daki meselenin çözülmesinden sonra, Tuna'yı aşan Avar ve Slavlar ile mücadele etmeye başlamıştır. 593 yılında imparatorluk ordusu da Tuna Nehri'ni aşmış ve Avarlara karşı düzenli olarak saldırılarda bulunulmuştur. 602 yılına değin aralıksız her yıl devam eden çatışmalar ordunun düzeninin bozulmasına yol açmıştır.

602 kışının da bu bölgede geçirileceği emri alınca Phokas adında düşük rütbeli bir asker öncülüğünde isyan başlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 76-77). İsyân neticesinde Mavrikios devrilmiş ve senato kararıyla Phokas 602 yılında imparator ilan edilmiştir (Ostrogorsky, 2015: 77; Levchenko, 2007: 119). Mavrikios kaçmayı başararak ailesi ile birlikte Khalkedon kentine sığındı. Veliâht oğlu Theodosios'u Pers ülkesine göndermek üzere II.Hüsrev ile anlaştı. Mavrikios'un hayatta olması Phokas rejimi için bir tehdit unsurudur. Bu sebeple Phokas, Mavrikios ve ailesinin yakalanıp idam edilmesi için Khalkedon'a adamlarını göndermiştir. Netice de Mavrikios ailesi ile birlikte yakalanarak idam edilmiştir. Theodosios ise Nikaia'ya kadar kaçmayı başarabilmiştir. Ancak Phokas'ın adamları onu yakalayıp idam ettirmiştir. Phokas, Mavrikios ve oğullarının kellerini Konstantinopolis'te halka sergilettirmiştir. Theodosios'un yüzü tanınmaz halde olduğu için Konstantinopolis halkı arasında onun ölmediği Pers ülkesine sağ salim kaçmayı başardığı dedikodusu yayılmıştır (Bauer, 2014: 295).

Phokas dönemi ile birlikte imparatorlukta kaos ortamı oluşmaya başlamıştır. İçeride monofizit ve Yahudi katliamları yapılmış, yeşiller partisinin üyeleri baskıya maruz kalmıştır. Bu nedenle devlet makamlarından alınmış ve o makamlara getirilmeleri yasaklanmıştır (Levchenko, 2007: 124). Dış politika ise çöküntüye uğramıştır. Avarları haraç yoluyla dizginlemeye çalışmıştır. Ancak, Avarları daha fazla ikna edememiştir. Bu nedenle Balkanlarda büyük çaplı Avar-Slav istilaları meydana gelmiştir. Sâsâni tahtında bulunan II. Hüsrev ise imparatorlukta ki karışıklığı fırsat bilerek geçmişte tahta geçmek için verdiği tavizleri geri elde etmek istemiştir. Bu nedenle tahta çıkmasında yardımcı olan Mavrikios'un intikamını alma bahanesi ile Bizans topraklarını işgal etmeye başlamıştır. 604-605 yılında sınırdaki stratejik kale olan Dara, Sâsâniler tarafından ele geçirilmiştir (Morrison, 2014: 59; Levchenko, 2007: 124; Gumilev, 2003: 236). Mavrikios'un oğlu olduğu iddiasındaki Theodosios, Sâsâni orduları ile birlikte hareket etmiş ve 607 yılında Erzurum, Kitharizon, 608 yılında da Diyarbakır, Ra's Ayn, Tur Abdin ardında da Edessa (Urfa) Sâsâni hâkimiyetine geçmiştir (Morrison, 2014: 59). Mavrikios'un oğlu olduğu iddiasındaki Theodosios'u gören pek çok ordu komutanı, Ermenistan dolaylarındaki işgal hareketlerinde ona zorluk çıkartmamıştır. Bu sebeple Anadolu'ya geçiş kolaylaştı. Sâsâni birlikleri, Khalkedon'a kadar akınlar yapmaya başlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİ (610-614) BİZANS TARİHİ

1.1. Herakleios Kimdir?

575 yılında Ermenistan'da dünyaya gelmiş, babası kendisi ile aynı adı taşıyan Kartaca valisi Herakleios, annesi ise Epiphania'dır (Kaegi, 2003: 21). Oğul Herakleios'un fiziksel görünümü; güçlü, göğüs kafesi geniş, saçları altın sarısı, gözleri mavi ve gür sakallı şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca iyi eğitim almış, kültürlü ve astroloji bilgisi olduğu da bilinmektedir (Kaegi, 2003: 31).

Baba Herakleios, Mavrikios'un imparatorluğu sırasında Sâsânî seferlerinin ardından 595 yılında *magister militum per armeniam* olarak görev yapmıştır. Babasının bu seferleri sırasında oğul Herakleios'un babası ile seferlere katılıp katılmadığı, Konstantinopolis'te mi ya da Kapadokya'da mı olduğu bilinmemektedir. Maalesef Herakleios'un gençlik yılları ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır (Kaegi, 2003: 21-22). Fakat Baba Herakleios'un Sâsânîlere karşı savaş tecrübesi bulunduğundan oğul Herakleios'a Sâsânîler hakkında hem diploması hem de savaş yoluyla mücadelenin yöntemlerini öğretmiş olması muhtemeldir (Kaegi, 2003: 24).

Baba Herakleios, imparator Mavrikios'un tesis ettiği Eksarh'lık düzeninde sivil ve askeri yetkilerle 600 veya 602 yılında Afrika genel valiliğine atanmıştır (Kaegi, 2003: 25). Bu valiliğin merkezi Kartaca'dı. Mavrikios'un intikamını alacak, Phokas rejimini devirerek imparatorluğun gidişatını değiştirecek olan isyan hareketi bu bölgede planlanmıştır.

1.2. Kartaca İsyanı

Mavrikios'un hayatta kalmayı başarmış ender komutanlarından biri olan Priscus; ki kendisi aynı zamanda Phokas'ın damadıdır. Phokas'ın gerçekleştirmiş olduğu haksız cinayetleri Kartaca Eksarh'ı Herakleios'a yazarak, imparatorluğun içinde bulunduğu bu karmaşa durumundan kurtarılması amacıyla O'ndan yardım talep etti (Theop., 1997: 424; Nikep, 1990: 35-37). Konstantinopolis senatosu da Phokas'ın baskı rejimine karşıydı (Levtchenko, 2007: 124). Onun tek destekçisi Lombardlara karşı zor durumda olan ve O'ndan yardım bekleyen Papa Gregorius'tu (Stathakopoulos, 2018: 89). Bu isyanın öncesinde; 603/604'de General Narses, Edessa (Urfa)'da Phokas rejimine isyan etmiş ama isyan Phokas kuvvetlerince bastırılmıştır (Kaegi, 2003: 37).

608 yazında başlayan isyanın merkezi ise Kartaca idi. Kartaca Ersarh'ı Yaşlı Herakleios oğul Herakleios'u donanması ile Phokas kuvvetleri üzerine göndermiştir. İmparatorluğun tahlıl

ambarı olma özelliğine sahip olan Mısır, yeğeni Niketas kuvvetlerince işgal edilmiştir. Mısır halkı Herakleios isyanına destek vermiştir. Kıbrıs'ta Herakleios isyanı sırasında ele geçirilmiştir. Herakleios birlikleri Konstantinopolis'e yıllık erzak taşıyan donanmaya el koyarak başkenti zor durumda bırakmıştır (Kaegi, 2003: 40).

Phokas kendisine isyan eden birliklerin üzerine Bonosus'u gönderdi lakin başarısız olmuştur. İsyanın öncüleri Yaşlı Herakleios ve oğul Herakleios, imparatorluk sembolleri olmayan, konsil sıfatı ile temsil edildikleri paralar bastırmışlardır. Bu paralar 608- 610 yılları arasında Kartaca, İskenderiye, Kıbrıs ve İskenderun'da basılmıştır. Kurşun mühürlerin üzerinde ise; Domini Heraclii consules yazmaktaydı (Morrison, 2014: 60). Bu hareket Phokas'ın meşruiyetine gölge düşürmektedir. Phokas yaklaşan tehlikenin farkına varmıştır. Herakleios ise Phokas rejiminin baskısından bunalmış onu kurtarıcı olarak gören taraftarlarını etrafına toplayarak başkente doğru harekete geçmiştir. İlk tacını Erdek metropolitinden almış ve Konstantinopolis'e doğru yola devam etmiştir (Theop., 1997: 428). 14 Eylül 610 yılında direklerinde Hz. Meryem ikonası olan donanmasıyla Konstantinopolis önlerinde görülmüştür (Theop., 1997: 428; Stathakopoulos, 2018: 90).

İmparator Phokas karşısında Konstantinopolis'te bulduklarını öğrendiği Herakleios'un nişanlısı Eudokia ve annesi Epiphaneia'yı tutuklatmıştır. Onları imparatorluk manastırı olan Yeni Tövbe manastırına hapsedirmiştir (Theop., 1997: 299). Muhtemelen bir koz olarak kullanabileceğini düşünmüş olabilir ama bunun için fırsat bulamamıştır. Konstantinopolis'te, Phokas kuvvetleri nafile bir direnişin içerisinde. Neticede Yeşiller partisi üyelerince Phokas yakalanıp Herakleios'un ayakları altına serilmiştir. Herakleios, Phokas'a imparatorluğu böyle mi yönetiyorsun diye sormuş karşılığında sen daha mı iyi yöneteceksin cevabını almıştır (Norwich, 2012: 231). Geçen iki yılın ardından, Baba Herakleios'un plandığı isyan neticelenmiş, Phokas idam edilmiş ve oğlu Herakleios'un imparator olma yolu açılmıştır. Herakleios şehre girdiğinde halk ve özellikle yeşiller partisinin üyeleri tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Phokas'ın korku rejimine karşı O, kurtarıcı olarak görülmüştür.

1.3. Herakleios'un İmparator Oluşu ve Tarihçesi

5 Ekim 610'da Patrik Sergios'un elinden tacını almıştır. Aynı gün nişanlısı Eudokia, Augusta tacı giymiştir. Her ikisi de Patrik Sergios'tan evlilik tacı almıştır. Öyle ki; Herakleios, aynı gün hem imparator hem de damat olmuştur (Theop., 1997: 299). Ostrogorsky, Phokas devrinin bitip, yerine Herakleios Hanedanı'nın gelmesini Ortaçağ Bizans tarihinin başlangıcı olarak adlandırmıştır (Ostrogorsky, 2015: 79).

Yeni imparator kendini boş bir hazine dolayısıyla da para olmayınca ordusu olmayan bir düzende bulmuştur. Durum sadece bundan ibaret değildir. Bu dönemde imparatorluk, Avar-Slav ve Sâsâni tehdidi altındadır. Avarlar, Balkan yarımadası, Adriyatik ve Ege sahillerinde yağma hareketlerinde bulunmaktaydılar. Slavlar ise yağma ile yetinmeyip kitle halinde talan ettikleri bölgelere yerleşmeye başlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 87).

Doğu Roma İmparatorluğu yalnızca Doğu sınırlarında Sâsâni işgalleri ile baskı altında değildir. Batı'sında Avar-Slav akınları da imparatorluğun gücünü tüketmekte ve Balkan yarımadası, Adriyatik ve Ege sahillerinde yağma hareketlerinde bulunmaktaydılar. Slavlar sadece yağma ile yetinmeyip kitle halinde talan ettikleri bölgelere yerleşmeye başlamışlardır. 614 yılında Roma idaresinin Dalmaçya'daki merkezi olan Salona'nın tahrip edilmesi, Balkanların batı kısmındaki Roma kültürüne de darbe vurmuştur. Balkan yarımadasının önemli şehirlerinden Singidunum, Viminacium, Naissus, Sardica harap edilmiştir. İmparatorluğun bu bölümünde sadece Selanik, Jader, Tragurium, Butua, Scodra, Lissu gibi şehirleri elinde kalmıştır. Slav akınları Yunan adaları oradan da Girit'e kadar sıçramıştır (Ostrogorsky, 2015: 87).

İmparator Herakleios Doğu'daki toprak kayıplarına engel olamamıştır. Barış yolunu denemiş bir sonuç elde edememiştir. Batı'daki Avar tehdidine karşı da askeri olarak karşılık verecek düzenli, disiplinli askeri güçten yoksundur. Bu sebeple Avar hanına elçiler göndererek barış görüşmeleri için teklifte bulunmuştur. Avar Hanı'nın karşılıklı olarak barış anlaşması yapacaklarını taahhüt etmesi üzerine Herakleios, donanımlı imparatorluk muhafızları ile yanına birçok değerli hediye olarak Anastasios surundan dışarı çıkmıştır. Ancak verdiği taahhüdü yerine getirmeyen Avar Hanı, birdenbire imparatora saldırmıştır. Bu beklenmedik saldırı karşısında imparator, Konstantinopolis'e geri dönmüştür. Avarlar, barış karşılığı olarak Herakleios'un yanında getirdiği hazineyi ele geçirmiş, Trakya'daki birçok yerleşim yerini yakmıştır (Theop., 1997: 433-434). Ostrogorsky, Herakleios'un Avar Hanı ile görüşmeyi Herakleia (Marmara Ereğlisi)'da yaptığını az daha suikaste kurban gideceğini belirtmiştir (Ostrogorsky, 2015: 88-89).

Bizans İmparatorluğu'nun Batı'sındaki durum bu şekilde iken Doğu'daki tehdit ise; Mavrikios'un Phokas tarafından indirilmesinin ardından Phokas'ı tanımayan Sâsâniler, Phokas'ı devirip imparator olan Herakleios'u da tanımamışlardır. İmparatorluğun geçirmiş olduğu zor süreçte İmparator Herakleios barış yolunu denemiştir. Herakleios, Sâsâni İmparatoru II.Hüsrev'e elçiler göndererek barış teklifinde bulunmuştur. İmparator Herakleios; Phokas, dostunuz Mavrikios'u öldürdüğü için biz de onu öldürdük dediyse de II. Hüsrev barış için söylenen sözleri dikkate almamıştır (Farac, 1945: 168). İmparatorluktaki iç karışıklığı da

fırsat bilen Sâsâni kuvvetleri, 8 Ekim’de Antakya’yı 15 Ekim’de de Apameia’yı ele geçirmiştir. 611’de Şahin komutasındaki Sâsâni birlikleri Kapadokya bölgesine ilerlemiş ve Kappadokia Kaesarea’yı almıştır. Theophanes’in aktardıklarına göre on binlerce esir alınmıştır (Theop., 1997: 429). Abu’l Farac’tan öğrendiğimize göre ise; Kappadokia Kaesarea’yı işgal eden Bahram 10 bin kişiyi öldürmüştür (Farac, 1945: 168). Herakleios’a imparator oluşu sırasında destek olan Priskos’tur. Fakat imparatorluktaki saygın konumundan dolayı Herakleios için tehdit unsuru haline gelmiştir. Comes excubitorum olarak atanmış Kappadokia Kaesarea’yı ele geçiren Sâsâni kuvvetlerini alt etmesi için gönderilmiş ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine İmparator Herakleios orduların başına geçerek Kappadokia Kaesarea’yı yeniden geri almak, Sâsâni birliklerini yok etmek için ordugâha hareket etmiştir. Doğu Roma tarihinde I. Theodosios’dan beri imparatorlar bizzat ordunun başında sefere çıkmamıştır. İmparatorlar sefere katılsa bile ordugâhtan dışarı çıkmamışlardır. Priskos, imparatorun bu hareketinin uygun olmadığını belirtmiş olsa da imparator onu dikkate almamış şahsen orduyu çatışma sahasında idare etmiştir (Kaegi, 2003:68; Mitchell, 2016: 620-621; Morgan, 2010: 60).

Herakleios bu askerî harekât ile sadece Kappadokia Kaesarea’yı geri almak değil, Şahin komutasındaki Sâsâni birliklerini tamamen esir almayı ya da yok etmeyi istemekteydi. Fakat durum imparatorun istediği gibi sonuçlanmamıştır. Sâsâni birlikleri geri çekilmeyi başarmıştır. İstediklerini şekilde sonuçlar elde edemeyen imparator, şahsen orduyu idare etmesine rağmen Şahin’i elinden kaçırmanın utancını yaşayarak Konstantinopolis’e geri dönmüştür. Kendisine tehdit unsuru olarak gördüğü, yetkilerle donattığı Priskos, Kappadokia Kaesarea’daki başarısızlığın sorumlusu olarak görülmüştür. Priskos; 5 Aralık 612’de imparatorun oğlu Herakleios Konstantine’in vaftiz törenine eşlik etmesi bahanesiyle Konstantinopolis’e çağırılmıştır. Konstantinopolis’e ulaştığında halk ve senato önünde Kappadokia Kaesarea seferi sırasında Sâsâni birliklerini elinden kaçırdığı gerekçesi ile suçlanmıştır. Saçlarının tepesi kazınarak Chora manastırına kapatılmıştır. Herakleios böylelikle kendisine gelecekte isyan edebileceği endişesini taşıdığı komutanını etkisiz hale getirmiştir. Boşalan Comes excubitorum makamına yeğeni Niketas atanmıştır (Kaegi, 2003:69-70). Herakleios’un bu temkinli davranışı imparatorluğu boyunca askeri komploların, isyanların görülmemesine yol açmıştır. Herakleios, imparatorluğunun ilk yıllarında ekonomik sıkıntılar içinde olduğu bilmektedir. Ancak, paraya ihtiyacı olduğu kadar güvenebileceği tecrübeli komutanlara da ihtiyacı vardır. Bilindiği üzere Mavrikos zamanının tecrübeli komutanları Phokas döneminde tasfiye edilmiştir. Kalanlar ise yaşlı veya güvenilmezdir. Kardeşi Theodore’a ise kendisine yardımcı olmasına rağmen ilk zamanlarda yetki vermemiştir. Komuta kadrosunun yetersizliği nedeniyle de imparatorun şahsen ordu birliklerinin başında bulunması gerekmektedir (Kaegi, 2003: 75).

613 yılına gelindiğinde imparator Herakleios ve Niketas'ın birlikleri Valarsabat'a ordugâh kurmuşlardır. Antakya dolaylarında gerçekleşen savaşta Doğu Roma orduları büyük bir mağlubiyet almışlardı (Kaegi, 2003: 77; Decker, 2016: 33). Doğu'nun önemli şehri Antakya, Şahin Komutasındaki Sâsâni kuvvetlerince yağlanmış ve Antakya patriği öldürülmüştür (Kaegi, 2003: 77). Bu şehrin düşmesiyle Mısır, Suriye ve Filistin yolu açılmıştır. Öyle ki; imparatorluk peşi sıra yenilgiler almaktadır. Şam Bizans'ın elinden çıkmıştır (Morrisson, 2014: 60). Şam'ın düşmesinin ardından da Tarsus da düşman elinde geçmiştir. Suriye fethi tamamlandıktan sonra Sâsâni ordusu Kudüs'e yönelmiştir.

1.4.Kudüs'ün İşgali (614)

Sâsânilerin Kudüs'ü ele geçirme istekleri Herakleios dönemi içerisinde beliren bir olay değildir. Öyle ki; 542 yılında I. Hüsrev, Filistin'i yağmalayıp Kudüs'ü ele geçirmek niyetindedir. I. Hüsrev bu maksatla harekete geçmişse de veba salgınının patlaması sebebiyle amacına ulaşamamıştır (Bury, 1958: 104-105). İmparator Herakleios döneminde ise Sâsânileri geçmişten gelen bu emellerinden alıkoyacak bir durum mevcut değildir. Nitekim Suriye topraklarını fethetmelerinin ardından Kudüs muhasarasına başlamışlardır. Yirmi bir gün direnişin ardından 614 yılında Kudüs düşmüştür (Vasiliev, 2016: 231; Morgan, 2010: 59). Kesin tarih bilinmemekle birlikte 17 ya da 20 Mayıs 614 tarihleri arasında Kudüs teslim olmuştur (Kaegi, 2003: 78; Cameron, 2015: 36). Kudüs halkı teslimiyetinin ardından ağır bir yağma ve katliamlara maruz kalmıştır. Kutsal Kabir Kilisesi ile birlikte pek çok bina yakılmıştır (Ostrogorsky, 2015: 88). Kutsal hazineler Ktehipson'a sevk edilmiş, aralarında Kudüs Patriği Zacharias'ın da bulunduğu pek çok esir alınmıştır (Vasiliev, 2016: 232; Stathakopoulos, 2018: 90). Esir sayısı hakkında tek bilgi Sebeos kroniğindedir. Buradaki sayı ise 35.000'dir (Sebeos, 2010: 69). Kudüs'ün işgali sırasında kayıp sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklardan öğrendiğimize göre sayı 17.000 ile 90.000 arasında değişkenlik göstermektedir. Sebeos 17.000, Theophanes, Abu'l Farac ve Süryani Mikhail'de ise 90.000 kişinin öldürüldüğü yazılıdır (Sebeos, 2010: 69; Theop, 1997: 431; Farac, 1945: 168; Mihail, 1944: 131). Walter Kaegi'ye göre ise toplam kaybın 57.000 ile 66.500 arasında olduğudur (Kaegi, 2003: 78).

Kudüs'ün kaybedilmesi, kutsal emanetlerin ve özellikle kutsal haç'a ait bir parçanın Sâsâni eline geçmiş olması imparatorluktaki Hıristiyan inanç sahiplerini derinden yaralarken, İmparator Herakleios ise büyük bir utanç yaşamasına sebep olmuştur (Ostrogorsky, 2015: 88). Bizanslıların ve Hıristiyanlığın mağlubiyetinin bir sembolü olan Hz. İsa'nın gerildiği çarmıhın kalıntıları Sâsâniler tarafından kaçırılmıştır (Decker, 2016: 33). Kudüs'ün kaybını sadece manevi bir kayıp olarak algılamamak gerekir. Bu aynı zamanda tarımsal ve ticari kayıp

anlamına da gelmektedir. Vasiliev, Sâsâni ilerleyişinin bu kadar hızlı olmasının ve doğu şehirlerin içinde bulunduğu dini durum ile açıklamıştır. Ancak, Kudüs'ü bunların dışında tutmuştur. Nitekim yirmi bir gün direnen bir şehir için kolaylıkla teslim oldu denilemez. Asıl neden imparatorluğun Ortodoks inançta ısrarcı olması ve bu inanç dışında kalan tüm zümreleri heretik ilan ederek baskı kurmasıdır. Sâsâni hâkimiyetine geçen pek çok şehir, yoğun olarak Monofizit ve Nasturi inanca sahip olan insanlar yaşamaktadır. Baskı altındaki bu zümre, Sâsâni hâkimiyetini tercih etmiştir (Vasiliev, 2016: 232).

Bu dönemde Sâsâni işgalleri var gücüyle devam etmektedir. Suriye ve Filistin'deki topraklarla sınırlı kalmamıştır. II.Hüsrev'in, Hıristiyan dünyasının kalbini aldıktan sonra sıradaki hedefi Doğu Roma'nın merkezi Konstantinopolis'tir. Şahin komutasındaki Sâsâniler; Anadolu'yu aşır 615 yılında Khalkedon'a (Kadıköy) ulaşmış ve Khryso polis (Üsküdar) dolaylarında kamplarını kurmuşlardır. İmparator Herakleios, II.Hüsrev'e Pretorian Prefect Olympios, şehrin Prefect'i Leontios ve synkellos Anastasios'u anlaşma yapmak için göndermiştir (Kaegi, 2003: 83). Hüsrev, elçileri kovarak "Tanrı dediğiniz çarımha gerilen birini terk edene ve Güneş'e tapana kadar sizi yalnız bırakmayacağım" demiştir (Theop., 1997: 433). Barış kapısının kapandığının anlaşılması üzerine savaşmaktan başka çare kalmamıştır. Deniz'de meydana gelen muharebede Sâsâni donanması alt edilmiş, gemileri ile birlikte 4.000 asker kaybedilmiştir (Sebeos,199: 79). Bu kayıp üzerine Sâsâniler 626 yılında Avarlarla ortaklaşa yapacakları Konstantinopolis kuşatmasında kadar Doğu Roma başkentini rahat bırakmışlardır.

1.5.Mısır'ın İşgali

Hüsrev, söylediği gibi Herakleios'un peşini bırakmak niyetinde değildir. Sâsâni ordusunun bir bölümü Doğu Roma başkenti yakınlarında baskısını hissettirirken, imparatorluğun doğusunda da ilerleyişini sürdürmektedir. Hedeflerinde ise Mısır vardı. Mısır'ın savunmasını Herakleios'un kuzeni Niketas yapmaktadır. Sâsâniler, Nil Nehri'nden teknelerle şehre yaklaşmış ve nöbetçileri öldürerek şehrin kapısını Sâsâni ordusuna açmışlardır. Niketas, 619 yılında şehrin düşüşünün ardından Konstantinopolis'e kaçmıştır (Demir,2014: 99-100). Mısır, imparatorluğun tahıl deposu, İskenderiye ise Akdeniz'in en büyük limanıdır. Bu şehrin düşmesi Konstantinopolis'i derinden etkilemiştir (Mango, 2016: 87). Nikephoros kroniğinden öğrendiğimize göre; İmparator Herakleios Mısır'ın kaybının ardından ümitsizliğe düşmüş, başkentteki değerli eşyaları gemiye yükleterek başkenti terk etme girişiminde bulunmuştur. Hazinenin olduğu gemiler fırtınaya yakalanarak suya gömülmüştür. İmparatorun

başkenti terk etme planı duyulunca Başpiskopos Herakleios'u kilise'ye davet etmiş ve başkenti hiçbir şekilde terk etmeyeceği konusunda yemin ettirmiştir (Nikep, 1990: 49).

Herakleios'un bu tavrı ile söylenebilir ki; Baba Herakleios'un yaşı gereği imparator olmadığı oğul Herakleios'u öne sürdüğü, oğul Herakleios'un da imparator olma gibi bir hırsının olmadığı anlaşılabilir. Konstantinopolis'i terk etmeye kalkan Komutan Herakleios'tur. Bir sonraki aşamada Sâsânilere karşı kilisenin maddi-manevi desteğini alarak mücadeleye başlayacağı süreç ile birlikte Herakleios imajının komutanlıktan imparatorluğa dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu imaj değişikliğindeki başlıca etki Konstantinopolis Başpiskopos'u Patrik Sergios'tur. Mısır'ın Sâsâniler tarafından işgalinin ardından Hüsrev, Herakleios'a mektup göndermiştir. Sebeos kroniğine göre mektubun içeriği şöyledir:

“Tüm dünyanın kralı ve efendisi ve Büyük Aramazd'ın çocuğu olan onurlu Hüsrev'den anlamsız ve önemsiz hizmetçimiz olan Herakleios'a; ...Kendinizi bize teslim etmek istemediniz, kendinize Lord ve Kral diyorsunuz. Sende olan hazinemi harcıyorsun... Yunanlıları yok etmedim mi? Ama siz Tanrı'ya güvendiğinizi iddia ediyorsunuz. Neden Kayseri, Kudüs ve İskenderiye'yi elimden kurtarmadı?.. Konstantinopolis'i silemeyeceğim mi?... Ancak, tüm izinsiz girişlerinizi affedeceğim. Kalk, karını ve çocuklarını al ve buraya gel. Sana mülkler, bağlar ve zeytin ağaçlarını vereceğim. Boşuna umudun seni aldatmasın. Kendisini Yahudilerden kurtaramayan Mesih - ama onu bir haç üzerine asarak öldürdüler- aynı şey seni nasıl elimden kurtarır? Eğer denizin derinliklerini inerseniz elimi uzatacağım ve sizi yakalayacağım. Sonra beni arzulamayacağın bir şekilde göreceksin” (Sebeos, 2000: 79).

Herakleios, mektubu şehrin ileri gelenlerinin önünde okunmasını emretmiştir. Kendi inançları ve imparatorlarına hakaret içeren bu mektuptan utanç duymuşlardır. Herakleios, düşmanından gelen bu mektubu lehine kullanmış, halkın dini duygularını kabartmıştır. Artık Kilise, tüm kaynaklarını imparatoruna sunmak için hazır hale gelmiştir.

İmparator Herakleios, artık Sâsâni tehdidinde son vermek için hamle yapmaya hazırlanmaktadır. Öncelikli olarak Batı'daki Avar tehdidinde bir çözüm bulması gerekmektedir. Daha önceki barış görüşmeleri olumsuz neticelenmişti. Fakat 619 yılına gelindiğinde barış görüşmelerinde istediği sonucu elde etmiş ve Avar Han'ına yüklü miktar haraç ödeyerek barışı sağlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 93; Theop. 1997:434). Ayrıca Theophanes kroniğinde Sasasilerin Ancyra (Ankara)'yı ele geçirdiği belirtilmiştir. Agapius ve Süryani Mikhail Kroniği, Ankara'ya ilaveten Sâsâni kuvvetlerinin Rodos'u da ele geçirdiği, Anonim 1234 Kroniği ise Sâsânilerin Ankara'ya ilaveten birçok adayı'da ele geçirdiği belirtilmiştir (Theophilus, 2011: 68). Herakleios yapmış olduğu anlaşma ile artık yüzünü doğuya dönebilmek imkanını bulmuştur.

1.6. İmparator Herakleios'un Anadolu'ya Geçişi

İmparator Herakleios, Konstantinopolis'ten en son 614 yılında Avarlar ile barış görüşmesi yapmak için çıkmıştır. 619/20 yılına gelindiğinde Theophanes kroniğinde, Herakleios'un, Avarlar ile anlaşma yaptıktan sonra Avrupa ordularını Asya'ya naklettiği ve Tanrı'nın yardımıyla Perslere karşı harekete geçmeyi planladığı bilgisi verilmiştir (Theop., 1997: 435). 620/21 yılındaki kaydında ise İmparator Herakleios, 4 Nisan Pazartesi akşamı Paskalya bayramını kutladıktan sonra yola çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca hazinenin yetersizliği nedeniyle Büyük Kilise'den, dini kuruluşların paralarını ve gemilerini alarak büyük miktarda altın ve gümüş sikke bastırmıştır. Devletin işini ihtiyatlılık, istihbarat ve tecrübe ile birlikte yürüten patrik Bonosos ve Patrik Sergius'un kontrolünde kendi oğlunu Konstantinopolis'te bırakarak ayrılmıştır. İmparatorluk Şehri'nden Pylai (Çiftlikköy Yalova)'ye gemi ile gitmiştir. Oradan ordularını topladığı ve onlara yeni birlikler eklediği themata arazisine geçmiş ve onları eğitmeye ve askeri işlerde talimat vermeye başlamıştır. Orduyu ikiye bölmüş ve savaş çizgileri çizip kan kaybetmeden birbirlerine saldırmışlardır. Onlara savaş çılgınlığını, savaş şarkılarını, bağırışlarını ve nasıl uyanık olacağını, böylece kendilerini gerçek bir savaşta bulsalar bile korkmamalarını ve düşmana karşı cesaretle hareket etmeleri gerektiğini öğretmiştir. Orduyu büyük bir durgunluk, korkaklık, disiplinsizlik ve düzensizlik hali içinde yeryüzünün birçok yerine dağılmış olarak bulduktan sonra herkesi hızlı bir şekilde bir araya toplamıştır (Theop., 1997: 435-36). Sebeos kroniğinde, İmparatorun, Kalkedon'dan Kaesarea'ya ulaştığı, 120.000 kişilik ordusunu Kappadokia Kaesarea'da topladığı ve Sâsâni seferlerine karşı bu bölgeden hareket ettiği belirtilmiştir (Sebeos,1999: 81).

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere İmparator Herakleios ordusunun başında bulunmuş ve onların eğitimi ile ilgilenip, kuvvetlendirmiştir. Herakleios'un ilk amacı, Anadolu'da Sâsâni gücünü kırarak Kudüs'e yönelmek ve sonrasında kutsal emanetleri geri almaktır. Bu nedenle Sâsânilere karşı başlatılan bu hareketi, dini duyguların üst düzeyde kullanıldığı askeri seferler olarak nitelendirmek mümkündür.

1.6.1. Bizans-Sâsâni Savaşlarının Kısa Tarihçesi

İmparator Herakleios, Sâsâniler üzerine üç kez sefere çıkmıştır. Birinci seferi 622 yılında, ikinci seferi 624 yılında, üçüncü seferi 626 yılında gerçekleştirmiştir. Herakleios'un son seferi neticesinde Sâsâniler savunmasız kalmış, Arap ve diğer milletlerin istilaları sonucunda da giderek zayıf duruma düşmüştür. Bunları bir de iç karışıklık ve sonrasında darbe ile Hüsrev'in Sâsâni tahtından alınması süreci takip etmiştir.

622 yılının Sonbaharı'nda İmparator'un Armenia bölgesinde olduğu anlaşılmaktadır. Sebeos, 622 yılı Sâsâni savaşı için bir bilgi vermemiştir. Kaegi, bu olayın Doğu Hellenopontos bölgesinde yer alan Euchaita'nın 90 kilometre doğusundaki Ophlimos'da gerçekleştiğini belirtmiştir (Kaegi, 2003:115). Herakleios ordusunu düz arazide bekletirken, Sâsâni kuvvetleri ise engebeli arazide beklemektedir. Bu durum Mavrikios'un Strategikon'unda, Perslerle mücadele etme alt başlığında belirttiği gibi Perslerin engebeli araziye tercih ettiği, engebeli arazide onlarla çatışmaya girilirse kaybın çok olacağı, zorunlu olmadıkça engebeli arazide çatışmaya girilmemesi gerektiği ve savaşı düz alanlara çekmenin doğru olacağı yönünde talimatları yer almaktadır. Herakleios'un bu olayla Strategikon'daki uyarıları dikkate aldığı söylenebilir (Strategikon, 2010: 152-155). Kışın etkisini göstermesiyle de Sâsâniler aceleci davranarak Herakleios birliklerine karşı taarruza geçmiş, kaçan Doğu Roma kuvvetlerinin peşine düşmüşlerdir. Herakleios ise Optimates (Seçkin Birliği)'ni Sâsâni birliklerinin arkasından saldırıya geçme emri vermiş, Sâsâni birlikleri ağır darbe almış, kampları ve teçhizatları ele geçirilmiştir. Ordu bu başarı ile moral kazanırken, İmparator Herakleios yeniden beliren Avar tehdidi sebebiyle ordusunu Armenia'da bırakıp Konstantinopolis'e dönmüştür (Theop., 1997: 436-37; Ostrogorsky, 2015: 95).

İmparator, Avarlar ile olan anlaşmazlığı bir an evvel halledip Sâsâni seferlerine kaldığı yerden devam etmek istemektedir. Bu sebeple haraç miktarını arttırarak Avarlar dizginlenmiştir (Ostrogorsky, 2015: 95). Bir kez daha Avar sorununa kısa süreli çözüm bulan Herakleios, 15 Mart 624'de Konstantinopolis'ten ayrılmıştır (Theop., 1997: 438). Paschale Kroniği'nde ise bu tarih 25 Mart olarak belirtilmiştir (Paschale, 1989: 166). Kapadokya üzerinden Armenia'ya doğru harekete geçmiştir. 20 Nisan'da da Sâsâni topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Dvin, Herakleios'un ikinci Sâsâni seferinde aldığı ilk yer olmuştur. Bizans ilerleyişini haber alan Hüsrev, Anadolu topraklarında bulunan Şahrbarzar'a emrindeki Sâsâni ordusunu İran'a getirmesi için emir vermiştir. Hüsrev'in 40.000 kişilik ordusu ile Gence'de olduğu haberini alan Herakleios, Sâsâniler için kutsal bir şehir olan Gence istikametine doğru ilerlemiştir. Burada Kudüs'e misilleme olarak Zerdüşt tapınağını tahrip etmiştir (Sebeos, 2000: 81; Theop., 1997: 439). Sözü edilen Sâsâni birliği alt edilmiş olmalı ki, Theophanes sayı tartışmalı olmakla birlikte İmparator'un bir sonraki istikameti olan Albania bölgesine ulaştığından yanında 50.000 esir ve Laz, Abaz ve Gürcü'lerin olduğu müttefik birliği vardır (Theop., 1997: 429-440; Kaegi, 2003: 128).

İmparator Herakleios'un Berde'de olduğu anlaşılmasından sonra Hüsrev, onları bölgeden uzaklaştırmak için harekete geçmiştir. Şahin ve Şahrbarzar komutasındaki birliklerin ilerleyişi Herakleios'u, Sünik'e geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Kısa sürede Laz, Abaz ve

Gürcü kuvvetler Herakleios ile birlikte mücadele etmek istemeyerek ülkelerine geri dönmüşlerdir. Hüsrev ise; yeni bir birlik oluşturmuş ve komutasına da Sarablangas adında bir komutan geçirmiştir. Herakleios, Sâsâni kuvvetleri ile savaşın düz arazide yapılması gerektiğini, Strategikon'daki talimatlara sadık kalarak ve geçmişteki seferlerinde bunu deneyimleyerek başarıya ulaşmıştı. İmparator, üç ayrı kola ayrılmış Sâsâni birlikleri ile meydana gelecek çatışmanın düz araziye çekilmesi için planını yapmıştı. Sarablangas ve Şahrbazar, Şahin'in zaferi kendilerinden önce elde etmesini istememekteydiler. Sarablangas ve Şahrbazar'ın bu hırsını Herakleios askeri zekasıyla yenilgiye uğratabilecekti. İmparator, Şahin komutasındaki birliklerin taarruzları nedeniyle bozguna uğrayıp kaçmakta olduğu izlenimi verdiği iki Bizans askerini Şahrbazar ve Sarablanga'ya göndermişti. Eğer bu iki asker Sâsâni kuvvetlerini ikna edebilirse, düzlüğe çıkarak Herakleios üzerine harekete geçecekti. Plan işlemiş olacak ki; Sâsâni birliğinin Tigranekert (Diyarbakır/ Silvan'ın doğusunda) yakınlarında düzlüğe çıkmış olduğunu görünce Herakleios taarruza geçerek onları bozguna uğratmıştır (Kaegi, 2003: 128-130). Herakleios kışın bastırmasıyla Nahcivan ovasına çekilmiştir (Sebeos, 2000: 82).

Şahin ve Sahrabazar komutasındaki Sâsâni birlikleri ellerinde kalan birliklere Herakleios'u takip etmekteydi. İmparator bunu haber alınca seçkin askerlerinden oluşan 20.000 kişilik ordusunu kendisini takip eden ve pusu kurmayı hedefleyen Sâsâni ordusu üzerine göndermiştir. Sâsâni birliklerinden tek hayatta kalan Şahrbazar'dı (Sebeos, 2000:83-84; Theop., 1997: 443). Herakleios'un Amida (Diyarbakır)'ya vardığında Konstantinopolis'e tüm eylemlerini anlattığı mektuplar gönderdiği bu mektupların şehirde büyük sevince sebep olduğu belirtilmiş olmasına rağmen günümüze kadar ulaşılmış kaynaklarda mektup ve içeriğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. İmparator Herakleios, artık bundan nasıl bir yol izleyeceği konusunda çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Theophanes'in aktardıklarına göre; 625 yılı Mart ayında Herakleios'un iki güzergâh üzerinde karar vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Biri Taranton diğeri ise; Tauros'du. Tauros güzergâhı diğere göre zorlu ama kaynak açısından zengin olması sebebiyle bu bölge tercih edilmiştir (Theop,1997: 444). Bu bölgede de Sâsâni birliklerine karşı üstünlük sağlamasına rağmen hâlâ Ktehipson çok uzaktaydı.

1.6.2. Konstantinopolis Kuşatması (626)

İmparator'un ordusunun başında seferde olmasını bilen Avarlar yapılan anlaşmayı bir kez daha bozup başkenti kuşatmaya gitmişlerdir. Bizans kaynaklarında kuşatmaya gelen Avarların sayısı değişkenlik göstermektedir. Nitekim Paschale'da belirtilen Avarların sayısı 30.000 idi ve 29 Haziran 626'da şehri kuşatmışlardır (Paschale, 1989:170-171). Theophanes

kroniğinde bu sayı 50.000 olarak belirtilmiştir (Theop., 1997: 446). Kaegi, diğer kaynaklarda yer alan bilgilere değinmiş ve Pisidialı Georgios'un 80.000, Theodore Synkellos'un da onbinlerce olarak belirttikleri sayıların abartılı olduğu söylemiştir (Kaegi, 2003: 130). Sebeos kroniği ise 626 yılı Konstantinopolis kuşatmasından bahsetmemektedir. Neticede Doğu Roma İmparatorluğu 626 yılına gelindiğinde iki cephe de birden savaş vermek durumunda kalmıştır. Herakleios, Doğu'da Sâsânilerle mücadele halindeyken, II. Hüsrev Konstantinopolis'i kuşatarak imparatorluğu kalbinden vurmak ve böylelikle savaşı sonlandırabileceğini düşünmüş olmalı ki; Şahrbaraz komutasındaki Sâsâni ordusunu Doğu Roma başkentine göndermiştir (Theop.,1997: 446; Cameron, 2015: 36). Şahrbaraz, Anadolu'yu aşır Khalkedon (Kadıköy)'da ordugahını kurmuştur. Herakleios, başkentin kuşatma altına alındığını öğrenmesinin ardından ordusunu üçe ayırmıştır. Birincisi Konstantinopolis'e şehri savunmak için dönmüş, ikincisi kardeşi Theodore'a Şahin kuvvetleri ile mücadele etmesi için verilmiş, üçüncüsünü ise kendisi olarak Lazika'ya geçmiştir (Theop.,1997: 446).

27 Temmuz 626'de ise; Avar, Slav, Bulgar ve Gepid'lerden oluşan kuvvetler Konstantinopolis'i karadan ve denizden kuşatmışlardır (Ostrogorsky, 2015: 95-96). Turhan Kaçar'a göre Konstantinopolis kuşatması fiili olarak 29 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında on gün sürmüştür (Kaçar, 2016: 195). Mangaltepe'ye göre 31 Temmuz'da esas kuşatma başlamış ve 8 Ağustos'ta Avarlar'ın aldığı ağır yenilgi ile son bulmuştur. Sâsâniler bu kuşatma olayında izleyici olarak kalmış ve Avarların yenildiğini görünce de geri çekilmiştir (Mangaltepe, 2006:1-24; Ostrogorsky,2015: 96). Konstantinopolis bu kuşatmayı defetmeyi başarmıştır. Doğu Roma'nın kazandığı bu zafer ile Avar krallığı zayıf düşmüştür (Vasiliev, 2016: 234).

İmparator Herakleios'un Sâsâni seferlerine dönecek olursak, 626 yılında Batı Göktürk Hakanının iradesiyle Hazarlar Tiflis önlerinde Yabgu Kağan'ın küçük kardeşi Yabgu ile müttefiklik anlaşması gerçekleşmiştir. Theophanes kroniğinde Hazar Hanı'nın adı Ziebel olarak belirtilmiştir (Theop.,1997: 447). 626 yılından sonra Avarlar Bizans üzerindeki baskılarını yitirmişlerdir. Bilhassa 630'da Kuturguların, Avar Hakanlığı hakimiyetinden ayrıldıktan sonra herhangi bir tehdit söz konusu değildir (Gumilev, 2003: 237).

1.6.3. Son Sâsâni Seferi Nineveh

Bizans İmparatorluğunun başarılı Konstantinopolis savunmasının ardından imparator Herakleios, Sâsâni seferlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Bizans-Sâsâni seferleri, son dönemini yaşamaktadır. 626-628 yıllarını kapsayan bu seferler Sâsâni İmparatorluğu'nun sonunu getirecektir. Konstantinopolis kuşatmasının hemen öncesinde Herakleios, önemli bir

mütteffik kazanmıştır. Nitekim bu tarihten itibaren Bizans-Sâsâni seferlerinin üçüncü döneminde, Bizans'ın doğu siyasetinde önemli olan Bizans-Hazar iş birliği başlamıştır (Özcan, 2019: 53). 626 yılında Yabgu Kağan'ın küçük kardeşi Yabgu ile yapılan antlaşma gereğince Tong Yabgu 40.000 kişilik Hazar birliğini imparator Herakleios'un emrine vermiştir (Artamanov, 2008: 200; Kafesoğlu, 2007: 168).

Müttefikleri olan Hazarlar ve Bizans birlikleri, Kafkas ve Armenia bölgelerinde Sâsânilere karşı mücadele etmişlerdir. 627 yılının sonbaharında imparator Herakleios, güneye doğru Sâsâni İmparatorluğu'nun içlerine kadar yürümüşlerdir. Ancak Hazarlar, seferin zorluklarına dayanamamış ve kendi ülkelerine dönmüşlerdir. Bu nedenle Herakleios, burada sadece kendi kuvvetleriyle yetinmek zorunda kalmıştır (Ostrogorsky, 2015: 96). II.Hüsrev ise, tüm ordularını toplamış ve cesur komutan Razate kumandanlığındaki birlikleri Herakleios'a karşı göndermiştir. 1 Aralık'ta imparator, Nineveh kasabası yakınlarından geçmiş ve Zapsuyu Nehri'ne ulaşmıştır. Ardından nehrin sığ yerine gelen Sâsâni komutanı Razates, aşağı doğru inmiş ve nehrin kenarında başka bir sığ yer bulmuştur. Ardından Herakleios, komutan Baanes'i (Vahan) küçük bir askeri birlik ile göndermiştir. Herakleios, savaşmaya uygun bir ova bulmuştur. Razates ise üç kısma ayırdığı ordusuyla birlikte Bizans üzerine ilerlemiştir. 12 Aralık'ta karşı karşıya gelen Bizans-Sâsâni kuvvetleri arasındaki mücadelede Sâsâni birlikleri bozguna uğratılmıştır (Theop., 1997: 449; Artamanov, 2008: 201). Hüsrev tarafından gönderilen 3.000 kişilik birlik Sâsâni ordusuna katılmıştır. Bu sırada Nineveh'e ulaşılmıştır. Büyük Zabas'ı (Zapsuyu Nehri) geçen Herakleios, 1000 kişiyle birlikte, Tourmarkhos¹ George'i Küçük Zabas köprülerini ele geçirmesi için göndermiştir. Küçük Zabas'ın dört köprüsünü ele geçiren George, Küçük Zabas'ın dört köprüsünü ele geçirerek bölgede bulunan Sâsânilerle mücadele ederek ilerlemeye devam edilmiştir. 23 Aralık'ta Herakleios da köprülere varmış ve Sâsâni saraylarından birini ele geçirmiştir (Theop., 1997: 450-451; Kaegi, 2003: 163). İlerleyen Herakleios ve ordusu, 628 yılı Ocak ayında II. Hüsrev'in ikamet ettiği Dastagerd'e girmiştir (Ostrogorsky, 2015: 96). Hüsrev'in Dastagerd'deki büyük sarayına giren Bizans kuvvetleri, ganimetler ele geçirmiştir. Ancak ganimetler ağırlıklarından dolayı taşınmadığı için yakılmış ve yağmalanmıştır. Saray görevlilerinin bir kısmı tutuklanmıştır. Destagerd'den kaçan II.Hüsrev, eşleri ve çocuklarıyla birlikte Ktesiphon (Tizpon) şehrine kaçmıştır (Theop., 1997: 461).

İmparator Herakleios, Sâsâniler'in, ele geçirdikleri tüm toprakları Bizans'a geri vermeleri için bir barış antlaşması teklif etmiştir (Lemerle, 2013: 73). Sâsâni topraklarının yağmalanması, asillerin ve Zerdüşt din adamlarının mülklerine yapılan saldırıdan dolayı Hüsrev

---

¹ 3.000 kişilik askeri bünyesinde barındıran tourma'nın, yöneticisidir (Kazhdan, 1991: 2100-2101).

gözden düşmüş ve bakanları tarafından öldürülmüştür (Brown, 2017: 196-197). II.Hüsrev'in ölümünden sonra Sâsâni tahtına çıkan Kuvard-Şirûye ile Herakleios arasında antlaşmaya varılmıştır. Önceden Bizans hakimiyetinde olup daha sonra Sâsâni eline geçen tüm toprakların geri alınmasını öngören antlaşma yapılmıştır. Böylelikle Armenia, Mezopotomya, Suriye, Filistin ve Mısır Bizans İmparatorluğuna iade edilmiştir. Antlaşma yapıldıktan yaklaşık birkaç ay sonra Şirûye'nin ölümüne yakın bir sürede, Bizans imparatorunu oğluna vasi tayin etmiştir (Ostrogorsky, 2015: 96). Bu gelişmelerden sonra Doğu sınırlarını güvene alan imparator Herakleios, 629 Kutsal Haç'ı Kudüs'e geri götürmüştür (Gregory, 2016: 179). Muzaffer imparator Herakleios Pers zaferinden sonra yayınladığı bir Novel'inde, Grekçe'de kral ve imparator yerine kullanılan Basileus unvanını kullanmıştır (Kaegi, 2003: 186). Bu büyük zaferden sonra Herakleios, 630 yılında dört fil ile birlikte Konstantinopolis'e girmiştir (Kaegi, 2003: 215). Ancak Sâsâni tehlikesi yok edildiği sırada Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında Arap ilerleyişiyle karşılaşmıştır. Nitekim 629 yılında Kudüs'e Kutsal Haç'ın götürüldüğü sırada Mûte'de, ilk İslâm-Bizans savaşı başlamıştır.

1.7.Bizans-Arap Mücadelesi

Bizans ve Sâsâniler arasında 628 yılının Şubat ve Mart aylarında yapılan Nineveh (Ninova) savaşının galibi Bizans olmuştur (Gregory, 2016: 179). Bu galibiyetten sonra 629 yılının Temmuz ayında, Bizans İmparatoru Herakleios ve Sâsânili General Shahbaraz Kapadokya'daki Arabissos bölgesinde buluşarak anlaşmaya varmışlardır (Kaegi, 2003: 250).

Söz konusu bu barış anlaşması gereği, Bizans'ın doğu topraklarından çekilmiştir. Ancak Sâsânilerle yapılan mücadeleden sonra Bizans İmparatorluğu'nun doğu toprakları Arap fetihlerine sahne olmuştur. Öyle ki; Bizans İmparatorluğu'nda Sâsâni zaferleri uzun sürmemiş aynı yıl içerisinde doğu sınırları yeni bir düşman Arap kuvvetler belirlemiştir. Nitekim 629 yılında Mûte'de başlayan savaş süreci imparator Herakleios'un ölümünden sonra da devam etmiş ve Anadolu içlerine kadar ilerleyen Araplar, Bizans ülkesinin zengin doğu şehirlerini fethetmişlerdir.

Arap kuvvetlerinin Bizans topraklarında ilerleme süreci 629 yılında başlamış gibi görünse de bölgede ticaretle uğraşan yerleşik Hıristiyan Arap kabilelerinin varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte Arap Yarımadasında İslâmiyet'in doğuşu ve Arap Yarımadasının fethiyle birlikte yeni dine mensup olan Arap kabilelerinin yükselişi sonrasında Bizans toprağı olan Suriye üzerine yönelmişlerdir. Nitekim bu yönelme İslâmiyet'i yaymak amacıyla Mekkeli kervancılara ve kabilelere karşı gaza şeklinde gerçekleşmiştir (Kaegi; 2000: 110; Lemerle, 2013: 73).

İslâm'ın tebliği için Bizans'a yönelik diplomasi faaliyetleri 628 yılında başlamıştır. Nitekim, bu dönemde Herakleios'a, İslâm'a davet mektubu gönderildiği bilinmektedir. Söz konusu mektubu, Heraklios'a ulaştırması için ticari seyahatleri nedeniyle Suriye bölgesini iyi bilen Dihye b. Halife el-Kelbî görevlendirilmiştir (Avcı, 2015: 44). Ayrıca ticaret için Suriye'ye giden Ebû Süfyan ve arkadaşlarının huzuruna getirdiği ve ondan Hz. Muhammed hakkında bilgi aldığı yönünde bilgiler bulunmaktadır (Avcı, 2015: 45). Tüm bu nedenlerden dolayı ilk temaslar Suriye ve civarında yapılan ticaret nedeniyle hızlanmış olarak değerlendirilebilir. Elçiler gönderilerek İslâm'ı tebliğ etme konusunda, çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in görevlendirdiği Hâris b. 'Umeyr el-Ezdî, Busra valisini (Kaegi, 2000: 112; Avcı, 2015: 53). İslâm'a davet etmek için mektub göndermiştir. Ancak adı geçen elçi, Gassâni emirlerinden olan Şurahbil b. 'Amr'ın topraklarından geçerken, Mûte'de öldürülmüştür. Elçinin öldürülmesi apaçık uluslararası hukukun ihlali anlamına geldiği için Hz. Muhammed üç bin kişilik bir ordu hazırlayarak ve Zeyd b. Hârise komutasında Bizans topraklarına göndermiştir (Avcı, 2015: 53). Böylece İslam ve Bizans savaşları süreci başlamıştır.

1.7.1. Mûte Savaşı

İslâm'a davet için gönderilen elçinin öldürülmesi ve gönderilen mesajın reddi nedeniyle Hz. Muhammed hayatta iken Müslümanlar ve Bizanslılar arasında ilk savaş 629 yılında Mûte şehri civarında gerçekleşmiş tam tarihlendirme yapılamamakla birlikte Eylül ayında gerçekleşmesi büyük olasılık taşımaktadır (Kaegi, 2000: 115).

Mûte'deki ilk askeri çarpışmada İslam ordusunun başında Halid b. Velid yönetiminde üç komutan daha bulunmaktadır. Bizans ordusu ise Şurahbil b. 'Amr'ın emrinde bölgedeki Hıristiyan Arap kabilelerinin de katıldığı General Teodoros (Vicarius) komutasındaki yüz veya iki yüz kişiden oluşmaktadır. Thederos, Mûte ovasındaki Müslümanlara karşı başarılı bir saldırı gerçekleştirmiş ve İslam ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Zorlu bir mücadeleden sonra Halid bin Velid komutasındaki İslam ordusu geri çekilmiştir. Bu savaş sonrasında İslam ordusu üç değerli komutanını kaybetmiştir (Kaegi, 2000: 117; Avcı, 2015: 53).

629 tarihli Mûte savaşından birkaç ay sonra Hz. Muhammed Bizans hakimiyeti dışındaki topraklara iki askeri keşif birliği göndermiştir. Her ne kadar Bizans hakimiyeti dışındaki topraklar olsa da dolaylı olarak Bizans hakimiyeti altındaki Suriye tehdit altındadır. Suriye dışında Ürdün'ün ötesindeki bölge de tehdit alanı halindedir. Söz konusu keşif birlikleri 630 yılında Hicaz'ın kuzeyinde bulunan Tebük'e yapılmıştır (Kaegi, 2000: 128). Arap fetihlerinde, siyasi, dini ve ekonomik birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan birisi de 630 yılında gerçekleşen Tebük seferidir.

1.7.2. Tebük Seferi

Hız. Muhammed'e; Bizans İmparatoru Herakleios'un, Amile, Lahm, Cüzam ve Gassân gibi diğerkabilelerden asker toplayarak büyük bir ordu hazırladığında bulunduğu ve Bizans öncü birliklerinin Arap çölü sınırında bulunan Belka'ya yaklaştığı bildirilmiştir. Bunun üzerine 30.000 kişilik ordu hazırlayarak Bizans'a karşı Tebük seferine çıkmıştır (Avcı, 2015: 101; İbn Cafer, 2018: 21). Herakleios'un asker topladığına dair haberin ortaya çıkma sebebi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Suriye'den Medine'ye gelen Nabati tüccarlar aracılığıyla, Hız. Muhammed'e bildirilmiştir (Yiğit, 2011: 228). 630 yılında Müslüman ordusu Tebük civarında keşif seferi yaptığı sıralarda Herakleios, Hız. İsa'nın gerildiği çarmlıha ait olduğu kabul edilen kalıntıları Kudüs'e götürmektedir (Kaegi, 2000: 110).

İslam ordusu Tebük'e vardığında yaklaşık olarak 15 veya 20 gün bu mevkiide beklemiştir. Hız. Muhammed'in de İslâm ordularıyla Tebük'te beklediği ancak, Bizans İmparatoru Herakleios'un saldırı planından vazgeçtiğini düşünmesi ve Halife Ömer'in tavsiyesi üzerine Medine'ye geri döndüğü hakkında rivayetler bulunmaktadır (Gil, 1992: 27). Bu sırada ne Bizans'tan ne de onu destekleyen Araplardan herhangi bir hareket görünmemektedir. Alınan haberlerin asılsız olduğu anlaşılmıştır. Tebük halkı da herhangi bir karşı harekette bulunmamıştır. Sefer sırasında herhangi bir çatışma meydana gelmemiştir. Tebük halkının cizye ödemesi karşılığında anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca sefer sırasında veya sonrasında Herakleios'a ikinci bir İslâm'a davet mektubu gönderilmiştir. Hız. Muhammed Tebük'te bulunduğu sırada İslâmiyet'i kabul etme veya cizye ödeme şartıyla itaat altına almak istediği Akabe körfezinin kuzeyinde bulunan Eyle limanı, Ezruh, Cerbâ, Maan ve Maknâ gibi yerlere birlikler gönderilmiştir (Yiğit, 2011: 229). Hatta, Eyle (Akabe) valisi de vilayetinde bulunan her bölüğe eren erkeğin yılda bir dinar cizye vermesi şartıyla anlaşmaya varılmıştır (İbn Cafer, 2018: 21). Belirtildiği üzere bu dönemde İslam devletinin hakimiyeti Bizans sınırlarında veya topraklarında önemli ölçüde artmıştır. Daha sonraki dönemlerde, İslam ordularının Filistin sahillerine kadar ilerlemesi İslam fetihlerinin ekonomik yönünü açıklamaktadır.

Arap fetihleri arasında keşif seferi olarak adlarından seferlerin başlangıcı olarak 630 yılında Hicaz'ın kuzeyinde bulunan Tebük'e sefer düzenlenerek başlanmıştır. Akabinde bu seferler, Sirhan Vadisi'nin iki yakasında yer alan ve o dönemde Dumat el-Jandal adı verilen vaha üzerine doğru genişletilmiştir. Öyle ki; İslam orduları, Bizans hakimiyeti altında bulunan sınırların ötesine dahi geçmiştir (Kaegi, 2000: 128). 632 yılında Hız. Muhammed'in vefatından sonra halife Ebu Bekir döneminde (632-634) de Arap fetihleri hız kazanmıştır.

1.7.3. Dathin Savaşı

Hız. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde kaynaklardan öğrendiğimize göre, bölgeye dört general gönderilmiştir (Theop; 1997: 467). Bu dört generalden birincisi Filistin'e, ikincisi Mısır'a, üçüncüsü Pers üzerine ve dördüncüsü ise Hıristiyan Araplar üzerine gönderilmiştir (Theophilus, 2011: 92-93). 634 yılında Amr b. As komutasındaki İslam ordusu, Ayla yoluyla gelerek, Gazze bölgesini koruma görevini üstlenen Bizans hakimiyetindeki Arapların uzaklaştırılmış ve eski Hira'yı ele geçirmiştir (Decker,2016: 36; Kaegi, 2000: 147; Theop.,1997: 467). Gazze bölgesinin istila haberini alan Bizans komutanı Sergios, Gazze bölgesini Arapların elinden kurtarmak amacıyla Caesarea Maritima da yaklaşık olarak, 300 kişilik bir ordu hazırlamıştır (Theop.,1997: 467).

Komutan Sergios, Caesarea Maritima'nın güneyinde kısa bir mesafede bulunan Gazze bölgesine ulaşmak için atlı grubuyla birkaç gün sonra İslâm ordusuyla karşılaşmıştır. Savaş sırasında Bizans komutanı Sergios öldürülmüştür. Dathin Savaşı, Bizans askeri birliğinin dağıtılması ve 4 Şubat 634 tarihinde ağır yenilgiye uğramasıyla sonuçlanmıştır (Kaegi, 2000: 148). Dux ve Kandidatos unvanına sahip olan Sergios'un ölüm haberi Sycamina (Tel shikmona)'da yaşayan Yahudiler arasında sevinçle karşılanmış ve "Candidatus'a ölüm" naraları atılmıştır (Kaegi, 2000: 149). İslâm fetihlerinde önemli bir dönüm noktası olan Dathin yenilgisinden sonra Amr b. As bölgedeki askeri hareketlere devam etmiştir.

1.7.4. Busrâ'nın Fethi

Irak'tan gelen Hâlid b. el-Velid komutasındaki İslam kuvvetleri Busrâyı kuşatmışlardır (Kaegi, 2000: 167). Karşılarında kendilerine karşı koyacak bir Bizans kuvveti bulunmamıştır. Şehrin patriği ve onun etrafındaki kuvvetler şehre sığınmak zorunda bırakılmıştır. Busrâ'nın kuşatılması sonrasında anlaşma yapılmıştır. Söz konusu antlaşma koşulu; Busrâ halkının canları, malları ve çocuklarının güvende olmasına karşılık cizye ödemesidir. el-Belâzurî'nin belirttiği başka rivayete göre; Ergenlik çağına gelen herkesin bir cerîb buğday vermek ve bir dinar ödemek şartıyla antlaşma sağlanmıştır. Busrâ'nın fethiyle birlikte İslâm ordusu, Havran bölgesinin tüm bölgelerinin fethi gerçekleşmiştir (Belâzurî, 2013: 133). Kaegi'ye göre; Busrâ'nın ve Havran civarındaki bölgelerin kuşatılması İslâm kuvvetlerine, Şam'a giden yolu açmıştır (Kaegi, 2000: 168). Busrâ'nın kısmen ele geçirilmesinden sonra bölgedeki, Arap akınları devam etmiş ve Bizans kuvvetlerine karşı 634 yılında Ecnâdeyn Savaşı yapılmıştır.

1.7.5. Ecnâdeyn Savaşı

Halid b. Velid'in komutasındaki İslâm ordusu, Ecnâdeyn'de toplanmıştır. Ecnâdeyn, günümüzdeki İsrail devleti sınırları içerisinde Bet Guvrin'in yaklaşık 9 km. kuzey doğusunda bulunan Samt Vadisi üzerindeki Ramla ve Bayt Jibrin arasındadır. (Kaegi, 2000: 154.) Bizans ordusunun komutanları ise Herakleios'un kardeşi Theodore ve sakellarios² veya Koubikoularios³ makamında bulunan Wardan'dır. Yaklaşık olarak yüz bin Bizans askeri katılmıştır. Bu askerlerin çoğunu, Herakleios göndermiştir. Bir kısmı ise çeşitli yerlerden toplanmıştır (Belâzurî, 2013: 134; İbn Cafer, 2018: 30). Nitekim çeşitli yerlerden bahis Wardan'ın yerel Arap kabilelerinden topladığı askerlere ilaveten kuzeyden Ermenistan'dan, Konstantinopolis'ten veya Antakya'da imparator Herakleios'a eşlik eden askeri birliklerden gelen askerler bulunmaktadır (Kaegi, 2000: 154-155).

Muhtemelen 30 Temmuz 634 tarihinde gerçekleşen savaşta Bizans ordusu ağır yenilgiye uğratılmıştır (Kaegi, 2000:153). Komutanlardan Wardan savaş sırasında öldürülmüş ve Herakleios'un kardeşi Theodore kaçmıştır. Bu olaydan sonra kardeşine kızan Herakleios, onun Konstantinopolis'e gitmesini istemiş ve III. Konstatine'nin, onu hapsedmesini istemiştir (Kaegi, 2000: 156). Hem Bizans hem de Araplar açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim; İmparatorun, kardeşi Theodore'nin hapsedilmesini istemesi, Bizans'ın siyasi dengesinde değişikliklere neden olmuştur. el-Belâzurî'nin belirttiğine göre, savaşın ağır yenilgiyle sonuçlandığı haberini alan Herakleios, korkarak, endişeye kapılmıştır. Herakleios, Müslüman kuvvetlerinin Şam'a geldiği haberini alınca da Humus'tan Antakya'ya geri çekilmiştir (Belâzurî, 2013: 135).

1.7.6. Fihl Savaşı

634 tarihli Ecnâdeyn savaşından sonra, Antakya'ya giden İmparator Herakleios, Arapların ilerleyişini durdurmak amacıyla burada, Bizanslıları ve el-Cezire halkını seferber ederek, Ürdün ve civarına göndermiştir. Ocak 635 tarihinde Ürdün'ün Fihl mevkiinde Arap kuvvetleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Ağır yenilgiye uğrayan Bizans ordusunun bir kısmı ve patrikleri öldürülmüştür. Bizans askerlerinin bir kısmı Şam şehirlerine bir kısmı da Herakleios'un yanına gitmişlerdir. Fihl'deki halk kalelere sığınmışlardır. Kişi başı cizye ve haraç ödemek karşılığında Müslümanlar onların can ve mal güvenliğini sağlayacaklardır (Belâzurî, 2013: 136).

---

² Başkentte bulunan mali görevlidir. Görevi, yüzyıllar boyunca değişiklik göstermiştir. Nitekim Herakleios döneminde ordu komutanına da verilen unvandır (Kazhdan ve Magdalino, 1991: 1828-1829).

³ İmparatorun yatak odasından sorumlu olan Saray görevlisidir (Kazhdan, 1991: 1154).

Fihl savaşından sonra, Halife Ömer döneminde İslam orduları Bizans'a karşı başlattıkları savaşlar devam etmiştir. Nitekim, Müslümanlar şam'a geldiklerinde, her kumandan belli bir bölgeyi elde etmek için savaşmışlardır. Filistin'e Amr b. As, Ürdün'e şurahbil, Dımaşk üzerine ise Ebü Sufyan komutasındaki birlikler gitmiştir. Daha sonra Halife Ömer, şam valiliğine ve başkumandanlığa Ebu 'Ubeyde b. Cerrah'ı tayin etmiştir (Belâzurî; 2013: 136).

şurahbil Hasene, Taberiye dışında Ürdün'ün tüm şehirlerini almıştır. Daha sonra Taberiyye halkıyla anlaşma yapılmıştır. Ancak sulh anlaşmasının bozulması üzerine Ebu 'Ubeyde, Amr b. el-As'a bölgedeki Hıristiyanlar üzerine gaza yapmasını emretmiştir. Bu nedenle Amr b. el-As, 4000 kişiyle Taberiye üzerine yürümüştür. şurahbil'in daha önce yaptığı anlaşma şartlarıyla Taberiye fethedilmiştir. Beysan, Cus, Efik, Beyt-i Ras, Kudüs, Akka, Sur, Safuriye gibi Ürdün'deki tüm şehir ve kasabalar dahil savaşılmadan fethedilmiştir (İbn Cafer, 2018: 34; Belâzurî, 2013: 137-138). Ebu 'Ubeyde, Amr b. el-As'ı Ürdün sahillerine göndermiştir. Ancak imparator Herakleios, Kostantinopolis'ten yardımcı kuvvetler gönderdiği için Bizans ordusu daha kalabalıktır (İbn Cafer, 2018: 31). Bu nedenle Amr, Ebu 'Ubeyde'den yardım istemiştir. Bu yardım isteği üzerine Ebu 'Ubeyde, Yezid b. Ebu Süfyan'ı göndermiştir. Yezid ve Amr tarafından Filistin sahillerini fethedilmiştir (İbn Cafer, 2018: 32; Belâzurî, 2013: 138).

Bundan sonraki süreçte, Bizans ve İslâm orduları arasında kanlı çarpışmalar devam etmiştir. Nitekim şubat 635 tarihinde Mercüssuffer'de Bizanslılar'ı yenilgiye uğratan Müslümanlar Eylül 635'te Dımaşk şehrini ele geçirmişlerdir (İbn Cafer, 2018: 32; Belâzurî, 2013: 140). Dımaşk şehrinin fethinden sonra Ba'labek, Humus gibi önemli şehirler Müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir. Özellikle Humus'un fethi, bölgedeki Bizans hakimiyetini önemli ölçüde zedelemiştir. Herakleios'un eski askeri üssünün Humus'ta bulunması nedeniyle burası ayrı bir öneme sahiptir (Kaegi; 2000: 180). Nitekim, 636 yılında Humus'un fethi için ilerlerken, Herakleios'un Humus'tan kaçtığına dair rivayetler bulunmaktadır (İbn Cafer, 2018: 34; Belâzurî, 2013: 153).

1.7.7. Yermük Savaşı

Dımaşk ve Humus gibi İslâm ordusunu fethettiği bölgeleri yeniden ele geçirmek amacıyla Sakellarios veya büyük bir olasılıkla Koubikoularios makamında bulunan Theodore Trithuruis ve Ermeni General Vahan'ın da bulunduğu Bizans komutanları idaresinde bulunan büyük birlikler, bir araya gelerek bölgeye gönderilmiştir (Kaegi, 2000: 180). Söz konusu bu birlikler, Rumlardan, şam ve el-Cezire ve Armaniya halkından 200.000 bin civarında askerden

oluşmaktadır. Herakleios, öncü kuvvet olarak; Cüzam, Lahm ve Araplaşmış olan diğer kabilelerden oluşturulan birliğe kumandan olarak Cebele b.el-Eyhem el Gassani tayin edilmiştir (Belâzurî, 2013: 158; İbn Cafer, 2018: 35). Yermük Savaşı, Bizans ordusunun yapısal değişimini gözler önüne sürmektedir. Nitekim; Bizans ordusunun birinci komutanı Ermeni General Vahandır. Diğer önemli komutan ise Sakellarios ve Magister Militum per Orientem (Doğu Ordularının Komutanı) makamındaki Theodore Trithurios'tur. Diğer komutanlar ise, Gassani kralı, Cebele b. el-Eyhem el Gassani ve Ermeni Gargis'tir (Kaegi, 2000: 186).

Edessa (Urfa'dan) ve Antakya'dan gelen Bizans kuvvetleri İslam orduları ile çarpışmak üzere ilerlemektedir. Theodore Trithurios komutasında bulunan Bizans birlikleri Biga Vadisi'nden geçerek Golan tepelerine ilerlemişler ve Jillig'te kamp kurmuşlardır. Bizans kuvvetleri Edessa(Urfa)'dan ya da Antakya'dan veya her iki şehirden de gelmektedir. Theodore Trithurios komutasında birlikler Biga Vadisinden ilerlemiş ve Golan tepelerini geçerek bugünkü Kiswe'nin bulunduğu yer olan Jillig'te kamp kurmuşlardır. Bu sırada Müslümanlar, Suriye'nin bir kasabası olan Jabiya'dan ayrılarak Dayr Ayyub ve Adrihat arasında bir hat oluşturmuştur. Bölgenin yeryüzü şekilleri ve stratejik yapısı nedeniyle ilerlemekte olan Bizans kuvvetlerinin engellemesinde kolaylık sağladığı düşünülebilir. İslam ordusunun birinci komutanı konumunda bulunan Ebu 'Ubeyde b. Cerrah'ın komutasındaki birlikler, Yermük Nehri civarında yapılacak olan savaş için yaklaşık iki veya üç ay kadar bölgede bekledikten sonra Yermük Nehri kenarında şiddetli şekilde savaşmaya başlamışlardır (Kaegi, 2000: 186).

Sayısı 24.000 civarında olan ve içinde Müslüman kadınların da bulunduğu İslâm ordusu, Bizans kuvvetlerini ağır yenilgiye uğratmışlardır (Belâzurî, 2013: 158). 20 Ağustos 636 yılında Yermük Savaşı'nın son çarpışmaları meydana gelmiştir (Kaegi, 2000: 110). Bizans ordusunda bulunan askerlerin çoğu öldürülmüş bir kısmı ise kaçarak bölgeyi terk etmişlerdir (Theophilus, 2011: 101-102). Kaçanlar Antakya, Halep, el-Cezire, Armeniya ve Filistin civarına dağılmıştır. Bizans kuvvetlerinin aldığı yenilgiyi haber alan İmparator Herakleios, Antakya'dan Konstantinopolis'e hareket etmiş ve Toros geçitlerine ulaştığında "Ey Suriye Sana selam olsun Allah'a ısmarladık" demiştir (Belâzurî, 2013: 158; İbn Cafer, 2018: 35).

Savaşın başarısızlıkla sonuçlanma sebepleri arasında Bizans kuvvetlerinin strateji hatası olarak değil de yerel komutadaki taktik başarısızlığıdır (Decker, 2016: 229.) Bunun yanı sıra Bizans ordusunun komuta merkezinde de gerginlikler de bulunmaktadır. Herakleios'un kardeşi Theodore, Ecnâdeyn savaşında başarısız olduğu için Konstantinopolis'e çağrılmıştır (Kaegi, 2003: 240). Ermeni General Vahan'ın adı Theophanes'te Baanes olarak geçmektedir ve Herakleios'a itaatsizlik ettiği yönünde bilgiler bulunmaktadır (Theop.,1997: 469-470). Vahan adı Herakleios'a isyan ederek Bizans topraklarına dönmediği ve Müslümanların elinde öldüğü

bilinmektedir (Gil, 1992: 46). Kaegi'ye göre, Yermük'teki başarısızlığın sorumlusu komutanları atayan Herakleios'tur (Kaegi, 2003: 244). Sâsâni savaşları sırasında da deneyimli komutan kadrosunda eksiklik olduğu ve bu yüzden imparator Herakleios'un orduların başında bizzat bulunmasından benzer durum Arap fetihleri sırasında da görülmüştür. Herakleios'un hala daha tam anlamıyla güvenebileceği deneyimli komutan kadrosundan yoksun olduğu Ecnâdeyn, Tebük, Yermük ve buna benzer Arap fetihlerine karşı Bizans kuvvetlerinin başarısız olması bunun önemli bir kanıtı niteliğindedir.

Yermük savaşı sonuçları itibariyle büyük öneme sahiptir. Özellikle İslâmiyetin Suriye ve civarında yayılması hususunda dikkate değerdir. Örneğin; Bizans ordusunda Müslüman Araplar'a karşı savaşan Gassaniler'in birçoğu İslâmiyeti benimseyerek Suriye'de kalmış, önemli bir kısmı da Bizans topraklarına gitmişlerdir (Decker, 2016: 229). Bizans ordusunda bulunan birçok asker öldürülmüştür. Böylesine büyük zaferi kazanan Araplar Şam'a yürümüşlerdir (Theop.,1997: 469-470). Halid b.Velid, Şam'ı sulh yoluyla almıştır. Daha sonra Suriye'nin diğer şehirlerine karşı yürümüş ve buraları da sulhen ele geçirmiştir (Theophilus, 2011: 101). Savaşın sonuçları, Bizans için yıkıcı bir hal almıştır. Bilhassa, Yermük savaşından sonra Suriye topraklarındaki hakimiyeti son bulmuştur.

1.7.8. Yermük Sonrası Arap Fetihleri

Yermük savaşından sonra Suriye'nin kuzeyi de fethedilmiştir. Nitekim, savaşın ardından Ebu' Ubeyde, Humusa'a gitmiştir. Kınnesrin'deki İslâm ordusunun başında Halid b. el-Velid bulunmasına rağmen Ebu 'Ubeyde, Humus'tan Kınnesrin'e gitmiş ve burayı kuşatmışlardır. Kaleye çekilen halkın sulh istemesi üzerine sulhen fethedilmiştir. Böylelikle İslâm ordusu tarafından Kınnesrin tamamıyla fethedilmiştir (İbn Cafer, 2018: 37). Kaegi'ye göre; 637 yılında, Bizans komutanı Menas tarafından Kınnesrin-Chalkis'de Müslümanları yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgiden sonra Bizanslı ve Müslüman yöneticiler arasında bir yıllık Chalkis Antlaşması yapılmıştır (Kaegi, 2000: 110-111).

638 yılında İslâm ordusu Antakya'yı almadan önce İmparator Herakleios şehri boşaltılmış ve insansız bölge oluşturulmuştur (Kaegi, 2000: 111). Bu süreçte İslâm ordularının ilerleyişi sürmüş, Cyrrhus, Manjib, Halep dahil olmak üzere Suriye'nin kuzeyinde bulunan şehirleri ele geçirilmiştir (Kaegi, 2000: 215). Filistin civarı ve Kudüs ise; 637/638 yılında İslâm ordusu tarafından ele geçirilmiştir (İbn Cafer, 2018: 36). Kudüs'ün ele geçirilmesinden önce kilise hazineleri ve güvenli bir şekilde Kostantinopolis'e gönderilmiştir (Morisson, 2014: 66; Gil, 1992: 53).

Yermük savaşından sonra İslâm ordusu tarafından kuşatılan bir diğer yer Caesarea Maritima'dır. Amr b. el-As, Yezid b. Ebu Süfyan Şam valisi olduktan sonra kuşatmaya ona bırakmış ve yaklaşık 3.500 kadar askerle Mısır üzerine hareket etmiş ve 640 yılında Mısır'a girmiştir (İbn Cafer, 2018: 55). Bundan sonraki tarihlerde İslâm ordusu, İskenderiye üzerine yürümüştür. Bu haberi alan İskenderiye Piskoposu Kyros, önce önlem almış fakat Araplarla antlaşma imzalamıştır. Söz konusu antlaşmaya göre; Mısır halkı her yıl 200.000 dinar ödeyecektir. Fakat Kyros'un, Araplara, Mısır'ın altınını vermesi haberi Herakleios'a ulaşınca, imparator onu çağırıp yerine Ermeni asıllı Manuel'i, Augustalis olarak atamıştır (Kazhdan, 1991a: 232; Kazhdan, 1991b:1289).

Antlaşmaya göre yıl sonunda haraç almaya gelen Araplara ödeme yapmadığı için Araplar savaş açmıştır. Manuel savaşa katıldıktan sonra birkaç kişiyle birlikte, İskenderiye'ye sığınmıştır. Bunun üzerine Araplar Mısır'a vergi uygulamaya başlamıştır. Herakleios olanları haber alınca eski antlaşmaya göre, Arapları Mısır'dan ayrılmaya ikna etmek için Kyros'u göndermiştir. Ancak Araplar ikna olmamıştır. Nihayetinde İslâm orduları tarafından İskenderiye 641 veya 642 yılında ele geçirilmiştir. İskenderiye'nin alınmasından sonra Mısır, Arapların ele geçmiştir (Theop., 1997: 470).

İslâm ordularının, Bizans karşısında başarıya ulaşmasındaki etkenler arasında, dini hararet ve cennete ulaşma yönündeki inançları gösterilebilir. Bu inanç onları, moral açısından hem Bizans hem de Sâsânilere karşı üstün tutmaktaydı (Sarris, 2011: 772-274). Vasiliev'e göre: Arap ilerlemesinin nedeninin dini gerekçelerle olmadığı, Arabistan'ın artan nüfusu nedeniyle tüm Arapların ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayıdır. Bu ilerleyişlerin tek sebebinin, maddi kaynaklar elde etmektir (Vasiliev, 2016: 245). Ancak, Bizans ordusunun sayı ve nitelik yönünden yetersizliği ve Bizans idaresinin taşra illerindeki otorite zayıflığı da bu etkenler arasındadır (Lemerle, 2013: 75).

Kısaca, Herakleios döneminde, Sâsânilere karşı kazanılan zaferler sonucu ele geçirilen topraklar, İslâm fetihleriyle Bizans hakimiyetinden çıkmıştır. Filistin, Suriye, Mezopotomya topraklarında yaşanan Bizans-İslâm çatışması devam ederken imparatorluğunun yaklaşık 31. yılında Herakleios, 641 senesinin Ocak ayında ölmüştür (Theop., 1997: 474). Peter Brown, Herakleios'un ölümünün ardından ikinci bir Herakleios asla gelmedi demiştir (Brown, 2017: 226). Herakleios, ölmeden önce 638 yılında ikinci eşi Martina'dan olan oğlu Heraklonas'a taç giydirmiştir. Vasiyetinde ise onun iktidarı eşit olarak, üvey kardeşi Herakleios Kostantinos ile İmparatoriçe Martina'nın otoritesi altında paylaşmasını istemiştir (Morrison, 2014: 67). Ancak Herakleios'tan sonra oğlu Herakleios Kostantinos dört ay hüküm sürmüştü ve üvey annesi

Martina ve Patrik Pyrrhos tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Böylelikle Martina ve oğlu Heraklonas birlikte imparatorluk tahtında kalmıştır (Theop, 1997: 474).

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS'UN REFORM HAREKETLERİ

İmparator Herakleios, 31 yıl idare ettiği Bizans İmparatorluğu süresince, imparatorluğun geçirdiği evreyi üçe ayırmak mümkündür. İlk evre İmparator oluşu ile başlayıp 622 yılına kadar ki süreci kapsamaktadır. Bu süreç; imparatorluğun sessizlik dönemi Batı'da Avar-Slav akınları Doğu'da Sâsâni işgalleri ile içe kapandığı bir dönemdir. Sözü edilen süreç içerisinde, 615 yılına tarihlenen Bizans sikkelerini reforma tabi tutarak Hexagram olarak adlandırılan gümüş sikkeleri tedavüle sokması, işgalin sebep olduğu güvensizlik nedeniyle de sikkelerin basıldığı darphanelerin yeniden düzenlenmesi yer almaktadır.

İkinci süreç 622 yılında imparator Herakleios'un Sâsâni'lerin işgal ettiği yerleri geri almak amacıyla Konstantinopolis'ten ayrılması ile başlayıp, 6 yıl sürecek olan son Bizans-Sâsâni savaşları, Sâsâni İmparatorluğunun dağılma sürecine sokacak olan barış anlaşması, İmparator'un Konstantinopolis'e geri dönmesi ile son bulmaktadır. Bu süreç içerisinde tarihlenen reformlar ise; Thema ve Logothesion⁴dur. Üçüncü evre ise; Sâsâni tehdidinin hemen ardından Arap unsurların ortaya çıkması ilk Bizans-Arap savaşı olan 629 yılı Mûte savaşı ile başlayıp 641 yılında Herakleios'un ölümü ile son bulmaktadır. Bu evre içerisinde tarihlenen reformlar arasında; Thema orduları, Sakellarios, Tourmarkhos ve Koubikoularios gibi makamlar yer almaktadır. Bu bölümde sırasıyla Herakleios'a atfedilen reform hareketleri incelenecektir. İmparator Herakleios reformları denilince Thema sistemi üzerinden kısır bir tartışma sürecine girilmektedir. Halbuki Herakleios reformları sadece Thema tartışmaları ile sınırlı değildir. Herakleios'un bu bölümde görüleceği üzere askeri reformlarının yanı sıra ekonomik ve dini reformlarına da değinilecektir.

2.1. Herakleios Dönemi Ekonomik Durum

VII. yüzyıl toprak kayıpları ve beraberinde ekonomik gerilemeyi getirmiştir. Phokas'a karşı Mavrikios'un intikamını alma rolü üstlenen Sâsânilerin gözü Bizans'ın ekonomik hayatında canlılık gösteren şehirlerde idi. Herakleios, imparatorluk topraklarının batıda Avar-Slav, doğuda da Sâsâniler tarafından hedef alındığı bir ortamda imparatorluk yürüyüşüne girişmiş 610'da bunu neticelendirmiştir. Bizans imparatoru Herakleios, Doğu'daki Sâsâni tehdidine karşı girişeceği savaşın finansmanın sağlanması ve bu seferlere çıkmadan önce Avar-Slav halklarını haraç yoluyla dizginleyebilmesi ve yine seferler sırasında müttefik ödemeleri

⁴ Vergilerin denetlenmesinden ve kontrolünden sorumlu olan memurdur (Kazhdan, 1991: 1247).

için hazineye ihtiyacı vardı. Bunların yanı sıra askerlerin maaşlarının düzenli olarak ödenmesi gerçekleştirilecek seferler sırasında askerler arasında isyanın çıkmaması, düzenin bozulmaması için çok önemlidir. Doğu'daki zengin şehirlerin ve bilhassa Kudüs'ün kaybı imparatorluğu vergi gelirlerinde de düşüşe sebep olmuştur. Bu şartlar göz önüne alındığında İmparatorluk hazinesi savaş ve müttefik ödemelerinin finansmanını gerçekleştirebilecek güçte değildir. Bizans İmparatorluğu'nda askerlerin maaş ödemesi V. yüzyıl ortalarına kadar tamamının aynı ya da nakdi veyahut ta yarısının aynı diğer yarısının da nakdi olarak yapılmıştır. Lakin V. yüzyılın ortalarından itibaren ödemeler sadece nakdi olarak yapılmıştır. İmparator Mavrikios'un, 594 yılında askerlerin maaşların altın olarak ödenmesi yerine onlara silah ve teçhizat olarak vermesi orduda isyana neden olmuştur. Mavrikios ve Phokas dönemlerinde askerlere nasıl ve ne kadar ödeme yapıldığı bilinmemektedir (Zuckerman, 2014: 90-91).

Elimizdeki kaynaklarda Herakleios'un da askerlere ödediği maaşın miktarı ve ne kadarının aynı ya da nakdi olarak ödendiği tespit edilememekle birlikte ödemenin ilk zamanlarda gümüş sikkelerle yapıldığı tespit edilmiştir. Bizans kaynaklarında Herakleios dönemi için ekonomik durum ile ilgili Paschale ve Theophanes kroniklerinde bilgiler yer almaktadır. Paschale kroniği'nde öğrendiğimize maaş ödemelerinde eski orana kıyasla yarı oranda düşüş olduğudur (Paschale, 1989: 158). İkinci bilgi ise; Theophanes kroniğinde 620/621 yılı için verdiği bilgiler arasında yer almaktadır. Theophanes'ten öğrendiğimize göre de Kilise'nin şamdan ve kapları alınarak altın ve gümüş sikkeler basılmıştır (Theophanes, 1997: 435).

İmparator Herakleios, bu yürüyüşünün sonunda başkentte boş bir hazine ile karşılaşacağını düşünmüş müdür bilemiyoruz. Neticede Revanna ve Kartaca Eksarhlıkları ile desteklenmiş olsa da çökmüş imparatorluk hazinesinin onu uzun yıllar idare edecek bir sistem geliştirmesi gerektiğinin farkında olmuş olmalı ki imparatorluğu süresince ekonomi de birtakım değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Öncelikli olarak sikkeler ve darphaneler mecburi olarak reforma tabi tutulmuştur. Sakellarios ve Logothesion makamları da değişim geçirmiştir.

2.1.1. Sikke ve Darphane Reformu

Bizans İmparatorluğu sikkeleri P.Grierson tarafından beş döneme ayrılmıştır. Birinci dönem imparator I. Anastasios (491-518)'tan, VIII. yüzyıl ortalarına kadar tedavülde olan sikkeleri kapsamaktadır. Bu dönem; üç altın sikke, dört ya da beş bakır sikkeye ilaveten 615 yılında basılan gümüş Hexagram'ı içermektedir. Çalışmamıza konu olan Herakleios devri bu birinci dönem içerisinde yer almaktadır. İkinci dönem VIII. yüzyıl ortalarından XI. yüzyıl sonlarını kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde üç madenden de sikke bulunmaktadır. Bunlar

altın sikke nomisma, gümüş sikke milliaresion ve bakır sikke follis'tir. Üçüncü dönem; I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) sikke reformu ile başlayıp XIII. Yüzyılın sonunu kapsamaktadır. Altın sikke nomisma'nın yerini hyperpyron'un aldığı ve uzun zamandan beri kullanımda olmayan tremissis yeniden kullanılmaya başlanıldığı bir dönem olmuştur. Dördüncü dönem; 1300'ler ile başlayıp XIV. yüzyılın ortalarında son bulmaktadır. Bu dönemde ise gümüş sikke birimi basilikon ve bakır sikke birimi assarion tedavüle girmiştir. Beşinci dönem ise; XIV. yüzyılın ortalarında başlayıp imparatorluğun yıkıldığı 1453 tarihinde son bulmaktadır (Grierson, 1999a: 2).

2.1.2. Altın Sikke Solidus/Nomisma

Bizans İmparatorluğu'nun sikke sisteminin temelini altın Solidus'lar (Grek.nomisma) oluşturmaktadır. Konstantinos 309 yılında Batı'da ilk kez bastırdığı solidus'u kendi şehrinde de bastırmıştır. Bu sikkeler Geç Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun en güvenilir parası olmuştur (Herrin, 2016, 37). XI. Yüzyıl başlarına kadar benzer saflık ve kalitede altın sikkeler basılmıştır. Bu sikkeler 4.55 gr. ağırlığındaydı. Solidus, Roma libra'sının 1/72'si ağırlığında 24 ayardır. Solidus'ların yarı birim değerinde semissis ve üçte biri değerinde tremissis Bizans ekonomik hayatında kendini göstermiştir (Grierson, 1999b, 3.) 1 solidus 180 folles'e 7200 nummi'ye eşdeğerdir (Mango, 2016, 47).

VI. yüzyıl solidus'larının ön yüzünde zırlı imparator büstü yer almaktadır. Temsili olan bu büst imparatora benzerlik iddiası taşımamaktadır. Arka yüzde ise; tanrıça Victory ya da haç tutan melek tasviri yer almaktadır. İmparator II. Iustinos (565-578) döneminde Konstantinopolis'in oturan figürü, II. Tiberios (578-582) döneminde ise, basamak üzerinde haç tasviri bulunmaktadır.

VII. yüzyıla gelindiğinde ise bu sikkelerin ikonografilerinde büyük bir değişimin meydana geldiği gözlenmektedir. Sikke portrelerinde Phokas (602-610) ile başlayan bu değişim, İmparator Herakleios (610-641) ile hem imparator hem de ardıllarının görünüşünün yer almasıdır. (Grierson 1999a: 7) İmparator Herakleios'un tam ağırlıktaki solidus'ları Grierson tarafından dört ana sınıflandırmaya ayrılmıştır. Bu dört sınıflandırma kronolojik olarak 610-613, 613-629, 629-631,632-641 yıllarıdır.

610-613 yıllarındaki solidus'larda Herakleios tek başına, başında miğfer ve paludamentum giyimli görünmektedir. Arka yüzde basamak üstü haç bulunmaktadır (Grierson 1982: 93. DOC 2/1, Pl.VIII.3b.2). (bkz. Ek 1).

613-629 yılları arasındaki solidus'larda ise Herakleios ve Herakleios Contantine birlikte yer almaktadır. Her ikisi de chlamys (Sağ omuza sabitlenmiş uzun pelerin) giyimli ve taç'lıdır. Bu yıllar arasında 3 farklı solidus mevcuttur. Birincisi 613-616 (DOC 2/1, Pl.VIII. 8j.4). (bkz. Ek 2). İkincisi; 616-625, (DOC 2/1, Pl.VIII.20e. 1). (bkz. Ek 3). Üçüncüsü 625-629 yıllarına tarihlendirilir (DOC 2/1, Pl.VIII.20e. 1; Grierson 1982, 93-94). (bkz. Ek 4).

629-631 yılları arasındaki solidus karşımıza gür sakallı ve bıyıklı İmparator Herakleios'u çıkarmıştır. Gür sakal ile Sâsâni zaferini sembolize etmesi amaçlanmıştır. Yanında oğlu Herakleios Konstantine bulunmaktadır (Grierson 1982, 94; DOC 2/1, Pl.IX.30a). (bkz.Ek 5).

632-41 yılları arasındaki soliduslar da İmparator Herakleios'un ön planda olduğu, Herakleios Konstantine ve Heraklonas'ın da ona ayakta eşlik ettiği figürü ile Herakleios'un monogramından oluşmaktadır. Bu yıllar arasındaki solidus'larda iki grup vardır. Birincisinde Heraklonas küçük ve taçsız iken ikincisinde Heraklonas büyümüş ve taçlı olarak görülmektedir (Grierson 1982, 94.; DOC 2/1, Pl.IX.33a; DOC 2/1, Pl.IX. 42a). (bkz. Ek 6). 24 ayar solidus'ların haricinde hafif solidus olarak adlandırılan sikkelerde mevcuttu. Bu sikkeler I. Iustinianos devri ile başlayıp, Herakleios hanedanlığının sonuna kadar basılmaya devam etmiştir (Grierson 1982, 99-100). İmparator Herakleios'a ait 20 ve 22 ayar solidus'lar da mevcuttur (DOC 2/1,Pl.VIII.12.1). (bkz. Ek 7).

Paralar imparatorların geleceğe bıraktıkları imzalarından biridir. Bu yüzden çok önemli mesajlar içerebilmektedir. İmparator Herakleios 'unda sikke tasvirleri ile bunu iyi kullandığı söylenebilir. Sikke tasvirlerinde kendi ve ardılları olan oğullarına yer vermesi yönetim açısından imparatorluk tebaasına istikrar vadettiği aşikârdır. Herakleios 'un sikke tasvirlerinde yaptığı bu reform ile tahta geçiş sırasını göstermek ve bir hanedan anlayışını temellendirmek gibi bir fikrinin olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

2.1.3. Gümüş Sikke

IV. yüzyılın sonlarına doğru ana gümüş sikke birimi ise; siliqua (Grek:Milliaresion)'dır. Diocletianus ve I. Konstantinos reformları sırasında sikkeler üzerinde yaptıkları düzenlemeler de gümüş altına oranla değerinde düzensiz değişim olması basımını zorlaştırmış bu durum gümüş sikkelerin gönülsüz basılmasına yol açmıştır. I. Anastasios'un reformları da gümüş sikkeler üzerinde önemli bir etki yapmamıştır. I.Iustinianos döneminde de sadece tören parası olarak basılmıştır (Ünal, 2010, 44). VII. yüzyıl sikkelerinde Herakleios döneminde önemli bir değişim gözlenmiştir. Bu değişimin adı Hexagram'dır. Hexagram, gümüş sikke birimi Bizans sikke tarihi açısından önem arz etmektedir.

615 yılına gelindiğinde imparator Herakleios gümüş sikkeyi canlandırdığı reformunu gerçekleştirdi. Paschale kroniğinde yer alan bilgi bu reform için çok önemlidir. Bu atıf Hexagram'ın doğuşunun göstergesidir. “Bu yıl (615), altı gramlık bir gümüş sikke basıldı ve onunla eski oranlarının yarısı ile imparatorluk ödemeleri yapıldı (Paschale, 1989: 158).

Hexagram, 6.84 gram ağırlığındadır. Bu ağırlığı ile IV. yüzyıl siliqua'sına göre daha ağırdı. Değerinin tam olarak bilinmemesine rağmen Grierson'a göre solidus'un 1/12'si kadardır (Grierson 1982, 103; Grierson 1991,13). İmparator Herakleios iki tip Hexagram çıkartmıştır. Birinci tip; 615-638 yılları arasında basılmıştır. Bu dönemki Hexagram'larda İmparator Herakleios ve Herakleios Konstantine oturur vaziyette görülür. Arka yüzde üç basamak üzerinde kürenin üstünde haç ve “Tanrı Romalılara yardım etsin” lejantı yer almaktadır (Grierson 1982, 104.; DOC 2/1, Pl.X. 62.1). (bkz. Ek 8). Tanrı Romalılara yardım etsin lejantı hakkında Douglas C.Whalin'in zafer vadeden meydan okuyan bir kitle propaganda mesajı olarak okunması şekilde yorumu mevcuttur (Whalin, 2019: 221-232). Fakat Hexagram'ın çıkış tarihi olan 615 yılında imparatorluğun içindeki durum göz önüne alındığında bu meydan okuma mesajının kitleleri ne derece etkileyeceği meçhuldür. Şayet Hexagram'lar ve içerdiği bu mesaj Herakleios'un 621-22 tarihinde Sâsânilere karşı başlatmış olduğu seferlerin öncesinde basılmış olsalardı denildiği gibi bir meydan okuma olarak algılanabilirdi.

638-641 yılları arasındaki Hexagram'larda İmparator Herakleios ve taçlandırılmış iki oğlu Herakleios Konstantine ve Heraklonas ayakta görünmektedir (DOC 2/1, Pl.X.68). (bkz. Ek 9).

Hexagramlar, Herakleios'un halefleri tarafından nadiren de olsa tören parası olarak basılmış, İmparator II.Anastasios (713-715) zamanında ise basımı durdurulmuştur. Kullanımı imparatorluğun doğu bölümü ile sınırlıydı. Ravenna'da çok nadirde olsa Hexagram'ın numuneleri vardır (Grierson, 1982: 104). Bu paralar hem askeri ödemeler hem de savaşın kazanılması sırasında ittifak ödemesi için kullanılıyordu (Mitchell, 2016: 625). Follis ile tremissis arasında yer alabilecek bir sikke birimi yoktu (Grierson ,1991: 18). Görüldüğü üzere Herakleios'un yapmış olduğu gümüş sikke reformu ile bu boşluk doldurulmuştur. Ekonomik sisteme Hexagram'ın önemli katkısının olmasının yanı sıra Sâsâni savaşlarının başarıya ulaşmasını sağlaması açısından da değerli bir konuma sahiptir.

2.1.4. Bakır Sikke

İmparator I.Anastasios bakır sikkeleri 498 yılında reforma tabi tutmuş, reform sonrası bakır sikkeler 10,20 ve 40 nummi değerinde olmuştur. 40 nummi değerindeki follis Yunanca 40 rakamını temsil eden M ile 20 nummi değerindeki yarım follis K ile ve 10 nummi değerinde

decanummiunum ise I arka yüzde belirleyici işaret olmuştur. 512 yılında da 5 nummi değerinde pentanummiunum € ile sisteme dahil edilirken, 498 yılında basımı durdurulan nummus'lar yeniden tedavüle girmiştir. Follis'lerin ağırlıkları dönem içerisinde değişkenlik göstermiştir. Öyle ki I.Iustinianos döneminde 25 grama kadar yükselmiştir. 541-542 yıllarında ağırlığında düzenleme yapılarak 22 grama indirilmiş, 30 nummi değerinde Λ ya da XXX işareti ile yeni bir birim eklenmiştir (Grierson, 1990, 17-19).

İmparator Herakleios döneminin follis'leri Grierson tarafından 6 sınıfa ayrılmıştır. 1.sınıf follis İmparator Herakleios'un ilk üç yılını kapsamaktadır. İkinci yılına kadar olan follis'lerde Herakleios elinde kalkan tutar ve başında tüylü miğfer vardır. Üçüncü yılına denk gelen follis'lerde ise taç ve pelerin giyimlidir. 2.sınıf follis'lerde İmparator Herakleios ve Herakleios Konstantine birlikte yer almaktadır. 3. sınıf follis'lerde İmparator Herakleios sikkenin ortasında yer alır. Sikkenin sağında Herakleios Konstantine solunda İmparatoriçe Martina ona eşlik etmektedir. Martina'nın solda yer alması rütbe olarak Herakleios Konstantine'den düşük olduğunun göstergesidir. 4. Sınıf follis'ler de İmparator ve oğulları yer almaktadır. Grierson bu sınıf için yorum gerektirmez notunu düşmüştür. 5. Sınıf follis'lerde yine İmparator Herakleios ve Herakleios Konstantine birlikte yer almaktadır. İmparator elinde asa tutmuş ve zıhlıdır. 6. Sınıf follis'ler de İmparator Herakleios ve iki oğlu yer almaktadır. İmparator askeri üniformalı oğulları ise ellerinde globus tutmaktadır (Grierson 1982, 107-109).

İmparator Herakleios dönemi için bakır sikkelerde reform izine rastlanılmamıştır. Follis, yarım follis, decanummiunum, pentanummiunum ve I.Iustinianos'un 30 nummi değerindeki bakır sikkesi Herakleios döneminde de basılmaya devam etmiştir. Fakat imparatorluğu süresince follis'lerin ağırlıklarında düşüş yaşanmıştır. Herakleios'un ilk yıllarında ortalama ağırlığı 10.8-10.5 gram olan follisler, son döneminde 5.2-4.4 grama kadar düşmüştür. Bu düşüş Herakleios öncesi dönemlerden başlamış olan bir değişimdir. Grierson'un eserinde British Museum ve Dumbarton Oaks'taki bakır sikkeler esas alınarak hazırlanmış tablo mevcuttur. (Grierson 1982: 107).

2.1.5. Darphanelerin Durumu ve Darphane Reformu

Bizans imparatorluğunda darphanelerin kaderi imparatorluğun içinde bulunduğu siyasi durumla orantılı olmuştur. Toprak kayıpları ve çeşitli tehditler olduğunda darphaneler kapanmış, durum düzeldiğinde ise darphaneler tekrar faaliyete geçmiştir. Nitekim İmparator I.Anastasios (491-518) zamanında sadece dört darphane vardı. I. Iustinianos (527-565)'un Doğu Akdeniz, Balkanlar, Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'nın bir bölümünde yapmış olduğu savaşlar ve kazanımlar sonucunda darphane sayısında artış görülmüştür. Doğu'da merkez

darphane Konstantinopolis'te bulunmaktadır. Nicomedia, Kyzikos, Antioch, İskenderiye ve Thessalonica'da imparatorluk darphaneleri vardır. Batı'da ise; Kuzey Afrika'da Kartaca, Adriyatik'te Ravenna önemli darphanelerdir. Sözü edilen bu darphanelerin hepsinde bakır sikke basılmaktadır. Sınırlı sayıda da olsa gümüş sikke basımı Kartaca ve Ravenna'da yapılırken altın sikke basımı yoğun olarak Konstantinopolis'te yapılmaktadır (Grierson, 1999: 5-6).

İmparator Herakleios döneminde doğu darphaneleri etkilenirken Batı'daki darphaneler geçmiş dönemlerde olduğu gibi görevlerine yerine getirmiştir. Kartaca ve Ravenna'da üç madenden de sikke üretimi yapılırken Roma'da da bakır sikke basımı devam etmiştir (Hendy, 1995: 421). Anadolu'daki Sâsâni ilerleyişi imparatorluk darphanelerinin de kaderini etkilemiştir. Öyle ki; Kyzikos'ta 616-626 yılları arasında, Nikomedeia'da da 616-626 yılları arasında arkeolojik olarak para bulgularının olmaması bölge darphanelerinin Sasani tehdidi nedeniyle kapatılmış olduğunun göstergesi olmuştur (Morrisson, 2014: 61). Hendy, Antioch'da 610 yılından sonra, Nicomedia'da 617/618 ve 625/626 yılları arasında, Kyzikos'ta 614/615-625/626 yılları arasında sikke bulgularının olmadığını belirtmiştir (Hendy, 1995: 416). Bu dönem içerisinde sürekli olmayan, askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla Kıbrıs'ta Konstantia ve Seleucia'da geçici darphaneler kurulmuştur (Haldon, 1990: 176). (bkz. Ek 10) Bu geçici darphanelerden özellikle Kıbrıs ve Seleucia'daki darphanelerinde bakır heykel eritilmiş, sikke basılmış ve ordu ihtiyaçlarını karşılamak için Pontus'a gönderilmiştir. (Hendy, 1995: 416).

İmparator Herakleios 628-629'da darphane reformunu gerçekleştirmiştir. Askeri açıdan tehdit altında bulunan bölgelerdeki darphaneler kapatılmıştır. Bu reform ile imparatorluk hazinesi için önemli olan solidus'ların basımı merkezleştirilmiştir. Solidus'ların basımı sadece Konstantinopolis, Ravenna ve Kartaca darphaneleri ile sınırlandırılmıştır. Faaliyette olan diğer bütün darphanelerde sadece follis basımına müsaade edilmiştir (Haldon, 2006: 84). Bunun yanısıra Konstantinopolis'teki altın üretimi artırılmış ve bronz sikke üreten darphane sayıları da azaltılmıştır (Haldon, 2002: 5). Doğu'da tek kalan darphane Konstantinopolis olmuştur. (Grierson, 1999: 6). Herakleios'un imparatorluğu devraldığı an ve imparatorluğu süresince yaşanan siyasi gelişmeler göz önüne alındığında, gerçekleştirdiği darphane reformu onun zor şartlar altında bilinçli ve isabetli kararlar alan bir imparator olduğunun göstergesidir. Bu reformu ile Bizans İmparatorluğu'nun merkezleşen bir darphane sistemi inşa edilmesinde büyük katkısı olmuştur.

2.1.6. İmparator Herakleios Dönemi Mali İdare

Sikke ve darphane reformunun kalıcı olmasının, mali idarenin de şartlara uygun şekilde reforma tabi tutulması gerekliliğinin farkında olan İmparator Herakleios bu doğrultuda gereken adımı atmıştır. Özellikle sakellarios makamını reforma tabi tutması bu makama yeni bir dönem getirmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun mali idare yapısı I. Konstantinos'un imparatorluğu süresince üç birime ayrılmıştır. Birincisi; Praetor genel valilikleri arazi vergilerinin hesapları ve toplanmasından sorumludur. İkincisi sacrae largitiones darphaneler için elde edilen madenlerin toplanması, sikke basımı, imparatorluğa ait giysi atölyelerinin denetlenmesi ve askeri ödemelerden sorumluydu. Üçüncü birim olan res privata ise, imparatorluk arazilerinin kiralanması ve elde edilen gelirleri toplamakla görevliydi. Herakleios dönemine kadar işleyiş bu hali devam etmiştir (Haldon, 2006: 63-64). Sacrae largitiones'e ait son bilgi imparator Phokas dönemine aitti. Bu makamda bulunan kişinin Adı Athanasius idi. Phokas onu 605 yılında onu öldürtmüştü. İmparator Herakleios döneminde bu makamda yer alan birinin ismi yoktur (Dodd, 1961: 29).

Herakleios döneminde mali idareciler alanında da reform yapılmış olması bu makamda yer alan birine rastlanılmasının sebebi olabilir. Çünkü Sacrae largitiones'in yerini logothetis almıştır (Bury, 1911: 82). Bir diğer değişim ise Sakellarios makamında gerçekleşmiştir. Bu makam önceleri imparatorun kişisel hazinesinden sorumlu iken Herakleios devri ile birlikte en yüksek maliye memuru halini almıştır. Kaegi; Herakelios döneminde Sakellarios'ların öneminin artmasını ve rolündeki değişimini kurumsal bir başarı olarak belirtmiştir (Kaegi, 2003: 312). Buna ilaveten yine Kaegi'nin tespitine göre; imparator Herakleios'un Philagrios isminde bir Sakellarios'a 636-641 yılları içerisinde bütün imparatorlukta genel bir sayım yapılmasını emrettiği fakat bu sayımın sonucunun belirsiz olduğu yönündedir (Kaegi, 2003: 276; Kaegi, 2000: 276-277).

İmparator Herakleios'un mali alanda gerçekleştirmiş olduğu yukarıda bahsettiğimiz reform hareketleri ile imparatorluğun maliyesinin çöküntüde olduğu süreci atlatmasına sebep olmuştur. Öncelikle sikke ikonografilerindeki değişim ile özellikle Herakleios, Herakleios Konstantine ve Heraklonas'ın birlikte yer aldıkları sikkelerde bir hanedan anlayışı oluşturmak ve imparatorların tahta çıkış sırasını belirlemek amacıyla yapılmış olabilir. Gerçekleştirmiş olduğu darphane reformu ile de sikke basımlarının merkezileştirilmesini sağlamıştı. Mali görevlilerin rollerindeki evrim de bu dönem için dikkate değer değişim geçirmişti. Özellikle Sakellarios'un geçirdiği evrim önemlidir. Öyle ki İslâm fetihleri sırasında komutanların aynı zamanda *sakellarios* unvanı alması askerlerin mali yönden desteğinin kesintiye uğramaması onlara yerel tedbirlerle bu sıkıntıların üstesinden gelme yetkisinin verildiğinin de göstergesi

olabilir. Elimizdeki kaynaklar ışığında tespit edilebilen mali reformlar bu şekilde iken Kaegi'nin tespit etmiş olduğu nüfus sayımının sonuçları eğer günümüze ulaşmış olsaydı bu dönemde karanlıkta kalan pek çok durum aydınlatılmış olurdu.

2.2.ASKERİ YAPI

İmparator Herakleios'a atfedilen bir diğer "reform" ise Thema Sistemi'dir. Thema sistemi, kökeni ve Herakleios döneminde kurulmuş olması muhtemel Armeniakon teması'ndan bahsedeceğimiz bölümüze başlamadan önce Herakleios'un devraldığı askeri yapıya değinmek yerinde olacaktır. Nitekim Herakleios imparator olduğunda hem magister militum (ordu komutanlığı)'lar hem de eksarh (Kartaca ve Ravenna merkezli idari ve askeri yetkilerle donatılmış Vali)'lar tarafından yönetilen ve desteklenen bir ordu sistemi vardır.

2.2.1. Magister Militum

Askeri bir rütbe olan Magister militum'un (Kazhdan ve Cutler, 1991: 1266-1267). önemi, Iustinianos (527-565) döneminde yapılan teşkilatlanma ile artmıştır. Öyle ki; Iustinianos imparatorluk ordusunu beş seyyar sahra ordusu ve imparatorluk sınırlarını koruyan limitanei birlikleri olarak teşkilatlandırmıştır. Comitantes denilen bu sahra ordularının yönetimi magister militum'lar tarafından yapılmaktaydı. Bu sahra orduları magister militum per thracias (Trakya Ordu komutanlığı), magister militum per Illyricum (İlirya Ordu Komutanlığı), magister militum per Orientem (Doğu Ordu Komutanlığı) ve magister militum per Armeniam (Ermenistan Ordu Komutanlığı)'dır. Sahra ordularına ilaveten imparatorun huzurunda bulunan magister militum per praesentalis adında iki komutanlık mevcuttur. Bu per praesentalis birlikleri imparatorluk başkenti Konstantinopolis'i olası tehditlere karşı korumakla görevliydi. Biri Kuzeybatı Anadolu bölgesinde diğeri ise Trakya'da konumlandırılmıştır (Haldon, 2007: 47-48). (bkz. Ek 11).

Herakleios dönemindeki askeri yapı için John Haldon Sâsâni seferleri sonrasında iki önemli değişiklik meydana geldiğini belirtir. Bu değişikliklerden birincisi, yukarıda bahsettiğimiz birinin Trakya'da diğerin Bithynia (Kuzeybatı Anadolu)'da bulunduğu iki praesental (per Praesentalis) ordunun tek çatı altında birleştirilmesi ve diğeri değişikliğinin ise Batı'da Avar-Slav birliklerince iyice yıpratılmış olan per Illyricum ordusunun tasfiye edilmesidir (Haldon, 1999:71). Bizans kaynakları Haldon'ın bu fikrini doğrular niteliktedir. Çalışmamız sırasında incelenen kaynaklarda per Illyricum ordusunun izine rastlanılmamıştır. Büyük ihtimalle bu ordu mensubu kuvvetler diğeri komutanlıklara dağıtılmış olmalıdır.

Herakleios dönemi için diğer sahra ordularından per Armaniam, per Orientem, per Thracias ve per praesentalis birlikleri varlıklarını sürdürmektedir. Kaegi'nin hesaplamalarına göre;

“İslam fetihleri arifesinde Heraclius'un orduları arasında İstanbul'da ve İstanbul civarında yaklaşık 10.000 ile 20.000 arasında sefere çıkabilecek seçkin birlikler vardı. Bu birlikler meyilli arazide savaşımaya alışkındılar. Bunlar Müslümanlara ya da saldırıda bulunan herhangi bir başka orduya karşı koyabilecek en iyi birliklerdi. Çeşitli milletlerden oluşan fakat daha az güvenilir bir niteliğe sahip olan diğer askeri birlikler: Mısır'da, çoğunlukla vasat askerlerden teşekkül etmiş olan 25.000 kişilik bir ordu; düşmanlarca kuşatılmış Balkanlarda (magister militum per thraciam) yönetiminde tahmini olarak 20.000 kişilik bir ordu ki, bu sayının niteliksiz olan muhtemelen 8.000 ile 10.000'i ya da daha az sayıdaki bölümü başka yerlere sefere çıkmaya elverişliydi, 5.000'i donanma ve ada kumandasındaydı; (magister militum per Armeniam) komutasındaki orduda tahminen 12.000 asker vardı; fakat 5.000-8.000 arasındaki yada daha az bir bölümü Ermenistan'daki ve Kafkasya'nın diğer bölgelerindeki görevler için dağıtılabiliyordu; (magister militum per Orientem) yönetiminde yaklaşık olarak 20.000 kişilik bir ordu vardı. Bu ordunun 1.000 ya da 2.000 kişilik bölümü Isauria'da ve Kilikya'da kolluk kuvveti olarak vazifeliydi ve 8.000 kadarı öncelikle Perslilerin saldırılarına karşı koyabilmek amacıyla Yukarı Mezopotamya'da konuşlanmıştı; fakat bu arada bedevi akınlarına karşı koymak da vazifeleri arasındaydı; 10.000 kadarı Suriye'deydi, özellikle kuzey Suriye'de. Bunlar arasında düzensiz olarak kiralanan, Araplarında dahil olduğu 5.000 ya da daha az bir sayıdaki asker Filistin'deki üç şehirde ve Arabistan'da konuşlanmıştı. Söz konusu bu askeri birliklerin gerçek askeri komuta yapısı hakkında sağlıklı bilgi mevcut değildir (Kaegi,2000: 63).

Magister militum per praesentalis birliklerinin Konstantinopolis'in çevresinde olan birlikler olduğundan söz etmiştik. İmparator Herakleios'un 622 yılında Sâsânilere karşı saldırıları başlatarak ve bizzat ordusunun başında bulunarak başkentten ayrılmasından hemen önce magister militum per praesentalis atamasını gerçekleştirmiştir. Bu atama ile Herakleios'un kendisi Doğu'da Sâsâni'lerle savaş halindeyken imparatorluğun kalbini ve oğlu Herakleios Konstantine'i olası tehditlere karşı koruma altında tutacaktır. Neticede Praesentalis birliklerinin magister militum'luğu Patrician Bonos'a tevdi edilmiştir (Kaegi, 2003:112). Herakleios döneminde önemli konuma gelmiş olan Patrician Bonos'un ismi Sebeos Kroniği'nin Türkçe çevirisinde yer alan Phokas'ın generallarından Bonos ile karıştırılmıştır. Phokas'ın imparator Mavrikius'u devirip yerine geçmesinden sonra Doğu'daki soyluların Phokas'ı tanımaması üzerine Bonos adında bir soyluyu ordusu ile Antakya ve Kudüs'e göndererek oradaki bölge ahalisinin cezalandırıldığı belirtilmiştir (Sebeos, 2000: 57). Nikiu Kroniğinde ise Bonosus'dan doğu bölgesinde bulunan kötü huylu bir general olarak bahsedilmektedir (Nikiu,1916: 166). Bu iki kronikte bahsedilen Phokas'ın generali Bonos'tur. Sebeos kroniğinin Z. İlk gelen tarafından Herakleios Tarihi adıyla Türkçe çevirisinde yer alan dipnotta Bonos ile Bonosus'un

karıştırıldığı göze çarpmaktadır. Çeviren tarafından Bonos adı altına verilen bu dipnot okuyucuyu yanlış yönlendirebilir (Sebeos, 2019: 61).

Magister militum per preesantalis Patrician Bonos bu atamayla Konstantinopolis'te çok hassas bir konum elde ederek Herakleios'a sadakatle hizmet etmiştir (Kaegi, 2003:112). Herakleios'un yapmış olduğu bu atama ile doğru kişiyi seçmiş olduğu ilerleyen yıllarda görülecektir. Nitekim Paschale Kroniği'nde 626 yılı Konstantinopolis kuşatması sırasında şehrin savunmasında yer alan magister ve Patrician Bonos'un şehri 12.000 askeri ile işgalden kurtardığı belirtilmektedir (Paschale, 1989: 172). Magister militum per Orientem'e gelecek olursak birinci bölümde Arap fetihleri sırasında faaliyetlerinden bahsettiğimiz Baanes(Vahan)'in per Orientem'in magister militum'u olabileceği yönünde Kaegi'nin tespiti bulunmaktadır (Kaegi, 2003:242).

2.2.2.Eksarhlık

I.Iustinianos'un magister militum düzenlemesi sırasında Afrika ve İtalya'nın da Magister militum per Africam (Afrika ordu komutanlığı), Magister militum per İtaliam (İtalya Ordu komutanlığı) şeklinde düzenlendiği bilinmektedir. Bu doğrultuda imparatorluğun toprak kaybı yaşamaması için düzenlemeler yapılmaktadır. Nitekim İmparator Mavrikios'da I. Iustinianos'un kazanmış olduğu sınırların daha fazla kaybedilmemesi için çalışmalar yapmıştır.

İtalya'da giderek şiddetlenen Lombard akınlarına ve Afrika'da Berberi saldırılarına karşı koyabilmek için iki Eksarhlık oluşturulmuştur. Bu eksarhlık'ların yöneticileri idari ve askeri yetkilerle donatılmış ve Eksarh (vali)'lar tarafından yönetilmiştir. Oluşturulan Eksarh'lık sisteminin merkezi Afrika'da Kartaca ve 'de İtalya'da ise Ravenna'da bulunmaktadır (Kazhdan,1991: 767).

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Herakleios'un babası Mavrikios zamanında Magister militum per Armeniam iken ardından Afrika'nın Eksarh'lığına atanmıştır. Nitekim imparator Herakleios'a imparatorluk yolunu açan da bu iki eksarhlığın destekleridir.

2.2.3. Thema

İmparator Herakleios'a atfedilen reform hareketlerinden "Thema" kaynakların yetersizliğinden dolayı da en belirsiz olanıdır. Çalışmamız sırasında incelediğimiz kaynaklarda yer alan çok kısıtlı bilgilerle bu "reform" hareketinin Herakleios'a mâl edilip edilemeyeceğine değinilecektir. Thema sistemi'nin ilk ne zaman ortaya çıkışı ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan bu sistemin kökeni de tartışılmaya başlanmıştır. Ostrogorsky, Thema'ların limes (sınır birlikleri)'in çöküşü ile Anadolu'ya yerleştirilen orduların çeşitli bölgelere iskân edilmesi ile

Herakleios döneminde Opsikion, Armenikon ve Anatolikon themalarının kurulduğunu belirtmiştir. Kökeni konusunda ise; Eski Roma- Bizans müessesleri ile Eksarhlık düzeni olduğunu İran kurumlarının benzerliğine rağmen bunu kabul etmek için hiçbir sebebin olmadığını belirtirken Thema'ların Turanî kökenli olduğu fikrine de tamamen karşı çıkmıştır (Ostrogorsky, 2015: 90). Vasiliev; Eksarh'lıkların kurulması ile thema'ların da temelini atıldığını ve thema'ların Herakleios döneminde ortaya çıktığını belirtmiştir (Vasiliev, 2016: 209-266). Laiou ise thema sisteminin tümüyle gelişmesinin zaman almasına rağmen ilk temaların Herakleios tarafından oluşturulduğunu belirtmiştir (Laiou, 2002: 14-15).

Thema'ların kökeni ve değerlendirmesi için Öztürk'ün makalesi dikkate değerdir (Öztürk, 2012: 157-208). Thema sistemi ve Anadolu'da kurulan Thema'lar üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma Cüneyt Güneş'in "Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi" başlıklı Doktora Tezidir (bkz.Güneş, 2018).

Herakleios dönemi içerisinde kullandığımız Bizans kaynaklarından sadece Theophanes Kroniği'nde "thema" kelimesine rastlanılmıştır. Thema kelimesi kolordu anlamına gelmekteydi. Thema'lar imparatorun atadığı, idari ve askeri yetkileri tek elde toplamış olan strategos tarafından yönetilmektedir (Ostrogorsky, 2015: 90). Ancak bu Thema teriminin kullanımı dönem içerisinde farklılık göstermiştir. 610-11 yılları arası için verilen bilgi İmparator Herakleios; "Phokas ile Mavrikios'a karşı isyan edenlerin arasında kurtulanlar olup olmadığını öğrenmek için ordunun sayımını yapmış ve tüm themata'da sadece ikisini buldu." şeklindedir. Theophanes'in Cyril Mango ve Roger Scott tarafından yapılan İngilizce çevirisinde bu bilginin geçtiği dipnotta burada geçen Thema kelimesinin "kıtalar" olarak okunması gerektiğini belirtilmiştir (Theop,1997: 429b2). Harry Turtledove tarafından yapılan İngilizce çevirisinde ise; çeviri metni içinde thema kelimesine yer vermeyerek thema kelimesi yerine "detachments" (kıtalar) kelimesini kullanmış ve bu kullanımı dipnotta açıklamıştır. Turtledove'a göre thema kelimesinin bu tarihler içerisinde kullanılmasının anakronik olduğunu belirtmiştir (Theop,1982:10). Cüneyt Güneş'in "Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII.yüzyıldan XI.yüzyıla kadar)" başlıklı Doktora Tezinde bu meseleye değinmiş Theophanes'in Grekçe metninde yer alan kelimenin "bütün temalar" olarak çevrileceğini, burada yer alan Thema teriminin teknik değil, ordudaki bir kısım askeri birliği ifade etmek için kullanıldığını belirtmiştir (Güneş, 2019:22).

Theophanes'in 620/21 yılındaki kaydında ise;

"...İmparator Herakleios, 4 Nisan Pazartesi akşamı Paskalya bayramını kutladıktan sonra yola çıktı.... İmparatorluk Şehri'nden Pylai'ye gemi ile gitti. Oradan ordularını topladığı ve onlara yeni birlikler eklediği themata arazisine geçti...Orduyu büyük bir durgunluk, korkaklık, disiplinsizlik ve düzensizlik

hali içinde dağılmış olarak bulduktan sonra herkesi hızlı bir şekilde bir araya topladı” (Theop.,1997:435-36).

Burada yer alan bilgide Thema arazisinin neresi olduğu anlaşılmamaktadır. Fakat Theophanesin, Turtledove çevirisinde, Thema teriminin geçtiği bölümü “Thema’ların toprakları” şeklinde çevrilmiştir (Theop., 1982:13). İmparator Herakleios’un siyasi tarihini anlattığımız birinci bölümde, imparator oluşundan Sâsâni seferlerine çıktığı bölüm içerisinde kullandığımız diğer Bizans kaynaklarında imparatorun orduda sayım yapması ve Thema terimi hiç yer almazken; Sebeos’un vermiş olduğu bilgi Theophanes’in imparatorun ulaştığı “thema arazisinin” neresi olduğu konusunda yol gösterici olabilir. Nitekim Sebeos Kroniğinde, İmparator Herakleios’un, Kalkedon’dan Kaesareia’ya ulaştığı, 120.000 kişilik ordusunu Kaesareia (Kayseri)’ da topladığı ve Sâsâni seferlerine karşı bu bölgeden hareket ettiği belirtilmiştir (Sebeos, 2000: 81). Sebeos’ta yer alan bu bilgi ile Theophanes’in bahsetmiş olduğu thema arazisi ile kastettiği bölgenin neresi olduğu net değilken Sebeos’ta belirtilen Kaesarea o bahsedilen bölge olabilir.

Söz konusu bu tartışmaların başlangıç noktası 620/21 (622) Theophanes’in vermiş olduğu bu bilgi olmuştur. Ostrogosky’nin bu bilgiyi esas alarak Herakleios’un Sâsâni seferlerine çıkamadan önce Anadolu’da Thema sisteminin tesis edilmiş olduğunu, Ortaçağ Bizansı’nın bel kemiği olan Thema’ların, temellerinin Herakleios döneminde atıldığını defalarca belirtmesine sebep olmuştur (Ostrogorsky, 2011: 94,99).

Kaynaklar da bulunan bu atıflarla Thema sistemini 620/21(622) süresince kurulmuş olduğunu düşünürsek, Thema’nın sadece askeri bir düzen olan ordu birliklerini tanımlamak için kullanıldığı fikrini ortaya çıkarmaktadır. Halbuki Thema ile orduların yerleşik düzende bir bölgede toplanmış, idari ve askeri yapısının bir arada toplanıp yönetildiği ve başında bir yöneticisinin olduğu “Thema sistemi”ni anlayacaksak bunun için süreci beklemek gerekir. Çünkü Herakleios’un bu yıllardaki Sâsâni seferleri sırasında hala sahra orduları Magister militum sistemi dahilinde çalışır ve sürekli hareket durumundadır. Decker’inde belirttiği üzere Herakleios döneminde Bizans-Sasasi savaşlarında karşılaşılan thema terimi, idari bir sistem olarak değil de ordu komutanlığını belirtmek için kullanılmıştır (Decker,2016:105).

Hareket halindeki orduların belli bir bölgeye yerleşmesi, Birinci bölümde belirtildiği üzere, imparatorluğun Arap saldırıları ile aldığı darbelerle olmuştur. Nitekim bu süreci takiben imparator Herakleios İslam kuvvetleri ile baş edemeyeceğini anlamış ve daha fazla kayıp vermemek için Doğu’da hem Sâsâni hem de Arap savaşları sırasında aktif rol oynayan sahra ordularını, kademeli olarak önce Suriye’nin kuzeyine ve Mezopotamya’ya ardından da Toros, Anti Toros sıra dağlarının ötesine çekilme emri vermiştir. Treagold, Bizans topraklarının

Araplara terk edilmiş olmasının hata olarak değerlendirilmemesi, Herakleios'un yapmış olduğu bu hamlenin akıllı bir stratejinin sonucu olduğunu belirtmiştir (Treadgold, 1997:307). İmparator Herakleios Yermük'te aldığı o ağır yenilgiden sonra Ey Suriye sana selam olsun, Burası düşman için ne güzel bir ülkedir demiştir (Belâzuri, 2013;160). Önce Antakya'ya Antakya halkını da yanına alıp, şehri boşaltıp Konstantinopolis'e dönmeseydi. Eldeki birliklerle Araplara karşı kendini tüketene kadar mücadele etseydi. Bugün bizler Thema konusunu tartışıyor olur muyduk? Tabi bu da tartışmaya tamamen açık bir konudur.

636 yılı Yermük yenilgisinden sonra Anadolu içlerine çekilen sahra ordularına geri dönecek olursak bunlar; magister militum per Thraciam birlikleri Batı Anadolu'ya yerleştirilmiş ve Thrakision ordusu olarak anılmış, magister militum per Armeniam birlikleri Anadolu'nun doğu ve Kuzey bölgelerine yerleştirilerek Armeniakon ordusu adını almış, Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'ya yerleştirilen birlik Opsikion tümeni olarak bilinmiş, magister militum per Orientem ise Orta Anadolu'nun güneyine yerleştirilerek Anatolikon ordusu olarak anılmalarına yol açmıştır (Haldon, 2007:118). (bkz. Ek 12). Güneş, İmparator Herakleios'un eski limitanei sistemini restore ederek imparatorluk birliklerini sabit olarak imparatorluk arazilerine yerleştirildiğini belirtmiştir (Güneş, 2018: 47). Söz konusu Toros'ların ötesine çekilen bu birlikler içerisinde incelediğimiz kaynaklara dayanarak sadece *magister militum per Armeniam*'in dönüşümünü tamamlayarak thema'ya geçiş yaptığını söyleyebiliriz. Diğer magister militum birliklerinin *thema*'ya dönüşümü için İmparator Herakleios'un ardıklarını beklemek gerekmektedir.

2.2.3.1.Armeniakon Theması

Armenikon themasının yukarıda bahsettiğimiz çekilme öncesinde çoktan kurulmuş olduğuna dair tarihi bir kayıt mevcuttur. Bu atıf Theophanes kroniğine aittir. Nitekim kayda göre İmparator Herakleios'un Sâsâni'lerle mücadele halinde olduğu 625-26 yıllarına tarihlenmektedir. Sözü edilen atıf "...Büyük Zabas'ı (Zap suyu) geçtikten sonra, İmparator, Chosroes'un farkına varmadan önce, ilerlemek ve Küçük Zab köprülerini ele geçirmek için 1000 adamla Armeniakonluların turmarch'ı George'u gönderdi" şeklindedir (Theop.,1997:450; Kaegi, 2003: 163). Tourmarkhos, thema yöneticisi olan Strategos'un yardımcısı konumundadır. Magister militum dahilinde kullanılan bir unvan değildir. (Kazhdan,1991: 2100-2101). Bu tarihi kayıt İmparator Herakleios'un Armenikon themasını kurmuş olduğunun göstergesi olabilir. Bu düşüncüyü pekiştiren ve dikkat edilmesi gereken bir nokta da "Armeniakonlular" terimidir ki; bu birlik 625-26 yılına kadar hep magister militum per armeniam şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu tarihten sonra da kronikte magister militum per armeniam'a rastlanılmamıştır. Ayrıca bu kayıt

bize birlik adlarının değişmeye başladığını da göstermektedir. Nitekim; Kaegi’de, Armenikon themasının Yermük savaşı öncesinde kurulmuş olabileceğini belirtmiştir (Kaegi, 1968: 273-277).

İmparator Heraklios dönemine ait Armenikon themasına ait ilk ve tek kayıt bundan ibarettir. Bu kayda göre themaların imparator hayattayken temellinin atılmış olduğunun göstergesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Nitekim İmparator Herakleios ölümünün ardından İmparator olan Konstans zamanına denk gelen 666-667 yılına ait Theophanes kroniğindeki ikinci atıfta Armeniakon Strategosu’nun Saborios olduğu görölmektedir (Theop.,1997:488). Öyle ki Cüneyt Güneş doktora tezinde Theophanes’te yer alan bu iki atıfa yer vermiş ve Armenikon themasının VII.yüzyılın ilk yarısından itibaren kurulmaya başladığı belirtmiştir (Güneş, 2018: 116-117).

2.3.Herakleios Dönemine Kadar Olan Süreçte İtikat Meselesi

Herakleios döneminde dini birliği sağlayarak merkezileşmek için yeni bir inanç formülü geliştirilmiştir. Monofizit itikada getirilen bu yeni yorumla dini alanda birliği sağlamak düşüncesiyle reform çalışmasına başlamıştır. Bu reforma neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayabilmek adına Herakleios dönemine kadar olan süreçte itikat tartışmalarına değinmek yerinde olacaktır.

Nitekim, tek tanrılı din olan Hıristiyanlıkta İsa Mesih’in tabiatı hakkındaki görüşler üzerine yoğunlaşan tartışmalar kiliseler arası bölünmelere sebep olmuştur. Bu bölünmelerin başat halini Arius görüşlerinde görmek mümkündür. İskenderiye’de ortaya çıkan ve Ariusçuluk görüşlerine göre, İsa Mesih’in tabiatı řu şekilde tanımlanmıştır; özel konuma sahip olan “Oğul, Tanrı değil ve yaratılmıştır. Ancak, Oğul, Baba’nın tanrısallığını paylaşmaktadır. Söz konusu bu dönemle birlikte Hıristiyan cemaati arasında itikat tartışmaları gündeme gelmiştir. Nitekim; imparator bu tartışmalara son vermek ve ortak bir noktada Hıristiyan doktrini şekillendirmek amacıyla konsil toplama kararı almıştır. 325 yılında İznik’te gerçekleştirilen ilk konsile Konstantinos başkanlık etmiştir (Vasiliev, 2016: 72; Herrin, 2016: 70). Konsil’in meselesi, giderek yaygınlaşan Heretik hareketin çözüme kavuşturulması olmuştur. Heretik hareketin öncüsü İskenderiyeli Papaz Arius’tu. Arius, Tanrı’nın oğlu İsa’nın yaratılmış olduğu fikrini savunmuştur. Bu fikir ile konsile katılmak fikirlerini izah etmek istediye de İskenderiye Piskoposu Alexander tarafından reddedilmiştir (Vasiliev, 2016: 72).

Konsil neticesinde Arius öğretisi reddedilmiştir. İsa Mesih’in Tanrı’nın oğlu olduğu, yaratılmamış ve Tanrı ile aynı öze sahip olduğu görüşünü kabul eden İznik Amentüsü kabul edilmiştir. İznik Konsil’inden sonra Aryan inancına sahip olanlar sürgün edilmiştir (Vasiliev,

2016: 73; Lemerle, 2013: 27). Sürgünler tartışmalara kökten bir çözüm olmamış gelecekteki itikat tartışmalarına açık kapı bırakmıştır. Konstantinos devrinin sonlarına doğru Aryan inancına sahip kişilerin sayısı artmış, İznik Amentüsü'nü kabul edenler sürgün edilerek, Aryanizm taraftarları affedilip sürgünden çağrılmıştır. Fakat daha sonraki dönemde İznik konsili formüllerini kabul eden konsiller toplanmaya devam edilmiştir. Nitekim daha önce sürgün edilen Athanasius 362 yılında İskenderiye'de konsil toplamış ve burada İznik formülü yeniden gündeme gelmiştir.

363 yılında ise Meletius, Antakya'da bir konsil daha toplamıştır. Bu konsilde de İznik Amentüsü formülüne bağlı kalınmıştır. 364 yılında Lampsakos'ta (Lapseki) toplanan konsilden sonra doktrinlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Kapadokyalı Babalar tarafından, İznik Amentüsü formülü yeniden yapılandırarak bir doktrin geliştirmeye çalışmışlardır (Flusin: 2014: 83). Öte yandan, ömrünün son anlarına kadar Pagan olan Konstantinos, ölüm döşeginde çocuklarıyla birlikte Aryan inancına sahip İzmit Piskoposu Eusebios tarafından vaftiz edilmiştir (Vasiliev, 2016: 74; Lemerle; 2013: 27). Theodosios devrinde de teolojik tartışmaların yarattığı yapılanma devam etmiştir. İznik Amentüsüne bağlı olan Theodosios, 381 yılında Konstantinopolis'te bir konsil toplayarak tartışmalara son vermek istemiştir. Bu konsilde, öncekinden farklı bir görüş beyan edilmeyip İznik Konsili'nin yinelenmesi şeklinde olmuştur (Gregory, 2016: 104; Herrin, 2016: 44; Haldon, 2007: 85). Theodosios, İznik Amentüsü dışında kalan sapkın düşünceleri ve paganizmi yasaklamış ve bu gruplara ait ibadethaneler kapatılmıştır. Ayrıca bu konsil, Konstantinopolis Piskoposu ile Roma Piskoposunun aynı seviyede olduğunu duyurmuştur (Vasiliev, 2016: 102; Mitchell, 2016: 420-421).

Daha önce belirtildiği üzere, İsa Mesih'in konumu, teolojik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Ancak, bu tartışmaların asıl kaynağı olarak piskopos atamaları gösterilebilir. Örneğin; 428 yılında Konstantinopolis Piskoposu olarak Nestorios atanmıştır (Gregory, 2016: 124; Kaçar, 2009: 81). Bu atama hem İsa'nın tek doğası olduğunu kabul eden monofizit inanç sahipleri hem de imparatorun en yakını ve yönetimde etkin rol oynayan kız kardeşi Pulcheria tarafından da hoş karşılanmamıştır. Nestorios, Hz. İsa'nın iki tabiatının olduğunu görüşündeydi. Basit olarak izah edilecekse, insan olarak dünyaya gelen otuz yaşına geldiğinde tanrı tabiatına bürünüp tebliğini yaptıktan sonra tanrılık vasfının sonlandığı insan olarak çarmıhta acı çektiğini ve tanrısal vücuduna bu durumun yansımadağı fikri yani diofizitliği savunmuştur (Gregory, 2016: 124; Kaçar, 2009: 82). Buna ilaveten Bakire Meryem için kullanılan Theotokos (tanrı-yaratan) terimini yerine Khristotokos (İsa'nın Annesi) terimini

kullanarak vaazlar vermesi ona duyulan nefretin artmasına neden olmuştur (Gregory, 2016: 124; Herrin, 2016: 73-74).

Papa Caelestinus'un haber alması üzerine 430 yılında Roma Konsili'nde Nestoris'u mahkûm etmiştir. Bunun üzerine İskenderiyeli Kyrillos, Papa Caelestinus'un adına Nestorios'un itiat etmesini istemiştir. Ayrıca söz konusu bu dönemde derin tartışmalara sebep olan "on iki lanetmeyi" önermiştir. Fakat Papa'nın ve Kyrillos'un emirleri uygulanmasına fırsat kalmadan oluşan tepkiler neticesinde imparator bu konunun konsilde tartışılması gerektiğini kabullenip 431 yılında Efes'te konsil toplanmasını kararlaştırmıştır (Gregory, 2016: 124; Stathakopoulos, 2018: 53; Flusin, 2014:87). Üçüncü Ekümenik Konsil, olan Efes Konsili, tartışmalı ve huzursuz bir ortamda başlamıştır (Flusin, 2014: 87). Nestorios görüşünün sapkınlık olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle Nestorios, görevinden alınarak sürgün edilmiştir (Gregory, 2016: 124; Lemerle, 2013: 47; Levtschenko, 2007: 47, Mitchell, 2016: 406).

Ayrıca altı kanonun oylanması ve Kıbrıs Kilisesi'nin bağımsızlığı üzerine tartışmaların gerçekleştiği bu konsilde, imparatorluk temsilcilerinin tepkileri artmıştır. Efes Konsili'nin yarattığı bu denli huzursuz ve tartışmalı ortama son vermek isteyen imparator, duruma müdahale ederek din adamlarından, kilise barışını sağlamalarını istemiştir (Flusin, 2014: 87).

Nihayet 433 yılında sağlanan barış, 444 yılında Kyrillos'un ölümüne kadar devam etmiştir. Sarayda etkili bir din adamı ve aynı zamanda Kyrillos taraftarı olan Eutykhes, diyofizit inanca kabul etmemesi nedeniyle teolojik tartışmalar yeniden canlandırmıştır. Konstantinopolis'te krize yol açtığı heretik olmakla suçlanmıştır. Bu nedenle Konstantinopolis piskoposu tarafından 444 yılının Ekim ayında toplanan Sinod olarak adlandırılan dini meclis kararıyla aforoz edilmiştir. Fakat bu karara karşı çıkan Eutykhes, Roma, Ravenna, Selanik ve İskenderiye piskoposlarına çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine İskenderiyeli Dioskoros, Eutykes'i destekleyerek yeni bir konsil toplanması için çabalamıştır. Papa Leon ise dini meclisin kararını haklı bulmuştur (Flusin, 2014: 88). Mahkum edilen Eutykes'in, davasını ele alınması ve teolojik tartışmaların son bulması II. Efes Konsil'i toplanmıştır. Monofizit itikadı benimseyen konsil, imparator II. Theodosios'un emriyle, 8 Ağustos 449 tarihinde açılmıştır (Haldon, 2007: 87) Şiddet ve huzursuzluk ortamına sahne olan bu konsil'de, Euthkyhes'in yargııcı olan Konstantinopolis patriği Flavianus ağır yaralar almış ve kısa süre sonra ölmüştür (Kaçar, 2002: 28). Çoban, Flavianus'un görevden alındığı belirtmiştir (Çoban, 2013: 18). Flusin ise sürgün edilen Flavianus'un sürgün yolunda öldüğünü ifade etmiştir (Flusin, 2014: 88). Bu şiddet ortamı nedeniyle Papa Leo tarafından "*Haydutlar Konsili*" olarak adlandırılmıştır (Kaçar, 2002: 28).

II. Theodosios'un ölümünden sonra imparatorun kız kardeşi Pulkheria, Euthykes'i destekleyen Khrisaphios idam ettirmiştir. Özellikle, Pulkheria'nın, Eutykhes ve Dioskoros karşıtı olan Markianos'la evlenmesi ve Bizans tahtına geçmesiyle birlikte durum tamamen değişmiştir. Nitekim, Konstantinopolis piskoposu 21 Ekim 450 tarihinde topladığı dini mecliste, Eutykhes'i ve Nestorios'u aforoz etmiştir. Bunun üzerine imparator Markianos, yeni bir konsil toplanmasına karar vermiş ve 451 yılında Khalkedon'da Ekümenik Konsil toplanmıştır. Katılımcı piskopos sayısı nedeniyle Khalkedon Konsili, tüm konsillerin en büyüğüdür. Nitekim beş yüzden fazla piskopos katıldığı bu konsilde II. Efes Konsili'nin kararları tümüyle iptal Monofizit edilmiş ve düşünce yasaklanmıştır (Kaçar, 2009: 89; Herrin, 2016: 73). İsa'da karışma, değişme ve bölünme olmaksızın ayrılmaz biçimde insani ve ilahi iki tabiat olduğu kabul edilmiş ve dini doktrin yeniden tanımlanmıştır (Çoban, 2013: 19; Flusin, 2014: 89; Haldon, 2007: 87).

Öyle ki, sert tedbirler alan imparator, 452 yılında bir ferman yayınlarak konsil kararlarının tartışmaya açılması yasaklanmıştır. Her ne kadar Konstantinopolis kontrol altında olsa da Doğu'da durum daha karmaşık hale gelmiştir (Flusin, 2014: 90). Bu durum Nestoriusçuların zaferi olarak algılanmış ve muhalefet daha da artmıştır (Kaçar, 2009: 94). Nitekim, Antakya Patrikhanesi bölünmüştür. Öte yandan İskenderiye patriği Dioskoros sürgün edildiği için yerine Proteiros'un geçmesi üzerine İskenderiye halkı ayaklanmıştır. Ayrıca Filistin halkı da Theodosios adlı keşişin kışkırtmasıyla ayaklanmıştır. 453 yılında çıkarılan fermanla isyan eden piskoposların sürülmesi ve zorluk çıkaranların infazı emredilmiştir (Flusin, 2014: 90). Görüldüğü üzere, Khalkedon Ekümenik Konsili'nde alınan kararlar, Doğu Kiliseleri'nin inanç bakımından imparatorluktan, kesin kopuşunda bir dönüm noktası olmuştur.

Markianos'un monofizit karşıtı politikası I. Leon ve Zenon döneminde de devam etmiştir. Fakat, Khalkedon Ekümenik Konsili kararları kadar, monofizit inancı etkileyen yıkıcı bir adım atılmamakla birlikte İsa Mesih'in doğası hakkında, bölünme olduğunu kabul edenler mahkûm edilmişlerdir. Devam eden teolojik karmaşanın sona ermesi için, İmparator Zenon, kiliseler arası birliği sağlamak için Henotikon olarak adlandırılan Birlik Bildirisi yayınlamıştır. Ayrıca bu dönemde ve imparator tarafından İznik, Konstantinopolis ve Efes Konsüllerinin kararları tanınmıştır (Flusin, 2014: 92; Mitchell, 2016: 433). İmparatorun yayınladığı, Birlik Bildirisi başarılı olmuştur. Monofizit inancı destekleyen yeni İskenderiye patriği Petros Moggos, imzaladığı için muhalefete neden olmuştur. Zenon döneminden sonra Doğu Kiliseleri'nin, başında monofizit inancı benimseyenler bulunmaktadır. Nitekim, Mısır Kilisesi Petros Moggos, Antakya'da Petros Foulon tarafından yönetilmektedir. Hierapolis piskoposu ise Philoxen'dur. Fakat Filistin'de durum farklıdır. Zira, Monofizit inanç karşıtlığı burada artmakla

birlikte Konstantinopolis, Khalkedon kararlarının desteklemektedir (Flusin, 2014: 92; Haldon, 2007: 87).

491 yılında imparatorluk tahtına çıkan Anastasios Birlik Bildirisi'nin, yarattığı sorunla uğraşmış ve durum tekrar değişmiştir (Kaçar, 2009: 96; Eroğlu, 2017: 21). Özellikle, Birlik Bildirisi'ni destekleyen patrikler, Khalkedon Konsili'nin lanetlenmesi için çabalamışlardır. Zira Monofizit inancı benimseyenler Konstantinopolis'te faal hale gelmeye başlamıştır. Monofizit inanç destekçisi Severus 508 ve 510 yılları arasında Konstantinopolis'te bulunmuş hatta Birlik Bildirisi'ni Monofizit yönde yorumladığı Typos'u yayımlatmak için imparatoru ikna etmiştir. 511 yılında imparator Monofizit yenilikler yapmayı amaçladığı sırada halk isyan etmiş ve bu nedenle yeniliklere ara verilmiştir. (Flusin, 2014: 92; Mitchell, 2016: 181). 512 yılında Antakya Kilisesi patrikliğine, Monofizit destekçisi Severus geçmiştir (Flusin, 2014: 92; Kaçar, 2009: 97). Monofizit yeniliklere tepki başta Konstantinopolis olmak üzere Balkanlar'dan gelmiştir. 513 yılında Trakya'da, Vitalianus adında bir generalin isyan etmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Kaçar, 2009: 97; Stathakopoulos, 2018: 83; Mitchell, 2016: 181).

Anastasios'un ölümünden sonra 518'de tahta çıkan Iustinos, İsa'nın, hem insani hem de ilahi iki tabiatı olduğunu kabul eden Khalkedon Konsili kararına uygun teolojik politika izlemiştir. Böyle bir politika izlemesinin sebebi, 484'ten itibaren Papa ile bozulan ilişkileri düzeltmek ve Khalkedon itikadını benimseyen din adamlarının desteğini almaktır. Siyasi temelleri olan bu teolojik politikada, Ostrogot Kralı Theoderiks'in İtalya'ya kontrol altına aldığı için Roma ile ilişkilerin sıkı tutulması gerekmektedir. Bu dönemde Monofizit itikada kesin olarak karşı çıkmıştır. Özellikle, Antakya Patriği Severus'un sürgün edilmesi bunu kanıtlar niteliktedir (Kaçar, 2009: 97-98; Mitchell, 2016: 435). 527 yılında ölen Iustinos'un yerine yeğeni Iustinianos geçmiştir. Iustinianos imparatorluğunun ilk yıllarında Iustinos gibi Monofizit karşıtı siyaset izlemiştir. Daha sonra Monofizit itikadı benimseyenleri kazanmaya çalışmıştır (Flusin, 2014: 93; Kaçar, 2009: 98).

Ancak bu dönemde Monofizit itikadı benimseyenler arasında İsa'nın doğası hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Monofizitlerin bir kısmı, İsa'nın, bedeninin doğası gereği, günah işlemesinin ve çarmıhta acı çekmesinin mümkün olmadığını savunuyordu (Kaçar, 2009: 98).

Teolojik tartışmaların devam ettiği bu dönemde, Monofizit itikadı benimseyen Theodosios İskenderiye patrikliğine, Anthimos ise Konstantinopolis patrikliğine getirilmiştir. Hatta önemli bir monofizit itikad yanlısı ve lideri olan Severus öldüğünde imparatorun eşi Teodora, monofizit inancın lideri konumuna gelmiştir (Flusin, 2014: 93; Mitchell, 2016: 437). Hatta monofizit yanlısı politikasını ileriye taşıyan Iustinianos, kiliseler arası birliği sağlamak

için 533 yılında hem Khalkedon Konsili yanlılarını hem de monofizitleri Konstantinopolis'te bir araya getirmiştir. Ayrıca bir ferman yayınlarak İsa'nın hem insani hem de tanrısal olarak tek doğasının olduğunu ilan etmiştir. Söz konusu bu fermanla hem Nestorius'un hem de Eutykhes'in aforoz edildiği belirtilmiştir. Ancak 536'da durum tamamen farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim II. İoannes'in yerine papa olarak geçen Agapetus'un Konstantinopolis'e gelmesiyle birlikte imparatorluk, monofizit karşıtı politika izlemeye başlamıştır (Flusin, 2014: 93; Kaçar, 2009: 99; Stathakopoulos, 2018: 84).

544 yılında Monofizit itikadını destekleyen din adamlarıyla uzlaşmaya çalışan imparator, bir ferman yayınlarak, yüz yıl önce ölmüş üç din adamını aforoz etmiştir. Bunlar; Edessa (Urfa) piskoposu olan İbas, Mopsuestia piskoposu Theodoros, ve Theodorethus'dur. Aforoz nedenleri ise yazdıkları eserlerin bir kısmının, yeterli derecede Ortodoks olmadığıdır (Flusin, 2014: 94; Kaçar, 2009: 100; Mitchell, 2016: 437). İmparatorun bu faaliyeti, Khalkedon Konsili yanlılarının ve Papa'nın tepkisine neden olmuştur. Tüm bu tepkiler üzerine, imparator, Konstantinopolis'te V. Ekümenik Konsil'i toplama çağrısında bulunmuştur. 553 yılında toplanan bu konsilde, Khalkedon Konsili kararlarına sadık kaldığını ilan etmiştir (Kaçar, 2009: 100). Teolojik politikada sürekli değişimlerin yaşandığı İustinianos döneminde, kilise birliği sağlanmamış ve bu durum daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

2.3.1. Başarısız Bir Reform Denemesi: Ekthesis

Herakleios, 610 yılında tahta çıkınca imparatorluk dahilinde bulunan teolojik farklılıklara son vermek ve kiliseler arasında birliği tesis etmek için çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Sâsânilere karşı kazanılan zaferlerden sonra Kutsal Haç'ı Kudüs'e götüren Herakleios askeri başarılarının ardından kiliseye önem vermiştir. (Diehl, 2018: 60; Lethab ve Swainson, 2019: 105). Nitekim, Ayasofya'daki kilise görevlilerinde düzenlemeye gitmiştir. İustinianos dönemde toplam görevli sayısı 525 iken Herakleios döneminde, 80 baş papaz, 150 diyakoz, 40 kadın diyakoz, 70 diyakoz yardımcısı, 160 okuyucu, 25 ilahi söyleyen, 75 kapıcı olmak üzere toplam 600'e yükselmiştir (Lethaby ve Swainson, 2019, 105).

İmparator Herakleios, doğu eyaletlerinde dini birliği sağlamaya yönelik çalışmalara girişmiştir. Nitekim imparatorluk dahilinde monofizitlik sorun olarak gündeme gelmeye başlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 101; Morgan, 2010: 61). Tekrar tesis edilen Bizans yönetimi, imparatorluğa baş kaldıranları Edessa, Celile ve Kudüs'te bulunan Yahudiler'i cezalandırmıştır. Yahudilerin zoraki vaftiz edilmesi emri çıkarıldığında Arabistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Doğu'daki hakimiyeti güçlendirmek ve kilise birliğini kurmaya

çalışmıştır (Levtchenko, 2007: 126). Bu dönemde Kilise birliğini sağlama çabası özellikle Konstantinopolis ile doğu eyaletlerinin monofizit itikadı arasındaki ayrılık, Sâsâni istilasını kolaylaştırmış olabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Ostrogorsky, 2015: 101). Bu nedenle Herakleios, diğer alanlarda olduğu gibi dini alanda da merkezileşmeyi esas almış olmalıdır.

Nitekim Ekthesis'e giden yolda, Herakleios döneminden önce meydana gelen mezhepsel ayrılıklar ve İsa'nın tabiatı ile ilgili tartışmalar önemlidir. Özellikle, Herakleios'un tahta çıkışıyla birlikte kiliseler arası birliğin sağlanması için monofizit sorunun çözülmesi gerekmiştir. Mısır ve Suriye'deki monofizit inanç mensuplarının desteğini kazanmak amacıyla Patrik Sergios ve İskenderiyeli Kyros uzlaşma formülü aramışlardır (Diehl, 2018: 61; Levtchenko; 2007:127). Patrik Sergios, İsa Mesih'in, içinde, sadece bir enerji bulunduğunu öne sürmüştür (Hovorun, 2008: 56; Gregory, 2016: 179).

Monofizit din adamlarının birçoğu bu düşüneyi desteklemiştir. Fakat Kudüs'ün etkin patriği Sophronios karşı çıkmış ve Khalkedon'da kabul edilen öğretilerden başka bir düşüneyi desteklemediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Patrik Sergios, başka bir yol izleyerek İsa Mesih'in "tek irade"ye sahip olduğunu belirterek uzlaşma yolu aramıştır (Gregory; 2016: 179; Treadgold, 1997:305; Kaegi, 2010: 73- 74). Ardından İsa Mesih'in iki doğası ve tek irade'ye sahip olduğu kabul edilmiştir. Böylelikle Khalkedon Konsili'nde kabul edilen itikat ile monofizit itikat arasında bir nevi bağ kurulmuş gibi görünmektedir. Patrik Sergios monofizit itikadı benimseyenlerle uzlaşma yoluna gitmiştir (Ostrogorsky, 2015: 101; Stathakopoulos, 2018: 93; Kaegi, 2010: 73). Bunun üzerine Doğu Eyaletleri'nin monofizit piskoposlarıyla birlikte anlaşmaya varmak üzere müzakereler yapılmıştır. (Vasiliev, 2016: 61). Müzakereler sonucunda, 638 yılında çıkarılan imparatorluk fermanıyla durum açıklığa kavuşturulmuştur. Ayasofya Nartex'inde ilan edilen bu fermanla açıklanan Ekthesis'e göre; İsa'nın doğası Monotelizm olarak adlandırılan inanç kabul görmüştür. Bu inanç sembolü, İsa Mesih'in iki doğası ve tek irade'ye sahip olduğunu ifade etmektedir (Vasiliev, 2016: 61; Levtchenko, 2007: 127; Ostrogorsky, 2015: 102).

Merkezileşmek adına, yapılan bu inanç sembolü Ekthesis'i bir reform olarak değerlendirmek mümkündür. Öyle ki, İsa Mesih'in doğası hakkında monofizit itikada yeni bir yorum getirildiği düşünülebilir. Nitekim Monofizit kelimesi; Monos (tek) ve physis (doğa) kelimelerinden türetilmiştir. En basit anlamıyla İsa Mesih'in, tek doğası olduğunu tanımlamak için kullanılmıştır (Kazhdan, 1991: 1398-1399).

9 Aralık 638'de Patrik Sergios'un ölümünden sonra, İstanbul patrikliğine monothelist inancın en büyük destekçilerinden ve Herakleios'un güvenini kazanan Pyrrhos getirilmiştir. Buna rağmen Ekthesis inancı geçerliliğini yitirmeye başlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 102; Hussey ve Louth, 2010: 17; Hovorun, 2008: 74). 638 yılı sonları veya 639 yılının ilk başlarında Ekthesis, Konstantinopolis'teki dini meclis tarafından onaylanmıştır. Bundan sonraki beş yıl içinde siyasi ve dini kaos dönemi başlamıştır (Hussey ve Louth, 2010: 18).

Ekthesis, monofizitlere ve Roma Kilisesi'ne kabul ettirilmeye çalışılmıştır (Diehl, 2018: 61). Fakat kiliseler arası birliği sağlamaya yönelik geliştirilen bu doktrin başarısız olmuştur. Bunun sebebi ise, Doğu Eyaletleri halklarından alınan ağır ve haksız vergi uygulamaları nedeniyle imparatorluğa karşı artan düşmanlıktır. Ayrıca, Ekthesis'in açıklanmasıyla birlikte Roma ve Afrika'da bulunan keşişler tarafından kışkırtılan Papa'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle monotelit doktrin, 640 yılında Papa IV. Ioannes tarafından sapkınlık olarak değerlendirilmiş ve protestolara yol açmıştır (Levtchenko, 2007: 127; Hussey ve Louth, 2010: 18; Kaegi, 2010: 73)

Monothelit doktrini açıklayan Ekthesis, Herakleios tarafından resmen ilan edilmiş olsa da Ekthesis'i hazırlayan ve Monenergist formülü içeren bu doktrin, Patrik Sergius tarafından hazırlanmıştır (Hovorun, 2008: 58). Herakleios'un uyguladığı reformist din politikasının başarısız yansımaları 646 yılında Kartaca eksarhlığı ve 650 yılında Ravenna eksarhlığının isyanı sırasında kendisini gösterecektir (Diehl, 2018: 61). Öte yandan monotelit inanç, yatıştırma şekli olarak görülmüş ve bu yatıştırmanın geç kalınmış olduğu belirtilmiştir. Zira geç de kalınmıştır, özellikle Doğu eyaletlerindeki halkın öfkesi, Muhammed Peygamber ve onun halifeleri döneminde Araplardan güçlü destek bulmuştur (M.V. Levtchenko, 2007: 127). Nitekim, İslâm fetihleri sırasında Doğu Eyaletleri'nin kaybedilmesi bunu kanıtlar niteliktedir. 638 yılında İslâm ordusunun Suriye'nin kuzeyine ilerlemesi, Kudüs'ün Bizans hakimiyetinden çıkması, 641 yılında İskenderiye'nin ardından Mısır topraklarının Arapların eline geçmesi buna örnektir. Ayrıca, Ekthesis 681 yılında toplanan Altıncı Ekümenik Konsil'e kadar imparatorlukta resmi din politikası olarak uygulanmış olmasına rağmen çok fazla muhalefete neden olmuştur. (Cameron, 2015: 38).

SONUÇ

İmparator Herakleios dönemi (610-641)'ne tarihlenen üç alanda reform hareketi tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi olan ekonomik alanda tespit ettiğimiz sikke ve darphane reformlarıdır. Herakleios dönemindeki mali sıkıntıdan bahsetmiştik. Nitekim, Herakleios'un ilk reform hareketi ile sikkelere önem vermesi mali alanda bir reforma ihtiyaç duyduğunu doğrular niteliktedir. Nitekim 615 yılına tarihlenen Kilise'nin gümüş eşyaları ile elde edilen Hexagram'ların doğuşu öncelikle Paschale Kroniği'nde ki atıfla tespit edilmiştir. Daha sonrasında yapılan sikke katalog taramalarından bu sikkelerin hem varlığı ve görüntüsü hem de bakır-altın sikkeler arasında değer boşluğunu doldurması özelliği Herakleios'un bu reformu planlı ve ihtiyaca hizmet edecek şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Sikkeler üzerine yapılan bir diğer reformu, solidus'lar üzerinde görmekteyiz. Burada sikke ikonalarında önemli değişiklikler meydana geldiği görülmüştür. Nitekim Herakleios öncesi dönemde yer alan sikkelerde imparatorların hep yan profil görüntüleri yer alırken Herakleios sikkelerinde portre geleneğini başlatmıştır. Daha da önemlisi kendisi ile birlikte oğulları Herakleios Konstantinos ve Konstans'ın taçlandırılmış bir arada görülmeye başlanan sikkeler İmparator Herakleios'un bir hanedan sistemi ve tahta çıkış sırası belirlediğinin göstergesi olarak algılamamıza neden olmuştur. Sikkelerde reformlar ve yansımaları bu şekilde iken ekonomi alanında yapılan bir diğer reform olan darphane reformunda ise tespitimiz yine sikke katalogları üzerinden olmuştur. Nitekim katalogları incelediğimiz de 629 yılında gerçekleştirilen darphane reformuyla bu tarihten sonra basılan bütün solidus'lar Konstantinopolis'te üretilmiş olduğu görülmektedir. Bu durumda rahatlıkla söyleyebiliriz ki söz konusu reform başarıya ulaşmış ve sikke üretiminde merkezileşmiş bir Bizans ekonomi modeli meydana getirilmiştir.

Askeri alanda karşımıza çıkan reform hareketleri ise öncelikli olarak dağınmık halde bulunan magister militum per presantalis birliklerinin tek çatı altında toplanıp güçlendirilmesi ve Balkanlar'da bulunan magister militum per Illyricum birliklerinin tavsiye edilmesidir. Fakat Askeri reformlar arasındaki en önemli atıf, belirttiğimiz Theophanes kroniğinde olmuştur. Burada 625 yılı itibarıyla yer alan bilgi Thema yönetici yardımcısının Turmarch George olduğu yönündedir. Bu tarihten sonra Theophanes'ten tespit ettiğimiz ikinci atıf Herakleios sonrasına yani 667 yılına denk gelmektedir. O tarihe ait bilgi de artık Strategos bellidir. Kronikte yer alan bu bilgi geçişleri Armenikon themasının Herakleios döneminde kurulmuş olduğuna dair tespitleri kuvvetlendirir niteliktedir. Çalışmamız sırasında en erken atıf alması bakımından Armenikon themasının Herakleios döneminde kurulduğu söyleyebiliyor iken diğer magister militum ordularının thema'ya dönüşmeleri için VII. yüzyılın ortalarını, Herakleios sonrasını

beklemek gerekmektedir. Nitekim bunlara ilaveten Herakleios dönemine kadar sürekli hareket halinde olan magister militum orduları, 636 Yermük yenilgisinden sonra Toros dağlarının ötesine yerleşik vaziyette konumlandırılmaları Armenikon ile başlatılan sürecin sonrasında da devam ettirilmeye çalışılmıştır. Fakat kaynakları incelediğimizde Herakleios dönemine denk gelen başka bir thema'nın izine rastlanılmamıştır. Dini alanda tespit edilen reform belirttiğimiz üzere Ekthesis'in ilanıdır. Bu reforma Herakleios, Sâsâni seferleri sırasında itikat farklılığından dolayı doğu kiliselerinden destek göremediği için ihtiyaç duymuştur. Nitekim İslâm fetihleri ile doğu bölgelerin kaybedilmeye başlanması ile Ekthesis'in, amacına ulaşmamış olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, G. (1945). *Abû'l Farac Tarihi I.* (Ö. R. Doğrul, Çev.) Ankara: TTK,
- Artamonov, M. İ. (2008). *Hazar Tarihi.* (A. Batur Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Auzepy, M. F. (2016). *Bizans-Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar.* (B. K. Bayrı Çev.) A. Pralong
- Avcı, C. (2015). *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847).* Ankara: TTK.
- Bauer, S.W. (2014). *Ortaçağ Dünyası.* (M. Moralı Çev.), İstanbul: Alfa, İstanbul.
- Belâzurî, A. Y. (2013). *Fütûûhu'l Büldân.* (M. Fayda Çev.) İstanbul: Siyer Yayınları.
- Bellinger, A. R.,(1993). Grierson, P. (Ed.). *Catalogue of the Byzantine Coins In the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection.* Vol.2, Part 1, Washington: Dumbarton Oaks.
- Brown, P. (2017). *Geç Antikçağ Dünyası.* (T. Kaçar Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bury, J.B. (1911). *The Imperial Administrative System in the Ninth Century.* London: Oxford University Press.
- Cameron, A. (2006). *The Byzantines.* Australia: Blackwell Publishing.
- Cameron, A. (2015). *Bizanslılar.* (Ö. Akpınar Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çoban, B. Z. (2013). Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Dergisi*, 10 (2): 13-27.
- Dagron, G. (2012). *Konstantinopolis Hipodromu.* (İ. Yerguz Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Decker, M. J. (2016). *Bizans Savaş Sanatı.* (A. T. Büyükonat Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Demir S. (2014). *İmparator Herakleios (610-641) Dönemi Bizans Sâsâni İlişkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi: Kocaeli.
- Demirkent, I. (1992). Bizans. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* (VI) 230-244.
- Demirkent, I. (2001). İstanbul-Tarih. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* (XXIII) 205-212.
- Dennis G. T. (hızl.). (2010). *Strategikon.* (V. Atmaca Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Diehl, C. (1957). *Greatness And Decline.* (N.Walford, Trans.) New Jersey: Rutgers University Press.
- Diehl, C. (2018). *Bizans İmparatorluğu Tarihi.* (Selim Sezer Çev.) İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Dodd, E. C. (1961). *Byzantine Silver Stamps.* Washington: Dumbarton Oaks.
- Eroğlu, Ö. (2017). *İstanbul'da Bizans.* İstanbul: Tekhne Yayınları.
- Flusin, B. (2014). "Hıristiyanlığın Zaferi ve Ortodoksluğun Tanımlanması", (A. Bilge Çev.), Morrisson, C. (Ed.). *Bizans Dünyası I.* (A.Bilge Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gil, M. (1992). *A History of Palestine 634-1099.* Cambridge: Cambridge University Press.

- Gregory, T. E. (2016). *Bizans Tarihi*. (E. Ermert Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Grierson P. (1990), *Byzantine Coinage in its International Setting*. Cambridge: Fitzwilliam Museum Enterprises.
- Grierson, P. (1982). *Byzantine Coins*. California: University of California Press.
- Grierson, P. (1991) "Hexagram". Kazhdan A. (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford Oxford University Press, Oxford, 1289.
- Grierson, P. (1999). *Byzantine Coinage*. Washington: Dumbarton Oaks.
- Gumilev, L. N. (2003). *Hazar Çevresinde Bin Yıl*. (A. Batur, Çev.) Selenge Yayınları, İstanbul.
- Güneş C. (2018). *Bizans Anadolu'sunda Askeri ve İdari bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi: Muğla.
- Flusin, B. (2014). "Hıristiyanlığın Zaferi ve Ortodoksluğun Tanımlanması", (A. Bilge Çev.),
- Haldon, J. (2002). "The Reign of Heraclius, A Context for Change". G. J. Reinink ve B. H. Stolte (Ed.), *The Reign of Heraclius (610-641)*., Leuven, Peeters, 1-16.
- Haldon, J. (1990). *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Haldon, J. (1999). *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, London: UCL Press.
- Haldon, J. (2007). *Bizans Tarih Atlası*. (Ali Özdamar Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Hendy, M. F. (1985). *Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge.
- Herrin, J. (2016). *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı*. (U. Kocabaşoğlu Çev.) İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Hovorun, C. (2008). *Will, Action and Freedom Christological Controversies in the Seventh Century*. Brill, Boston.
- Hussey, J. M. ve Louth A. (2010). *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford University Press, Oxford.
- İbn Cafer, K. (2018). *Kitabü'l-Harac*. (R. Şeşen, Çev.). Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kaçar T. (2009). "Eskiçağ Hıristiyanlığı'nda Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası". *Romalılar I*, Doğu-Batı Yayınları, (49): 77-104.
- Kaçar, T. (2002). "Eskiçağ İskenderiye Kilisesinde Politik Bir Araç Olarak Şiddet". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII (2):17-37.
- Kaegi, E. W. (2000). *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*. (M. Özyay, Çev.). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Kaegi, W. E. (1968). "Al-Balâdhuri and the Armeniak Theme" *Byzantion*, (38): 273-277.

- Kaegi, W. E. (2003). *Heraclius Emperor of Byzantium*. Cambridge University Press, United Kingdom.
- Kaegi, W. E. (2010). *Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kaçar, T.(2016). Constantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsâniler, MS 626. T.Kaçar, M.Arslan (Ed.). (2016). *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul kuşatmaları*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (2005). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kazhdan, A. (1991). "Koubikoularios". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1154.
- Kazhdan, A. (1991). "Logothetes". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1247.
- Kazhdan, A. (1991). "Monothysitism". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1398-1399.
- Kazhdan, A. (1991). "Augoustalios". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 232.
- Kazhdan, A. (1991). "Manuel". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1289.
- Kazhdan, A. (1991). "Tourmsrches". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 2100-2101
- Kazhdan, A. ve Sevcenko N. P. (1991). "Chlamys". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 424.
- Kazhdan, A. ve Cutler, A. (1991). "Magister Militum". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1266-1267.
- Kazhdan, A. ve Magdalino, P. (1991). "Sakellarios". A. Kazhdan (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, Oxford, 1828-1829).
- Laiou, A. E. (2002) "Political History: An Outline". A. E. Laiou (Ed.). *The Economic History of Byzantium; From the Seventh Through the Fifteenth Century*. Dumbarton Oaks, Washington, 9-28.
- Lemerle, P. (2013). *Bizans Tarihi*. (G. Üstün, Çev.). İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Lethaby, W. R. ve Swainson, H. (2019). *The Church of Sancta Sophia Constantinople*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Levtchenko, M. V. (2007). *Bizans Tarihi*. (M. Selen, Çev.). Doruk Yayıncılık, İstanbul.

- Mangaltepe, İ. (2006). “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı:626 İstanbul Muharasası”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 3 (10): 1-24.
- Mango C. (2016). *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (G. Çağalı Güven,Çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu M.S. 284-641*. (T. Kaçar, Çev.). TTK, Ankara.
- Morgan, G. (2010). *Bizans'ın Kısa Tarihi*. (E. Ç. Babaoğlu, Çev.), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Morrisson, C. (2014). “Olaylar /Kronolojik Perspektif”, Morrisson C. (Ed). *Bizans Dünyası I*. (A. Bilge, Çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 21-67.
- Nikephoros. (1990). *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*, (C. Mango, Trans.), Dumbarton Oaks, Washington.
- Norwich, J. J. (2012). *Bizans I*.(H.Koyukan, Çev) Kabalcı Yay, İstanbul.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan, Çev). TTK, Ankara.
- Özcan, A. T. (2019). *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Öztürk, Y. (2012). “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi”. *OTAM*, 31: 157-208.
- Paschale. (1989). *Chronicon Paschale, 284-228 A.D.* (M. Whitby, M. Whitby Trans.), Liverpool University, Liverpool.
- Prokopios, (2014). *Bizans'ın Gizli Tarihi*. (O. Duru Çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sarris, P. (2011). *Empires of Faith: the Fall of Rome to the Rise of Islam 500-700*, Oxford University Press, Oxford.
- Sebeos, (2019). *Herakleios Tarihi*, (Z. İllgelen, Çev.), Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Sebeos. (2000). *The Armenian History Attributed to Sebeos*. (R.W. Thomson, Trans.), Liverpool University Press, Liverpool.
- Stathakopoulos, D. (2018). *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*. (C. Atay, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Theophanes. (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*. (C. Mango, R. Scott, Trans.), Clarendon Press, Oxford.
- Theophanes. (1982). *The Chronicle of Theophanes*. (H. Turtldove, Trans.) University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Theophilus. (2011) *Theophilus of Edessa's Chronicle*. (R. G. Hoyland, Çev.), Liverpool University Press, Liverpool.

Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford University Press, Standford.

Vasiliev, A. A. (2016). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (T. Alkaç, Çev). Alfa, İstanbul.

Whalin, D. C. (2019). “A Note Reconsidering the Message of Heraclius’ Silver Hexagram, Circa AD 615”. *Byzantinische Zeitschrift*. 112(1), 221-232.

Yiğit, İ. (2011). “Tebük Gazvesi”. *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, XL, 228-230.

Zuckerman, C. (2014). “Ordu”. (A. Bilge, Çev.), C. Morrisson (Ed). *Bizans Dünyası, I*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 160-197.

İnternet Kaynakları

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0731.jpg> (erişim tarihi: 17.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0734.1.jpg> (erişim tarihi: 17.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0738.1.jpg> (erişim tarihi: 18.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0743.jpg> (erişim tarihi: 20.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0752.jpg> (erişim tarihi: 20.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0758.jpg> (erişim tarihi: 20.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0767.jpg> (erişim tarihi: 21.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0775.jpg> (erişim tarihi: 21.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0779.jpg> (erişim tarihi: 21.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0796.jpg> (erişim tarihi: 24.04. 2019)

<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0803.jpg> (erişim tarihi: 24.04. 2019)

EKLER

Ek 1-Herakleios (610-613) dönemine ait Solidus

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0731.jpg>)
(erişim tarihi: 17.04. 2019).

Ek 2-Herakleios (613-616) Dönemine ait Solidus

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0734.1.jpg>)

(erişim tarihi: 17.04. 2019).

Ek 3- Herakleios (613-625) dönemine Ait Solidus

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0738.1.jpg>)

(erişim tarihi: 18.04. 2019).

Ek 4- Herakleios (625-629) dönemine ait Solidus

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0743.jpg>)

(erişim tarihi: 20.04. 2019).

Ek 5- Herakleios (629-631) dönemine ait solidus

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0752.jpg>)

(erişim tarihi: 20.04. 2019).

Ek 6- Herakleios (632-641) dönemine ait solidus

I

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0758.jpg>)

(erişim tarihi: 20.04. 2019).

II

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0767.jpg>)

(erişim tarihi: 21.04. 2019).

Ek 7- Herakleios Dönemi *hafif solidus*'lar (620-622)

(620)

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0775.jpg>)

(erişim tarihi: 21.04. 2019).

(622)

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0779.jpg>)

(erişim tarihi: 21.04. 2019).

Ek 8- Herakleios (615-638) Dönemi Hexagram

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0796.jpg>)

(erişim tarihi: 24.04. 2019).

Ek 9-Herakleios (638-641) dönemi Hexagram

Kaynak: (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0803.jpg>)

(erişim tarihi: 24.04.2019).

Ek 10-VI.ve VII. Yüzyıllarda Bizans Darphaneleri

Kaynak: (J.Haldon, 2017: 83).

Ek 11- Magister militum'lar (Askeri komutanlıklar)

Magistri militum [Askeri Komutanlıklar]

- I *Magister militum presentalis I* [İmparatora Bağlı I. Komutanlık/Ordu]
II *Magister militum presentalis II* [İmparatora Bağlı II. Komutanlık/Ordu]
III *Magister militum per Thracias* [Trakya Komutanlığı/Ordusu]
IV *Magister militum per Illyricum* [İllirya Komutanlığı/Ordusu]
V *Magister militum per Orientem* [Doğu Komutanlığı/Ordusu]
VI *Magister militum per Armeniam* [Ermenistan Komutanlığı/Ordusu]
VII *Magister militum per Italiam (Exarchus Italiae)* [İtalya Komutanlığı/Ordusu] (İtalya Ask. Val.)
VIII *Magister militum per Africam (Exarchus Africae)* [Afrika Komutanlığı/Ordusu]

(Haritada gösterilmeyenler (Batı'da): xxv Mauretania
xxvi Hispania)

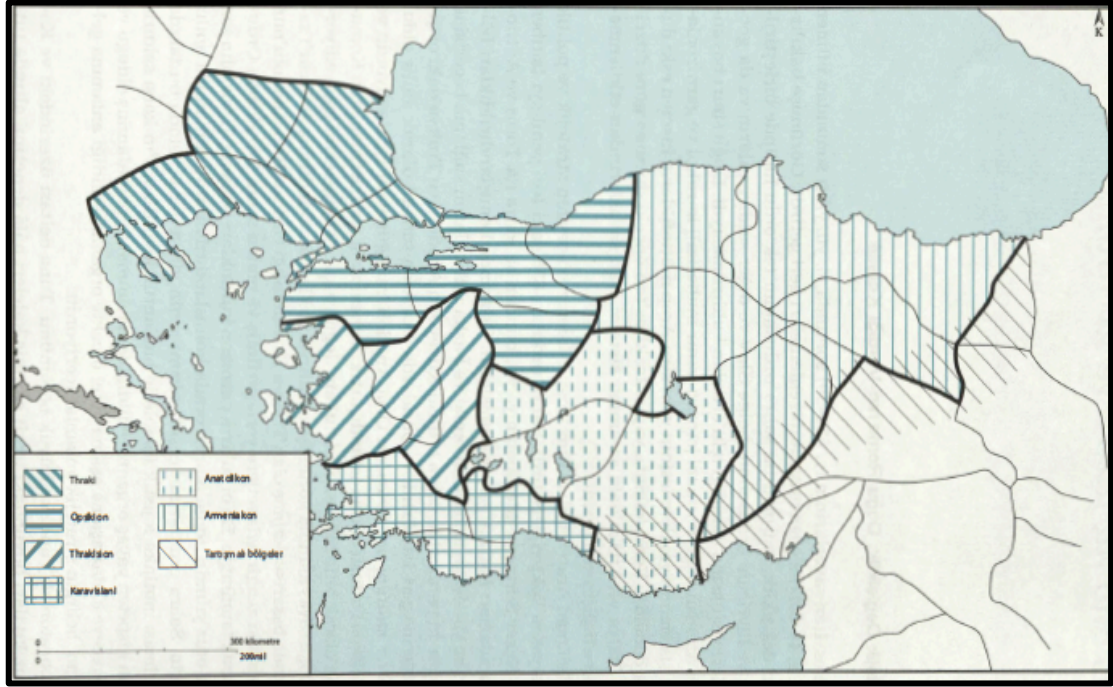
Dukahklar

i	Scythia	ix	Syria	xvii	Libya
ii	Moesia II	x	Phoenice	xviii	Tripolitania
iii	Dacia	xi	Arabia	xix	Byzacena
iv	Moesia I	xii	Palaeatina	xx	Numidia
v	Armenia	xiii	Augustamnica	xxi	Ravenna
vi	Mesopotamia	xiv	Aegyptus	xxii	Liguria
vii	Osrhoene	xv	Arcadia	xxiii	Roma
viii	Isauria	xvi	Thebais	xxiv	Neapolis

S *Scholae palatinae* [Hassa Muhafız] birimleri

Kaynak:(Haldon, 2007: 49).

Ek 12- İlk Themalar

Kaynak:(Haldon, 2007: 118).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Sercan AKİNİZ
Doğum Tarihi ve Yeri : 18.02.1990 /Eskişehir
E-Posta : sercanakiniz@gmail.com
Eğitim Durumu
Mezun Olduğu Lise :Eskişehir Atatürk Lisesi
Lisans Diploması :Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

:
S.Akiniz, “Ortaçağ Akdenizi’nde Kırmızı’nın İzinden”, II. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2017, Antalya, 233-240.
S. Akiniz, “ Ayrantok’un (Ali Osman Hacıveli) Gazete Yazıları”, III. Uluslararası Tatarların Tarihi Mirası Kongresi, Eskişehir, 2013.
C. Karasu, Sercan Akiniz, " Mehmet Niyazi Bey’in Bilinmeyen Gazete Yazıları”, II. Moştenirea Istorica a Tatarilor, Bucharest,2012, s.515-529.
C. Karasu, S. Akiniz, “Some Notes on Otoman Administration in Moldavia and Wallachia Post Cantemirial and Brâncoveanual Era”, The Encyclopedic and Universal Dimension of Dimitrie Cantemir’s Works, Bucharest , 26-27 Ekim 2012, s.57-69.
S. Akiniz, “Kırım’da Türk Sürgünü”, Türk Ocağı III. Gençlik Kurultayı, Eskişehir, 21-22 Mayıs 2011.

Konferans

:
C. Karasu, S. Akiniz, “Turkish-Tatar Society in Dobruja XV-XX Centuries” Universitatea Andrei Şaguna, Constanţa, 24 Mayıs 2013.

Seminer

:

Sercan AKİNİZ “Ortaçağ Akdenizi’nde Kırmızı’nın İzinden”, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Lisansüstü Seminerleri – I, 02/05/2016. Akdeniz Üniversitesi.

Kitap Tanıtım Yazısı

:

S. Akiniz, “De Profectione Ludovici VII in Orientem: The Journey of Louis VII to the East”, Odo of Deuil. Libri II (2016) 407-408. DOI: 10.20480/lbr.2016027.

Projeler

:

Eskişehir Odunpazarı Belediyesi tarafından desteklenen "Osman Gazi'nin Fetih Stratejisi" adlı 1 Haziran 2009-31 Ağustos 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen araştırma projesinde araştırma ekibi üyesi. Proje kitap ile sonuçlandırılmıştır. 1. ve 2. Baskı Osmangazi İlkler ve Karacahisar, Odunpazarı Belediyesi Yay., Aralık 2010, Eskişehir (ISBN:978-975-6881-11-8)
3.baskı Kuruluş Osman Gazi Karacahisar ve Osmanlı'nın Temelleri, Karakum Yay., Şubat 2019, Ankara (ISBN: 6052290224)

Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Ortaçağ Anabilim Dalı tarafından 1-9 Eylül / 20-29 Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen “XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Devleti Haberleşme Sistemi (Antalya-Konya-Alanya Örneği) Yüzeysel Araştırması” isimli araştırma projesinde araştırmacı.